

Sovyetler Birliği'ni kim yıktı?

Sungur Savran

Çeyrek yüzyıllık suskunluk... Modern çağın tarihinde 1917 Ekim devrimini bir milat olarak görmüş sayısız politik hareketin temsilcileri, aydınları, mensupları, bu devrimin dolaysız ürünü olan Sovyetler Birliği 1991'in Aralık ayında, yani 25 yıl önce dağıldığından bu yana susuyorlar. Güneşin altında ne varsa onun hakkında mutlaka söyleyecek bir şeyi olan Marksizmin temsilcisi, sözcüsü, izleyicisi olduğunu düşünen binlerce, on binlerce, yüz binlerce insan, Türkiye'de olsun, dünyanın başka ülkelerinde olsun, çeyrek yüzyıldır susuyor. Marksistler 1991'den beri her konuda tartışıyorlar. Küreselleşme mi, post-Fordizm mi, Yeni Dünya Düzeni mi, emperyalizm mi, 11 Eylül mü, İslamcılık mı, "Arap baharı" mı, "küresel finansal kriz" mi, "müşterekler" mi, "mülksüzleştirme yoluyla birikim" mi, daha ne isterseniz var, tartışma konuları arasında. Deleuze'ler, Foucault'lar, Lacan'lar, Bourdieu'ler de var. Bir tek şey yok: Bir çığır açmış olan Ekim devriminin ürünü Sovyetler Birliği neden çöktü? Durum daha önceki bir yazımızda söylediğimiz gibi en yalın biçimde şöyle tasvir edilebilir: "Sanki bizi çürümüş bir cesetle bir odaya kapatmışlar ve çoğumuz başımızı korku içinde başka tarafa çeviriyoruz. Oysa çürümenin kokusu arşı âlâyı sarmıştır!"¹

Yüz kızartıcı bir sessizliktir bu. Sosyalizme karşı işlenmiş en büyük suçlardan biridir. Birkaç yazarın birkaç çalışmasında bu konuya yer ayırmış olması, birkaç çeviri kitap yayınlanmış olması genel durumu değiştirmez. Biz ciddi şekilde araş-

1 Sungur, Savran, "Yirminci Yüzyıl Marksizminin Mirası", David Glaser/David M. Walker (der.), *20. Yüzyılda Marksizm. Genel Bir Giriş*, çev. Burak Gürel/Onur Koyunlu/Sungur Savran, İstanbul: Versus Kitap, 2011, s. 6.

tırılmadan verilmiş kestirme yargılardan söz etmiyoruz. Sovyetler Birliği çökene kadar onu dünya devriminin öncüsü görüp de çöker çökmez bir durup düşünmeden, **hiçbir ciddi özeleştirme yapmadan** kolaycı yargılara varmaktan söz etmiyoruz. Yaklaşık 75 yıl boyunca süren, sadece egemen olduğu topraklarda değil, yeryüzünün tamamında bütün 20. yüzyıl tarihine damgasını vuran bir devletin ve onunla birlikte biçimlenen toplumun neden çöktüğü, sosyalizmin pratikte en ileri ifadesini bulduğu deneyin neden tarihe karıştığı **araştırılmamaktadır**. Bu yazının ulaşacağı en önemli sonuçlardan birini en başta söyleyelim: Araştırılmamaktadır çünkü herkes kendi sorumluluğunun ortaya çıkacağını bilmektedir. Kendi yanlışlarının üstünün örtülmesi, bütün bu akımlara ve onların mensuplarına sosyalizmin yeniden ayağa kaldırılmasından ve geleceğinin güvence altına alınmasından daha önemli gelmektedir!

Evet, tam tamına böyle! Çünkü aslında mesele tam da budur. Sovyetler Birliği'nin ve daha genel olarak sosyalist olarak anılan ülkelerde var olan rejimlerin² çöküşü, 21. yüzyıl başı dünyasının gelişiminde çok önemli birtakım sonuçlar yaratmıştır, yaratıyor. Ekonomide ve politikada, yani **pratik mücadele alanında** kapitalizmin özel mülkiyete ve piyasa rekabetine dayanan çözümlerinin karşısında ortak mülkiyete ve planlamaya dayalı kolektif çözümlere inancı derinden sarsmıştır; bu yüzden hem sendikal hareketin, hem de sosyalist işçi sınıfı partilerinin zayıflamasına, ayakta kalanların da genellikle sağa kaymasına yol açmıştır. Hâlâ da açıyor. **İdeolojik alanda** sosyalizmin pratikte olanaklı olmadığı türünden sonuçlar ima ettiği için Marksizmin zayıflamasıyla, gönlü solda, toplumsal değişimde yatan insanlar arasında postmodernizm, sol liberalizm, kimlik politikası gibi akımların ya da kısmi, tekil alanlar üzerinde yoğunlaşan toplumsal hareketlerin hâkimiyet kurmasıyla sonuçlanmıştır, hâlâ da sonuçlanıyor. Etkisi derhal, dolaysız biçimde hissedilen ve kapitalizmin, emperyalizmin, uluslararası burjuvazinin kendi potansiyellerinin çok ötesinde güçlenmesine yol açan bu gelişmelerin yanı sıra, **programatik alanda**, yani daha uzun vadeli, dolaylı ama belki de kalıcı niteliği dolayısıyla daha ciddi sonuçlar da söz konusu. Bunlar arasında en önemlisi şu soruya cevap aranmıyor oluşu: Geçmişte, başta Sovyetler Birliği'nde olmak üzere sosyalist olarak anılan ülkelerde çöküşe yol açan faktörlerle gelecekte nasıl mücadele edilecektir ki... aynı tarihsel çöküş bir kez daha (elbette farklı biçimler altında) yaşanmasın? Çöküşe yol açan faktörleri araştırmayan bu faktörlerle nasıl mücadele edileceğini bilemeyeceğine göre, yüz kızartıcı suskunluk, aynı zamanda sosyalizmi gelecekte de geçmişin zaafalarına mahkûm etmenin en emin yoludur!

Biz bu yazıda, 20. yüzyılda sosyalizmin pratik kuruluşunun en önemli deneyimi olarak yaşanmış olan Sovyetler Birliği'nin bir sosyo-ekonomik düzen olarak çöküşünün ve bir devlet olarak dağılışının 25. yıldönümünü vesile bilerek, geçmişteki çabalarımıza bir ilave olarak, bu soruyu yeniden soracağız: **20. yüzyıl sosyalizm deneyimi neden çökmüştür?**

² Şimdilik gevşek bir terminoloji kullanıyoruz. Bu konuya birazdan döneceğiz.

Bu yazı hiçbir anlamda bir tarih yazısı olmayacak. Çöküşe yol açan faktörleri belirli bir sentez çerçevesinde analiz edeceğiz. Bunu yaparken odak noktamız Sovyetler Birliği olmakla birlikte onunla kaçınılmaz bağları olan öteki ülkeler de zaman zaman ufku muza girecek. Derinine girmeden şu kadarını söyleyelim: Hem ilk kurulan sosyalist devlet olduğu, doğal kaynakları bakımından çok zengin devasa ölçekte bir ülkede kurulduğu, hem modern tarihin bugüne kadar görmüş olduğu en güçlü işçi devriminin (1917 Ekim devriminin) ürünü olduğu, hem de doğuşunda modern tarihin en gelişkin ideolojik ve politik devrimci geleneğinin (Bolşevizmin) damgasını yemiş olduğu için Sovyetler Birliği, sosyalizm inşa deneyimleri arasında diğerleriyle karşılaştırılmaz ölçüde büyük bir önem taşıyan örnektir. Nasıl Marx kapitalist üretim tarzını incelerken 19. yüzyıl İngilteresi'ni bir laboratuvar olarak almıştır, 20. yüzyıl sosyalizmini incelemek isteyen de, elbette öteki ülkelerin çeşitliliğinin sağladığı zenginlikten vazgeçmeksizin, esas dikkatini Sovyet deneyimi üzerinde odaklaştırmalıdır. Biz de bu yazıda ağırlığı bundan dolayı Sovyetler Birliği'ne vereceğiz.

Yazının ana gövdesine geçmeden önce terminoloji konusunda kısa bir not düşelim. 20. yüzyılda kapitalizmin ilgası temelinde bir gelişme yaşayan ülkelerin “sosyalist” ya da “komünist” adıyla anılması yaygın bir uygulamadır. Ama klasik Marksizm açısından her iki terim de sınıfsız topluma işaret eder.³ Oysa modern tarihte sınıfsız toplum şimdilik ulaşılamamış bir tarihsel hedef olarak kalmıştır. 20. yüzyılın “sosyalist” ya da “komünist” olarak anılan toplumları, klasik Marksizm için “kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumları”dır. Aşağıda göreceğimiz gibi, bu toplumların somut gelişme biçimi bu nitelermeyi daha da somutlaştırmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla, arabayı atın önüne koymamak amacıyla biz bu aşamada terminolojiyi genel tutacağız. Bu toplumların daha dakik bir bilimsel tanımına ulaşmadan önce, hataya düşmeden rahatlıkla kullanılabilir bir terim olarak “sosyalist inşa deneyimleri” gibi genel bir kavrama sık sık başvuracağız. Çünkü ister sosyalizme geçişlerinin önü açık olsun, ister tıkalı, bu toplumların her birinde sosyalizmin şu ya da bu derecede, şu ya da bu amaçlarla inşası tartışılmaz bir gerçekliktir.

Terminoloji sorununa girmişken birçok sosyalistin geçmişte yaşanan bu deneyimlere ilişkin hâlâ kullanmakta olduğu bir terimin sorunlarına değinmeden geçmeyelim. Bu terim “reel sosyalizm”dir. “Reel sosyalizm” bir ölçüde bir kafa karışıklığının ürünü olan bir çeviri hatasının da kurbanı olan bir terimdir. Bu terimi kullananlar yanılmıyorsak buradaki “reel” sözcüğünü Almanca'daki “realpolitik” teriminde olduğu gibi, kirli bir dünyanın somut koşullarında hayatta kalmak için uygulanması gereken bazı politikaları, deyim yerindeyse “kitaba uymasa” da iz-

3 İnsanın, eskilerin deyimiyle bu bedaheti, yani kanıtlanmaya değmeyecek kadar aşikâr hakikati, tekrar tekrar işaret etmek zorunda kalması biraz sıkıcı ama çaresiz. Klasik Marksistler bu konuda açıktır: Bkz. Karl Marx, “Gotha Programının Eleştirisi”, Karl Marx/Freidrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* içinde, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 28-32; V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar/Celal Üster, İstanbul: Aydınlık Yayınları, 1978, Beşinci Bölüm'ün tamamı, s. 108-131.

leyen bir inşa yöntemi anlamında kullanıyorlar. Nasıl “realpolitik” kavramı, yüce ilkeler başkadır, hayatın koşulları başkadır türünden bir ayırım üzerinde yükseliyorsa, buradaki “reel sosyalizm” de en azından böyle bir ima içeriyor. Oysa terimin Batı dillerindeki orijinali “gerçekte var olan sosyalizm” anlamına gelir (en yaygın olarak bilinen İngilizce’de “actually existing socialism”dir). Burada da bir ölçüde “kitaba göre değil hayatın gerçeklerine göre oluşmuş” iması vardır elbette. Ama “mutlaka böyle yapılması gerekirdi, kirli bir dünyanın somut koşullarında başka türlü olamazdı” iması yoktur. “Bunun dışında bir şey amaçlayanlar boş hayal görüyor” denmemektedir. Böyle olmuştur denmektedir.⁴

Bize kalırsa, “reel sosyalizm” kavramı ne (Türkçe’de yaygın olarak kullanıldığı gibi) “realpolitik” türü kaçınılmazlık ima eden sert anlamıyla, ne de (Batı dillerinde olduğu gibi) “teoriden farklı olsa da elimizde bu var” düşüncesini içeren yumuşak anlamıyla bir teorik berraklık getirmez, tersine kafa karıştırıcıdır. **Terk edilmelidir.** Bunun nedeni, başka her şey bir yana bırakılsa bile, Marksizmin sosyalizmi ya da komünizmi ya da aynı şey demek olan sınıfsız toplumu bir “ideal”, görülmesi güzel bir “hayal” olarak değil, modern toplumun nesnel gelişmesinin tarihsel sonucu olarak gördüğü ve programına tam da o yüzden yazdığı gerçeğidir. Burada “hayal” ile “reel” arasında bir açığı, Marksizmin hem programatik, hem de bilimsel açıdan yanlışlanması anlamına gelir. “Reel sosyalizm” terimi, “bu kadarıyla idare edin” mantığı ile Marksizmin bilimsel öngörüsü ve programı ile “gerçek hareket” arasında **doğan açının sorgulanmasını ve kavranmasını önemsizleştirerek** ilerici değil gerici bir rol üstlenir.

Öyleyse, şimdi sorumuzu şöyle soralım: 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimi neden çökmüştür?

1. Yöntem sorunları

“Çeyrek yüzyıllık suskunluk” elbette insanların ve hareketlerin sosyalist inşa deneyimlerinin, özel olarak da Sovyetler Birliği’nin (bundan böyle SB) neden çökmüş olduğu sorusunu hiç sormadığı anlamına gelmiyor. Özellikle çöküşten önce, biraz da sosyalist ülkeler ve politik gelenekler arasındaki rekabet ve mücadeleler dolayısıyla bu deneyimlerin, özel olarak da Sovyet deneyiminin neden sarsıntıya uğradığı konusunda çeşitli fikirler dolaşıma girmişti. Bütün bunların ortak noktası, son derece yüzeysel olmaları ve Marksizmin yöntemine bütünüyle uzak kalmalarıydı. Bizim izlediğimiz yöntem ise bunların tam karşısında yer alır, tarihsel maddeciliğin temel yönetsel yaklaşımının önceliğini vurgular.

Neredeyse **bütün bir yüzyıl boyunca bütün dünyaya damgasını vurmuş bir**

⁴ Bizim bildiğimiz kadarıyla kavram aslında önce Sovyet blokunda yaygınlaşmıştır. Yani bugün onu kullananların o rejimleri eleştirdikleri sanısına kapılmaları yanlıştır. Tam tersine, “olabilen işte bu kadardır” gibi bir yaklaşımı temsil eder. Kavramın eleştirel bir yaklaşım içerdiği sanısı belki de ilk kez Batı dünyasına Doğu Alman rejimini Marksist temelde eleştiriye tâbi tutan Rudolf Bahro aracılığıyla girmesi olmuştur. Bkz. *The Alternative in Eastern Europe*, Londra: New Left Books/Verso, 1978. Bahro sonradan Marksizmden toptan kopmuş ve Yeşil harekete katılmıştır.

tarihsel olguyu, bazı bireylerin oynadığı tarihsel rol temelinde ya da bazı partilerin “tercihleri”yle ya da Marksizmin revizyonuyla açıklamak ciddi bir yöntem değildir. Örnek olarak SB’de sağlıklı bir sosyalist gelişmeden uzaklaşma yönünde ortaya çıkan eğilimin en yaygın açıklamasına bakalım. Maoizmden bugün kendini has bir Sovyet Stalinizminin varisi olarak gören bir dizi akıma kadar birçok sosyalist odak, SB’nin Stalin’in ölümünden sonra sosyalizm yolundan uzaklaşması olarak gördükleri gelişimini “Hruşçov revizyonizmi” temelinde açıklar. Bu tür bir açıklamanın **hiçbir bilimsel değeri olamayacağı**, sadece birkaç soru sorulduğunda hemen anlaşılabilecektir: Stalin döneminde onun yetiştirdiği kadrolar arasından sivrilen Hruşçov, onun ölümünden sonra neden süratle “revizyonist” olmayı seçmiştir? Bunu seçen bir insan nasıl olmuştur da gayet sağlıklı bir sosyalist toplumu yönetmekte olan sağlıklı bir partinin başına seçilebilmiştir? Hruşçov gibi tarihi önemi tartışmalı bir kişiliğin tercihleri nasıl olup da koskoca SB’nin tarihi gelişmesini belirleyebilmiştir? Hruşçov döneminde SB’nin sosyo-ekonomik yapısı da politik yapısı da aynı kaldığı, değişiklikler çok kısmi olduğu halde, nasıl olur da bütün bir tarihsel değişim bu dönüm noktasıyla açıklanabilir? Öyle olsa bile, Hruşçov 1964’te iş başından uzaklaştırıldıktan sonra SB neden eski sağlıklı yoluna dönmemiştir? Soruları çoğaltmak mümkün. Ama sanıyoruz Hruşçov’un iş başına gelişinin SB’nin sosyalizm yolundan uzaklaşmasına ilişkin en yaygın dönüm noktası olarak gösterilmesine ilişkin bu sorular bile ileri sürülen düşüncenin bu “sıkleti kaldırmayacağını” erkenden ortaya koymuş olmalıdır.

SB’ye ve daha genel olarak sosyalist inşa deneyimlerine ilişkin olarak sosyalistler arasında çok yaygın olan ama çok belirgin bir teorik ekol tarafından temsil edilmeyen bir düşünce biçimi de, bu ülkelerde “sosyalizmin yanlış anlaşıldığı, insana yeterince değer verilmediği, sosyalizmin üretim merkezli düşünüldüğü, kalkınma modeline indirgendiyi” türünden bir eleştiridir. Bu eleştiri, gerçekliğin bir boyutuna ilişkin önemli bir noktaya işaret etmekle birlikte, genel olarak çok yanlıcıdır. Önemli nokta, 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerini yöneten siyasi kadro ve partilerin, bazı istisnai dönemler ve tarihi şahsiyetler dışında, sınıfsal ilişkilerin değişimine, kapitalist toplumun insan tipinin değişimine ve geçmişin sömürülen ve ezilen kesimlerinin pratikte fiili olarak hâkim sınıf konumuna yükselmesine hiçbir biçimde öncelik vermemesidir.⁵ Ancak, bu yaklaşım bir genel açıklama statüsüne yükseltildiğinde tarihi açıklama gücü yoktur. Eleştirilen nokta **türev** bir meseledir. Yüzyıllık dünya-tarihsel bir olgu, bazı toplumların yöneticilerinin “yanlış yaklaşımı” ya da “sosyalizmi yanlış kavramaları” ile açıklanamaz. Böyle bir hata, bir ara halka olarak tarihsel gelişmede bir rol oynadıysa, o zaman **bu hatanın neden**

5 İstisnaların ilk akla gelenleri, Lenin dönemi SB ile Küba’da “Yeni İnsan” fikrini ısrarla işleyen Che Guevara’dır. Lenin dönemi SB’de yeni hayat ve ilişki biçimlerinin zengin bir yelpazede canlandığına ilişkin olarak bkz. Richard Stites, *Revolutionary Dreams. Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, Oxford: Oxford University Press, 1989. Che’nin sosyalizm anlayışı için bkz. Sungur Savran, “Che Guevara’nın Marksizm İçindeki Yeri”, *Devrimci Marksizm*, sayı 5, Kış 2007-2008, s. 102-143.

ortaya çıktığını açıklamak gerekir. Bu da bizi daha esaslı maddi nedenlere geri götürür.

Bizim benimsediğimiz yöntem Marksizmin tarihsel maddeciliğe yaslanan yöntemidir. Etkisi, zaman içinde neredeyse bütün bir yüzyıla, mekân içinde bütün yeryüzüne yayılan bir tarihsel olgunun açıklanmasında ekonomik faktörlerden başlamak, ekonominin Marksist kavranışında olmazsa olmaz olan sınıflar ve diğer toplumsal gruplar arasındaki ilişki ve çelişkileri analizin merkezine koymak, sınıf mücadelelerinin çerçevesini oluşturan devlet biçimlenmelerini ve sınıfların kendi çıkarlarını ileri taşımak üzere oluşturdukları örgütleri (en başta siyasi partileri) ana aktörler olarak görmek, bütün iktidar mücadelelerinin son tahlilde silahlı kuvvete dayandığını unutmaksızın askeri gücü hesaba katmak bu yöntemin vazgeçilmez ilkeleridir. İdeoloji ancak bütün bu güç salkımlaşmasının ürünü ve aracı olarak işlev gördüğünde tarihsel gelişmeyi etkileyebilecek bir güç niteliğini kazanır. Fikirler tarihsel gelişmenin “nedeni” olamaz, ancak “ebesi” ya da “aracı” olabilir. Bireyler ancak verili sosyo-ekonomik zemin üzerinde oluşan sınıflar, devletler, ordular ve siyasi partiler arası güç dengelerinin belirli bir yönde gelişme eğilimine uygun davranışları ve bu gelişme eğiliminin önünü açmakta rol oynadıkları **ölçüde** tarihsel gelişmeye ciddi bir etki yaparlar. Ancak bu maddi faktörlerin ve mücadelelerin bir **taşıyıcısı** oldukları ölçüde tarihte bir rol oynarlar. Ne ideoloji, ne de bireyler önemsizdir. Partiler ve devletler yönelişlerini ideolojik etkiler ve bireylerin katkıları olmadan olgunlaştıramazlar. Bu anlamda hiçbirinin rolünü dışlamamak gerekir. Ama bir şey açıktır: Sınıfların mücadelesinden ve bu mücadelelerin zeminini oluşturan maddi faktörlerden ayrı, bağımsız bir faktör olarak ne ideoloji, ne de birey, tarihi belirleme bakımından bir role sahip olamaz.

İşte, gerek SB tarihine, gerekse bir bütün olarak 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimine bu yöntemle yaklaşmak gerekir. Bu yöntem bize sosyalizmin geçmişte hangi engellere takıldığını, hangi çelişkilerin basıncı altında çöktüğünü açıklayabildiği gibi, gelecekte de bu engellerden nasıl korunacağımıza, çelişkileri nasıl aşacağımıza dair yeterli bir başlangıç noktası sağlayacaktır.

2. Panorama

Belirli bir yaşa ulaşmış olanlarımız için inanılır gibi değil ama SB’de ve sosyalist inşa deneyimi yaşamış öteki ülkelerin çoğunluğunda kapitalizmin restorasyonu (yeniden tesisi) üzerinden yaklaşık bir çeyrek yüzyıl geçtikten sonra en genç kuşakların 20. yüzyıl boyunca tam olarak hangi ülkelerde hangi deneyimlerin yaşanmış olduğunu bildiğini varsaymak doğru olmaz. Bu yüzden, önce 20. yüzyılda bu alanda yaşanmış olan deneyimin çok kısa bir özetini vermek gerekli görünüyor.

1917 yılında Çarlık Rusyası’nda patlak veren devrim, epeyce sarsıntılı bir süreç sonunda, köylülük tarafından desteklenen işçi sınıfının Bolşeviklerin önderliğinde iktidara geçmesini sağladı. Ekim devrimi tarihteki ilk proletarya devrimi değildi, ama ilk örnek olan Paris Komünü (1871) hem tek bir kente hapsedilmişti, hem de biraz da bundan dolayı sadece 72 gün ayakta kalabilmişti. Ekim devrimi ise Çarlık

Rusyası'nın engin topraklarında (İkinci Dünya Savaşı'nda Baltık ülkelerinin de katılımından sonra) 15 cumhuriyetin ve sayısız alt birimde çok sayıda halkın bir araya geldiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulması ve 74 yıl boyunca ayakta kalmasıyla sonuçlanıyordu. Ekim devrimi, işçi sınıfının aktif rolü, Marx ve Engels'in proletarya diktatörlüğü olarak andığı işçi sınıfı iktidarının en gelişkin devlet biçimi olan sovyetlerin (yani işçi konseylerinin) varlığı, Bolşevizmin Marksizmin çok ileri bir akımı olarak etkisi, kurulan devletin gücü vb. nedenlerle 20. yüzyılın geri kalan devrimlerine ve sosyalist inşa deneyimlerine damgasını vuracaktır. Daha sonra yaşanan, kimi zaferle sonuçlanan, kimi ise yenilgiye uğrayan devrimler, doğrudan ya da dolaylı olarak Ekim devriminin ve onun doğurduğu uluslararası komünist hareketin az ya da çok etkisinde kalmış, izlerini taşımışlardır. Ekim devrimi 20. yüzyılda devrimin anasıdır. **Bu nokta kavranmadıkça yüzyılın geri kalan bölümündeki sınıf mücadeleleri, devrimler ve sosyalist inşa deneyimleri anlaşılabilir.**

Birazdan göreceğimiz gibi, Ekim devriminin ürünü olan SB oldukça kısa denecek bir süre içinde rayından çıkmış, işçi sınıfından farklı çıkarılara sahip bir toplumsal katmanın hâkimiyetine girmiş, bu ülkede sınıfsız topluma doğru yürüyüşün önü tıkanmıştır. Daha sonraki devrimler sosyalizmin bu doğum lekesinin ağır izlerini taşımış, onlar da büyük ölçüde SB deneyiminin tekrarı temelinde gelişmiştir. Ama sınıf mücadelesinin nesnel diyalektiği ve Ekim devriminin kurmuş olduğu yapılar (Sovyet devleti, komünist hareket) 20. yüzyılın geri kalan bölümünde de insanlığın çok büyük atılımlar yapmasını olanaklı hale getirmiştir. İnsanlık gerek sömürgecilğe, gerek başka ezilme biçimlerine, gerekse bütün bunların yatağı olarak iş gören, modern çağda hepsinin üremesinin koşulu haline gelen emperyalist kapitalizme karşı büyük zaferler de kazanmıştır. Yani 20. yüzyılın tarihini sadece bir felaketler tarihi olarak değil, aynı zamanda işçi sınıfının ve müttefiklerinin büyük atılımlarının, daha çıplak bir ifadeyle dünya devriminin kısmi, çarpık ama gerçek bir gelişmesinin çağı olarak da görmek gerekir.

Ekim devriminin yarattığı büyük canlılık içinde, devrimin hemen ardından, Marksistlerin beklentilerine uygun biçimde birçok devrim ve devrim benzeri hareket patlak vermiştir. Ne var ki, bunların hiçbiri kalıcı biçimde zafere ulaşmamış, SB iki dünya savaşı arasında yalıtılmış bir devrimci ülke olarak kalmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı içinde başlayan yeni bir uluslararası devrimci dalga, yeni devrimlerin zafere ulaşmasını beraberinde getirmiştir. Savaş içinde Avrupa'da Yugoslavya ve Arnavutluk'ta, Asya'da ise Vietnam'ın kuzey yarısında kapitalizme son veren devrimler yaşanmış, savaşın hemen ertesinde ise Asya'da Çin ve Kore'de benzer süreçler ortaya çıkmıştır. (Kore'deki devrim, ABD'nin, Menderes hükümetinin askeri desteğiyle başlattığı savaş sonucunda, Vietnam'dakine benzer biçimde ülkenin kuzeyine hapsedilmiştir.)

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönemde, halkın aktif katılımıyla kapitalist düzenin devrildiği bu deneyimlerin dışında, bir başka yoldan da sosyalist inşa yoluna giren ülkeler olmuştur. Nazi ordularını önüne katarak Berlin'e

kadar yürüyen Kızıl Ordu'nun gücü, orta ve Doğu Avrupa'da bir dizi ülkede (Doğu Almanya, Çekoslovakya⁶, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan) SB benzeri sosyo-ekonomik yapılara sahip yeni toplumların kurulmasını olanaklı kılmıştır. Bunlardan sadece Çekoslovakya'da ve daha geri bir ölçekte Bulgaristan'da işçi sınıfı hareketi ve komünist parti kapitalizmin hâkimiyetine son vermek bakımından belirli bir güce sahipti.

Öyleyse, buralarda sosyalist inşa deneyimine geçiş, Sovyet devletinin kendi sosyo-ekonomik ve politik sistemini genişletmesi biçimini almıştır. Aslında bu daha önce savaş sırasında Baltık cumhuriyetlerinde (Estonya, Letonya, Litvanya) yaşanan gelişmede de görülmüştü. Oradaki fark, yukarıda da belirtildiği gibi, Baltık cumhuriyetlerinin bir federal devlet olan SB'nin birer cumhuriyeti haline gelmesidir; buna karşılık Doğu Avrupa'nın anılan ülkeleri bağımsızlıklarını korumuş ya da Doğu Almanya örneğinde bağımsız bir siyasi birim olarak örgütlenmiştir.

Demek ki, sosyalist inşa deneyimini yaşayan ülkelerin ortaya çıkışı büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı döneminde kümelenmiştir. Ama burada geçişin iki ayrı yolu olduğunu vurgulamak gerekiyor: Biri işçi ve emekçilerin başını çektiği sahihci halk devrimleri aracılığıyla gerçekleşen geçişlerdir, öteki ise Sovyet devletinin gücü olmasaydı çok büyük ihtimalle olanaklı olmayacak türden geçişler. Bu farkın gelecekte önemli sonuçlar doğuracağını aşağıda göreceğiz.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı politik ve askeri gerilimler ortadan kalktıktan sonra kapitalizmin devrilmesiyle sonuçlanan devrim pek azdır; arı anlamda sosyalist inşa deneyimi olarak ele alınması gereken sadece iki örnek vardır. Bunlardan biri Fidel Castro ve Che Guevara önderliğinde 1958-59'da zafere ulaşan Küba devriminin ürünüdür. Öteki ise 1945'te ülkenin kuzeyinde sömürgecilikle birlikte kapitalist hâkimiyeti de devirmiş olan Vietnam halkının önce Fransa'ya, sonra da ABD'ye karşı verdiği kahramanca savaş sonucunda 1975'te nihai zafere ulaşması ve ülkeyi birleştirme öyküsüdür.

Elbette bütün sosyo-ekonomik ve politik olgular gibi devrimlerin de sınırları çoktur. Başkalarının belki de "sosyalist" olarak anacağı birçok devleti burada ele almıyoruz. Örnek olarak 1970'li yıllarda Vietnam'ın ayak izinde eski rejimin devrildiği ve sosyalizmin ilan edildiği Kamboçya ve Laos verilebilir. Yine örnek olarak Kara Afrika'nın birçok ülkesinde kendine "sosyalist", hatta "Marksist" adını takmış olan birtakım rejimlerden söz edilebilir.⁷ Yine örnek olarak 1950'li ve 60'lı yıllarda sömürgecilik, hatta emperyalizm karşıtı bir atağa kalkan Arap ülkelerinde "Arap sosyalizmi" olarak anılan rejimlerden (en ileri örnek Cezayir'dir, ama birçok yazar Mısır ve Libya'yı da bu bağlamda ele alır) söz edilebilir. Bu son bağlamda gerçekten sosyalist inşa sınırına yaklaşan Güney Yemen vakasından söz edilebilir. Nihayet, Marksizmi de referans alan bir sosyalist hareketin iktidara geldiği son devrim olan Sandinist Nikaragua devriminin (1979) ürünü olan melez rejim bu

⁶ Bugünkü Çek Cumhuriyeti ve Slovakya o dönemde tek bir ülke idi.

⁷ Bkz. Daryl Glaser, "Afrika Marksizmi'nin Momenti", *20. Yüzyılda Marksizm*, a.g.y., s. 173-203.

alandaki en ikircikli örnektir. Nikaragua'da, sosyalizme geçiş yolunda örgütlenmek bakımından bu paragrafta sayılan bütün örneklerden daha büyük vaatler içeren bir devrim söz konusuydu ama bu gerçekleşmedi.⁸

Yukarıda özetlenen tablo, bize şunu gösteriyor: Soğuk Savaş olarak anılan dönemde yaygın olarak söylendiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlığın üçte biri kapitalizmin ilga edilmiş olduğu ülkelerde yaşıyordu. Yüz ölçümü bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya'dan (dünyanın altıda biri) sonra nüfusu bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Çin de (1949'da devrim zafere ulaştığında 2 milyarlık dünya nüfusu içinde 500 milyon, bugün 7 milyarlık dünya nüfusu içinde 1,4 milyar) yaygın deyimle "sosyalist kamp"a geçmişti. Sosyalizm artık iki dünya savaşı arasında olduğu gibi, ne kadar büyük olsa da tek bir ülkede yalıtılmış bir düzene verilen ad değildi. Kapitalistlerin yüreğine korku salan bir gelişmeydi söz konusu olan. SB'nin kendisi ise nükleer silahlar ve uzay teknolojisi alanlarında dünyanın iki büyük gücünden biri haline gelmişti, Soğuk Savaş terminolojisiyle iki "Süpergüç"ten biri sayılıyordu. Üstelik sosyalizm (bizim yukarıda "sosyalist" etiketini uygun görmediğimiz sayısız ülke de dâhil) birçok eski sömürge veya yarı-sömürge ülke için de, bunların sosyo-ekonomik sistemi hâlâ kapitalist olsa da çekim merkezi haline gelmiş, onlar üzerinde hegemonik bir üstünlük sağlamıştı. Bu gücü iyi anlamak, çökenin ne kadar büyük ve önemli bir şey olduğunu kavramak bakımından çok önemlidir.

Kapitalizme dönüş 1989'da başladı. O yıl Berlin Duvarı'nın çöküşüne paralel olarak Doğu Avrupa'nın "sosyalist" olarak anılan bütün rejimleri devrildi.⁹ 1991'de sıra SB'ye geldi. Ekim devriminin ürünü olan bu heybetli devlet 1991 Aralık ayında 15 cumhuriyete ayrılıyor, aynı zamanda da hızla kapitalizmin restorasyonu yoluna giriyordu.¹⁰ Bunu 1992'den itibaren (kendisi de federal bir devlet olan ve farklı

8 Görüldüğü gibi başta Chavez Venezüellası olmak üzere, 2000'li yılların "Bolivarcı" olarak anılan bir dizi rejimini (Venezüella'ya ilaveten en başta Bolivya ve Ekvador) sosyalizm ile yakından uzaktan ilişkilendirmiyoruz. Bu, dünya soluna paralel biçimde Türkiye solunun da 2000'li yılların umutsuzlukla geçen döneminde uydurduğu gerçek anlamıyla bir efsanedir. Bu konu dergimizde farklı yazılar aracılığıyla ele alınmıştır. Etraflı bir inceleme şu yazıda okunabilir: Selim Karlı, "Chávez'in Gizemli Devrimi ve Proleter Devrimi", *Devrimci Marksizm*, sayı 1, Mayıs 2006, s. 111-129. Chávez'in ölümünden sonra kısa bir değerlendirme bizim bir yazımızda bulunabilir: "Chávez'in Mirası", *Devrimci Marksizm*, sayı 17-18, Kış-İlkbahar 2013, s.211-214. (Aynı sayıda Selim Karlı'nın yazısı yeniden basılmıştır.) Ayrıca bir başka çalışmamızda, Latin Amerika solunun genel gerilemesi çerçevesinde Chávez'in nasıl bir yer tuttuğunu incelemiş bulunuyoruz: "Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor", Aylin Topal (haz.), *Latin Amerika'yı Anlamak. Neoliberalizm, Direniş ve Sol*, İstanbul: Yordam Kitap, 2007, s. 225-281, Chávez için özellikle s. 261-270.

9 Doğu Avrupa'da geçiş sürecinin ülke ülke incelendiği bir kaynak için bkz. Pierre Kende/Aleksander Smolar (der.), *La grande secousse. Europe de l'Est 1989-90*, Paris: Presses du CNRS, 1990.

10 Sovyetler Birliği'nde somut olayların gelişimi için birçok kaynak arasında bkz. Boris Kagarlitsky, *Farewell Perestroika. A Soviet Chronicle*, Londra: Verso, 1990 ve Pierre Broué, *Moscou le putsch du 19 août 1991*, Le Marxisme Aujourd'hui dergisine ek olarak yayınlanmış, Aralık 1991.

halkların bir arada yaşamakta olduğu) Yugoslavya'nın çok sancılı dağılışı izliyordu: Yugoslavya'daki kanlı süreç 1999'da ABD'nin bölünmeyi tamamlamak için başlattığı Kosova savaşına kadar sürecekti.¹¹ Bu arada, 1990'lı yılların başlarında, Yugoslavya'dan hemen sonra Arnavutluk'ta da rejim çöküyor, kapitalist restorasyon süreci başlıyordu.

Asya'daki "sosyalist" rejimlerin gelişimi farklı bir patika izledi. Çin daha 1979'dan başlayarak piyasa reformları ve tarımda özelleştirme yoluna girmişti.¹² Çin Komünist Partisi (ÇKP) bu süreci tepeden yürüterek ülkeyi adım adım kapitalizme taşıdı. 1997'de (çok uzun yıllar bir Britanya sömürgesi olmuş olan) Hong Kong'un Çin'le "tek ülke, iki sistem" ilkesi üzerinden birleştirilmesi, yani kapitalist kalan bir Hong Kong'un Çin'in parçası sayılması, adanın güneydoğu Asya'nın finans merkezi rolünü oynaması dolayısıyla Çin'de kapitalizmin restorasyonu sürecini hızlandırıyordu. Çin 21. yüzyılı kapitalist bir ülke olarak karşılayacaktı. 1960'lı ve 70'li yıllarda emperyalizme karşı kahramanca savaşarak bütün dünyanın emekçi halklarının sevgilisi haline gelmiş olan Vietnam da ülkenin tamamında kapitalizmin ortadan kaldırılmasından sonra aradan bir çeyrek yüzyıl bile geçmeden Çin'in yoluna girerek yüzünü yeniden kapitalizme dönüyordu. Asya'da bir tek Kuzey Kore eski düzeninde ısrar ediyordu. Ama 1950'de zafere ulaşan devrimin önderi olan Kim İl Sung'un oğlu ve torununun ardı ardına başa geçmesiyle bir hanedan iktidarı kurulmuş oluyordu. Tek ülkede sosyalizm gerici düşü sonunda "tek ailede sosyalizm" karikatürüne yol açmıştı! Kuzey Kore bütün dünyanın, hakkında en az bilgi sahibi olduğu toplum olarak sivrildiğinden dolayı bu ülkede olan biteni ve yakın geleceğin eğilimlerini güvenle konuşmak zordur.

Amerika kıtasında ise başka bir gelişme görülüyordu. Bu kıtada sosyalizme aday gibi görülebilecek iki ülkeden Nikaragua'da Sandinizm devrimden yaklaşık bir on yıl sonra, 1990'da genel seçimlerde iktidarı yitirmişti. Öyleyse, Amerika kıtasında önem taşıyan tek gerçek örnek Küba'dır. Küba SB'ye ekonomik bakımdan ağır bir bağımlılık içinde olduğu için SB'nin çöküşü ülkeyi olağanüstü ekonomik güçlüklerle dolu bir döneme taşıdı. Ama 2000'li yıllarda Küba ile Chávez yönetimindeki petrol zengini Venezüella ittifaka girince bu zorluk kısmen de olsa aşıldı. Hem Castro'nun Küba'daki devrimci rejimi korumadaki inadı, hem de halkın büyük çoğunluğunun sosyalizmi sahiplenmesi, Küba'nın, bütün ciddi sorunlarına rağmen,

11 Yugoslavya'nın bölünme sürecinin bir sentez halinde anlatımı için bizim bir çalışmamıza bakılabilir: "İkinci Kosova Savaşı", *Sınıf Bilinci*, sayı 23-24, Bahar-Yaz 1999, s. 117-190. Bu yazı, daha sonra bir kitabımızda da bir bölüm olarak yayınlanmıştır: *Avrasya Savaşları*, İstanbul: Belge Yayınları, 2001.

12 Çin'de restorasyonu hazırlayan mücadeleler konusunda Burak Gürel'in *Devrimci Marksizm*'in bu sayısındaki yazısına bakılabilir. Restorasyon sürecinin kendisi ise dergimizde daha evvel bir dosya konusu olarak ele alınmıştır. İlkbahar-Yaz 2011 tarihini taşıyan 13-14. sayıda şu yazılara bakılabilir: Burak Gürel, "Dünya Kapitalizminin Krizi ve Çin'in Yükselişi", s. 9-47; Kurtar Tanyılmaz, "Piyasa ile Sosyalizm Arasında Bitmeyen Yolculuk: *Adam Smith Pekin'de Üzerine*" s. 48-67; Levent Dölek, "Devrimden Sonra Çin: Beyaz Kediyle Siyah Kedinin Kavgası", s. 68-105.

geçmişin sosyalist inşa deneyiminin ayakta kalan tek örneği olarak sivrilmesine yol açtı. (Kuzey Kore hem politik rejiminin aşırı yozlaşması, hem de dünyaya kapalılığı dolayısıyla bir direnç noktası olarak algılanmıyor.) Ne var ki, birkaç yıldır petrol fiyatlarındaki keskin düşüş, Venezüella'da Bolivarcı rejimin kendisinin sallanmaya başlamasına yol açtığı için bu dönem de kapanıyor. Fidel aktif siyasi hayattan çekildikten sonra onun görevlerini devralan Raúl Castro'nun yönetiminde ABD ile bir yakınlaşma sürecine giren Küba'nın kapitalist restorasyona yöneldiğine dair işaretler bir süredir birikiyor.¹³

Bu hızlı panoramik bakış, bize kapitalist restorasyona giden çeşitli yolların mevcut olduğunu hemen hatırlatmış olmalı. İlk ayrım şudur: Bazı ülkelerde kapitalist restorasyonun yolunu açan, geçmişte kapitalizmin devrilmesinin ürünü olan politik rejimlerin ("sosyalist" olarak anılan rejimlerin) tasfiyesi olduğu halde (burada SB dâhil Avrupa kıtasındaki bütün ülkeler söz konusudur), bazı ülkelerde (esas olarak Çin ve Vietnam) kapitalist restorasyon sürecini başlatan ve işleten, kendine hâlâ "komünist" adını veren partilerin yönettiği, var olan rejimdir.

Ne var ki, bir başka düzeye geçtiğimizde, siyasi rejimin çöküşü ile devamlılığı arasındaki fark önemini yitirir. Esas sorun kapitalizme dönüşün toplumsal aktörünün kim ya da kimler olduğu haline gelir. SB'de rejim bütünüyle, gümbür gümbür çökmüştür. Buna karşılık Çin'de eski rejim en ufak bir kopuş olmaksızın sürmektedir. Ama her ikisinde de kapitalizmin restorasyonunun gereklerini yerine getiren, kendine "komünist" adını vermiş partilerin içindeki hâkim güçtür. Bu güce "bürokrasi" adını vermemiz gerektiğini aşağıda göreceğiz. Bu aşamada bu adın bir çağrışım dışında bizim için bir anlamı yoktur. Ama şu kadarını söylemek mümkündür: SB ve Çin'in kapitalizme geri dönüşü, geçmişte o ülkelerde "komünizm"i inşa etmekte olduğunu ileri süren sosyo-politik güçlerce gerçekleştirilmiştir. Daha genel olarak baktığımızda, bu kalıbın esas kural olduğunu, bunun dışına taşan ülkelerin istisna olduğunu görürüz. Avrupa'da sadece Doğu Almanya ile Çekoslovakya'da¹⁴ yönetici çevreler ve güçler dışında, hatta onlara karşı toplumun çok büyük bir bölümü kapitalist restorasyonun yolunu açan siyasi olayların öznesi olmuştur.¹⁵ Bunları

13 Küba konusunda son yılların gelişmelerini özetleyen şu yazılara bakılabilir: "Küba'da Kapitalist Restorasyon Başlıyor", <http://gercekgazetesi.net/uluslararasi/kubada-kapitalist-restorasyon-basliyor>; "Plaza de la Contrarevolución", <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/plaza-de-la-contrarrevolucion>; Sungur Savran, "Raúl Castro: Küba'nın Gorbaçov'u", <http://gercekgazetesi.net/uluslararasi/raul-castro-kubanin-gorbacovu>.

14 Çekoslovakya için bkz. Yves Barelli, *La révolution de velours*, Paris: Editions de l'Aube, 1990.

15 Kimilerinin aklına Romanya gelebilir. Romanya'da da görünüşte basbayağı bir ayaklanma olmuş, rejimin gizli polisi Securitate yüzlerce insanı katletmiş, ama sonunda isyan eden kitleler kazanmış, diktatör Çavuşesku, eşiyile birlikte idam edilmiştir. Bu senaryo daha sonra çok sert biçimde eleştirilmiştir. Olayların dış dünyaya duyurulduğundan çok farklı olduğu, esas olarak hâkim bürokratik kast içinde bir hesaplaşma yaşandığı, kitleleri yönlendirenin bürokrasinin bir kanadı olduğu söylenmiş, hatta bütün bu planın Gorbaçov yönetimindeki SB tarafından yönlendirildiği ima edilmiştir. Çavuşesku çiftinin güya yargılandığı komik mahkeme süreci sonunda yargısız idam

bir adım geriden Polonya izler. Bu ülkeler dışındaki bütün ülkelerde (Avrupa'da SB, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Asya'da Çin ve Vietnam, şimdi Amerika kıtasında Küba), kapitalist restorasyonun **esas öznesi** (kitlelerin farklılaşan tepkilerine aşağıda değineceğiz) mevcut rejimlerin yönetici güçleridir.

Bu bizi çok ağır bir görevle karşı karşıya getiriyor: SB'nin çöküşünden çeyrek yüzyıl sonra, yeryüzünün üçte biri "sosyalist" denen rejimlerden neredeyse bütünüyle kapitalizme dönmüşken her konuda konuşan ama bu konuda susanlardan farklı olarak, bizim çok çetin bir olguyu açıklamamız gerekiyor: Nasıl olmuştur, ne olmuştur da kendine onyıllarca "komünist" adını takmış olan güçler kapitalizmi yeniden kurmayı üstlenmiştir? Bu soruya cevabı ancak uzun bir geliştirme sürecinden sonra verebileceğiz.

3. Çöküşün dünya tarihsel nedenleri

20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerinin sırrı, devrimin dünya devrimine doğru büyümemesinde yatar. Önce SB'de tıkanıp kalan devrim daha sonra gerçi başka ülkelere sıçramıştır. Ama bu gelişme ile birlikte devrim tek tek ülkelerin sınırlarını aşıp bütün dünyayı sosyalizmin inşasının bir alanı haline getirme yolunda dev bir atılım olacak bir bütünleşmeye gitmemiş, her bir devrim kendi ulusal sınırları içinde bağımsız yolunu yürümeye devam etmiştir. En önemlisi, devrim hiçbir aşamada dünya ekonomisinin en güçlü kalelerini, yani emperyalist ülkeleri ele geçirememiştir. Devrimin zafere ulaştığı bütün ülkeler (Doğu Almanya ve Çekoslovakya örnekleri dışında) üretici güçlerin geri olduğu, tarımın sanayiye göre ekonomide üstünlük taşıdığı ekonomilerdi. Elbette sosyalist inşa deneyimi bütün bu ülkelerde, planlamaya dayalı ekonominin üstünlüğü dolayısıyla üretici güçlerin kimi zaman tarihin gördüğü en yüksek tempolarda geliştirilmesini sağlamıştır. Ama bu ülkeler hep arkadan gelmenin dezavantajlarını yaşamıştır. 1917 Ekim devriminden 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde ekonomik üstünlük hâlâ kapitalizmde idi.

Oysa Marksizmin kapitalist üretim tarzının analizi sonucunda ulaştığı sonuç yarınlı: Kapitalizm özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren emperyalizm çağına girdikten sonra üretici güçlerin gelişmesinin ölçüğü çoktan tek tek ülkelerin sınırlarını aşmıştı. Ulus devlet diye anılan politik-ekonomik birimler kapitalizm çerçevesinde bile üretici güçlerin daha ileri doğru gelişimi önünde bir engel haline gelmeye başlamıştı. Ancak sermayenin kendi iç rekabeti kapitalizmin ulus devletleri aşmasına olanak tanııyordu. Sosyalizm ancak bu sınırları aşarak bir dünya sistemi olarak gelişebilirdi. Çünkü sosyalizm kapitalizmden üstün bir toplumsal sistem olmak zorundaydı, daha yüksek bir üretici güçler tabanına, daha yüksek bir emek verimliliği düzeyine yaslanmaya mecburdu. Demek ki kapitalizm bile ulus devletlerin sınırlarını zorlarken sınıfsız toplumun inşasının tek tek ülkelerde tamamlanmasını

edilmesi, bu son açıklamayı ikna edici kılmaktadır. Bu görüşü ayrıntılı biçimde ortaya koyan bir kaynak için bkz. Michel Castex, *Un mensonge gros comme le siècle. Roumanie, histoire d'une manipulation*, Paris: Editions Albin Michel, 1990.

beklemek mümkün değildi. Marksizmin **dünya devrimi** programı, kapitalizmin tarihi gelişmesinin bu kaçınılmaz yasalarından türer. Devrim bütün dünyaya yayılmadıkça, dünya ekonomisinin en ileri kalelerini adım adım ele geçirmedikçe geri düşmeye mahkûmdur.¹⁶

Bu konuda Marksizmin kurucularından ve ikinci kuşak Marksistlerden sayısız delil gösterilebilir. Biz sadece Engels'ten çok açık bir ifadeyi aktaracağız. Meraklı okuyucu 16. dipnotta verdiğimiz kaynaktan yararlanabilir. Engels'ten vereceğimiz alıntı tümüyle programatik bir değer taşır, çünkü Engels'in *Komünist Manifesto*'nun ön hazırlığı için kaleme almış olduğu ve Marx'ın *Manifesto*'yu kaleme alırken yararlandığı bir metin olan "Komünizmin İlkeleri"nden alınmıştır.

Dünya pazarını yaratmış olan büyük sanayi, yeryüzündeki bütün halkları ve özellikle de uygar halkları öylesine birbirine bağlamıştır ki, her halkın başına gelecekler, bir ötekine bağlıdır. Komünist devrim, bu yüzden, hiç de salt ulusal bir devrim olmayacaktır; bu, bütün uygar ülkelerde, yani en azından İngiltere, Fransa, Amerika ve Almanya'da, aynı zamanda yer alan bir devrim olacaktır. (...) Bu, dünya çapında bir devrimdir ve dolayısıyla kapsamı da dünya çapında olacaktır.¹⁷

Marksizmin enternasyonalizmi çoğunlukla anlayamamıştır. Bilindiği gibi, Marx'ın bir düşünür olarak sosyalizme yaptığı katkının yanı sıra, gençliğindeki Komünist Liga deneyiminin dışında olgunluk çağındaki esas faaliyeti 1864 yılında kurulan ve 1876'ya kadar yaşayan Birinci Enternasyonal olarak bilinen **Uluslararası İşçi Birliği'nin önderi olarak verdiği mücadele** idi. Marx'a bu örgütün yönetilmesi bakımından daha ziyade yardımcı konumda bulunan Engels ise Marx'ın 1883'teki ölümünden sonra 1889'da kurulan İkinci Enternasyonal'ın aktif önderi olmadı (çünkü *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayına hazırlamakla meşguldü¹⁸), ama Avrupa işçi sınıfı hareketi nezdindeki güçlü moral ve entelektüel otoritesiyle Enternasyonal'ın ardındaki güvenilen şahsiyet oldu. İkinci Enternasyonal, anarşizmden sendikalizme ve düpedüz sendikacılığa kadar farklı akımları bir araya getiren ilkinden farklı olarak Marksist bir programı benimsediği halde, işçi hareketinin kendi iç çelişkileri zamanla örgütün içinden kapitalist düzene

16 Bu paragrafta anlatılanları yadsıyan, Marksizmi anlamamıştır, gerçek bir Marksist olarak nitelenemez. Marx, Engels ve en iyi öğrencileri olan Lenin'in bu konulardaki düşüncesini başka bir yazımızda ayrıntısıyla ortaya koymuş olduğumuz için okuyucuyu o kaynağa yönlendirmekten öteye bir şey yapmıyoruz: "Marksizm'in Öteki Ölçek Tartışması: 'Tek Ülkede Sosyalizm' mi, Dünya Devrimi mi?", *Praxis*, sayı 15, Yaz 2006, s. 207-246. Hikâyenin öteki yüzünü, yani Stalin'in Marksist teoriyi nasıl tanınmaz hale getirdiğini ise şu yazımızda anlatmıştık: "Stalin'in Yazısına Uzun Bir Dipnot: 'Devletlû Komünizm'", *Sınıf Bilinci*, sayı 3, Aralık 1988, s. 169-190.

17 Friedrich Engels, "Komünizmin İlkeleri", Karl Marx/Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1978, s. 170.

18 Bu konuda Engels'in kendi tanıklığı için bkz. Sungur Savran, "120 yıl sonra Friedrich Engels", *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 195.

adapte olan ve güçlü emperyalist ülkelerin “ulusal” çıkarlarını işçi sınıfına aktarma kayışı rolü üstlenen akımlar çıkaracaktı (oportünizm, revizyonizm, reformizm vb.) Bu içten içe çürüme süreci, 1914’te Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğiğinde bütün çıplaklığıyla ortaya çıkıyordu: Enternasyonal, uzun yıllar boyunca işçi sınıfının kurtuluşunun **ulusal değil ancak uluslararası bir ölçekte** gerçekleşebileceğini vaaz ettikten sonra, savaşın patlak vermesiyle birlikte her bir ülkenin partisi kendi emperyalist devletinin yanına geçiyordu. Çeyrek yüzyıllık büyük örgütsel çaba paramparça olmuştu. İşte bu yüzdendir ki, Lenin ve arkadaşları 1917 Ekim devriminin uluslararası işçi hareketinde ve sosyalist akımlarında yarattığı büyük heyecanın katkısıyla 1919’da İkinci Enternasyonal’in karşısına Üçüncü Enternasyonal’le ya da kendine verdiği adla Komünist Enternasyonal’le (kısa adı Komintern) çıkıyorlardı.

Bu kısa özet, Ekim devriminin önderliğini yapan Bolşevik geleneğin, yani Lenin’in önderliğindeki geleneğin ısrarla enternasyonalist bir örgütlenme hattı üzerinde yürümüş olduğunu bize hatırlatıyor. Bu olguları yadsımak mümkün değildir. Öyleyse neden “Marksizmin enternasyonalizminin çoğunlukla anlaşlamadığını” söylüyoruz? Çünkü siyasi hayata gözünü Komintern’in 1943 yılında lağvedilmesinden sonra açan (buna sonra döneceğiz) sosyalistler, Marksist bir ideolojik-politik doğrultuyu benimsedikleri halde, bu doğrultunun enternasyonalist bir hattı benimsemesinin nedenini anlayamamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yani Komintern’in lağvından sonra sosyalizme gelen ortalama insan, büyük Marksist önderlerin birer Enternasyonal’de örgütlenmesinin, Marksizmin devrim programının yarattığı **tunç bir zorunluluk** olarak kavramamıştır. Onlar için Enternasyonal, uzak bir gelecekte ulusların kaynaşmasıyla bütün insanlığın kardeş olduğu bir dünyanın hayalinin şimdiden canlı tutulması için bir dayanışma örgütüdür; ya da mücadelede zorunlu olmamakla birlikte ilave bir güç elde edilmesine yarar. Oysa Marx’ın, Engels’in ve Lenin’in ısrarla komünist hareketin örgütlenmesinin ölçüğü ve biçimi olarak benimsedikleri Enternasyonal’ler, bu tunç zorunluluğa cevap veren parti biçimleridir. **Her Enternasyonal bir dünya partisidir.**

Marx ve Engels’in sosyalist harekete getirdiği önemli bir kazanım, siyasi örgütlenmenin, yani bütün burjuva siyasi partilerinin karşısında proletaryanın çıkarlarını ve iktidarını savunacak olan partinin gerekliliği olmuştur. Bugün bize çok olağan görünen partileşme fikri, onların döneminde anarşistlerin, anarko-sendikalistlerin, düpedüz sendikacıların, yani sendikal hareketin önderlerinin yadsıdığı bir şeydi. Marx ve Engels işçi sınıfının çıkarları için mücadelesinin ve en sonunda iktidara yükselmesinin burjuvazinin bütün güçlerinin karşısında örgütlenmiş bir işçi partisini gerektirdiği fikrini zaman içinde uluslararası işçi hareketine kabul ettirmişlerdir. **Devrim dünya devrimi olmak zorunda ise partinin de dünya partisi olması gerekir.** Burada ekonomik gerçeklerden kaynaklanan (üretici güçlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında gelişmesi yasası) bir gerekliliğin siyasi ifadesini buluyoruz.

Enternasyonalizm bir duygu değildir. Kendini sadece dayanışmada ifade edemez. Proletarya için bir dünya partisinin, bir Enternasyonal’in örgütlenmesi proletarya enternasyonalizminin zorunlu bir sonucudur. Öyleyse, **dünya devrimi, en-**

ternasyonalizm, Enternasyonal yani dünya partisi, bütün bunlar Marksizmin sosyalist devrim programının birbirinden ayrılamayacak tamamlayıcı öğeleridir. Her kim, Marksizmin sosyalist devrim programının zorunlu olarak dünya devrimi programı olduğunu anlamıyorsa, *Komünist Manifesto*'nun en sonunda yer alan ve sık sık tekrarlanan o müthiş güçlü sloganı (“Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!”) sadece komünistlerin moralini yükselten bir retorik çağrı olarak kavırıyorsa o, proletarya enternasyonalizmini de, Marksizmin devrim programını da anlamamış demektir.

Ulaştığımız sonuç çok yalın olarak ifade edilebilir: 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimleri, bir dünya devriminin zaferi ile taçlanmadığı için, tekil ülkelerin sınırları içine hapsediği için, dünya kapitalizminin özellikle emperyalist çağda uluslararasılaşmış olan gelişme temposunun gerisinde kaldığı için çökmüştür.

Bunu saptamak kendi başına yeterli değildir. Şimdi buraya **neden** varıldığını, sosyalizmin nasıl olup da bu duruma düştüğünü araştırmamız gerekiyor.

4. İlk devrimci devletin yozlaşması

Henüz içinde çalışmakta olduğumuz soyutlama düzeyinde, yalnızca, 20. yüzyıl boyunca yaşanan büyük devrimlere ve dünya nüfusunun üçte birinin kapitalizmden kurtulmuş olmasına rağmen dünya kapitalizminin sonunda ayakta kaldığını saptamış bulunuyoruz. Peki, bu kaçınılmaz mıydı? Yarın zorunlu olarak tekrarlanacak bir kader midir? Şimdi bu soruya cevap aramamız gerekiyor. Bu cevabın önemli bölümü 20.yüzyıl tarihinin en belirleyici olayı olan Ekim devriminin ve onun ürünü SB'nin yaşadıklarının doğru kavranmasında yatıyor.

Ayrıntıya girmeden incelendiğinde, Sovyet devriminin gelişmesinde en çarpıcı nokta devrimin uzun süre yalıtılmış olarak kalmasıdır. Bunu olağan bir durum olarak düşünmek için hiçbir neden yoktur. Büyük devrimler mutlaka kendi sihirlerini yakın uzak birçok ülkeye yayarlar. **Bütün büyük devrimci dalgalar uluslararası bir nitelik taşır.** Bu yüzden modern çağın devrimleri hep geniş coğrafi alanlara yayılmış, çeşitli ülkelerde ardı ardına, hatta bazen eşzamanlı olarak patlak vermiş, kısacası uluslararası bir karakter taşımıştır. Bu, burjuva devrimleri için bile geçerlidir. 1789 Fransız devriminde Napolyon savaşları çerçevesinde ortaya çıkan budur. Ama (çeşitli ülkelerde proleter devriminin ilk denemeleriyle iç içe geçen) ikinci büyük burjuva devrimi dalgası olan 1848 devrimlerinde bu özellik çok daha belirgindir: Bu devrim dalgası gerçek anlamda bütün Avrupa'da yaşanmıştır. Bunu 20. yüzyılın başında Asya'nın büyük devletlerinde (Rusya, İran, Türkiye, Çin), hatta uzak Meksika'da ortaya çıkan üçüncü bir dalga izlemiştir.

Şayet burjuva devrimi uluslararası bir karakter taşıyorsa, proletarya devrimi haydi haydi öyledir. Evet, yalnız kalmış devrimler yok değildir tarihte. Burjuva devrimleri arasında, tarih sahnesine 17. yüzyılda, yani çok erken çıktığı için kendi yağında kavrulmak zorunda kalan İngiliz devrimi gibi, proleter devrimleri arasında da ilki, yani Paris Komünü yalnız kalmıştır. Ama Rus devrimi çığır açan devasa bir tarihsel olay olarak derhal kendi etrafında genişleyen bir dalga yaratmıştır. Bu

dalganın **ilk evresi** Avrupa’da ortaya çıktı. Çok çeşitli ülkelerde yaşanan devrimci ve devrim benzeri gelişmeler içinde en tipik olarak Alman devriminde (1918-23) görüldü. Alman devriminin başarıya ulaşması çok büyük bir ihtimalle 20. yüzyılın tarihini değiştirir, dünyayı bambaşka bir gelişme patikasına sokardı. Ama kazanamadı. Dalganın **ikinci evresi** Asya’da, 1925-27 Çin devriminde ortaya çıktı. **Üçüncü evrenin** tipik vakası ise, 1930’lu yıllarda İkinci Büyük Depresyon’un yarattığı muazzam çelişkilerin belirlediği bir ortamda Avrupa’da ve Amerika’da yaşanan sınıf mücadeleleri yükselişi içinde sivri ucu oluşturan İspanya devrimi (genellikle “İspanya iç savaşı” olarak anılır) idi. Alman devrimi yalnızca kazanamamıştı (yenilgi sonradan, faşizmin 1933’te iktidara geçmesiyle gelecekti). İspanya ve Çin devrimleri ise ağır birer yenilgiyle sonuçlandı.

Demek ki Sovyet devrimi **başka hiçbir devrim yaşanmadığı için yalıtılmış kalmadı**. Ardı ardına patlak veren devrimlerin, işçi ve emekçi kitlelerin uzak Asya’dan Avrupa’nın batı ucuna kadar bitmek tükenmek bilmez bir enerjiyle verdikleri devrimci mücadelelerin başarıya ulaşamaması dolayısıyla yalıtılmış olarak kaldı. Bu nesnel gerçeklik bize derhal bir ara sonuç çıkarma olanağı veriyor: Eğer Sovyet devriminin yalıtılması bu devrimin ileri doğru hızla gelişmesinde bir engel rolü oynadıysa, bu demektir ki, devrimci kadro devrimin yalıtılmaması için sadece kendi ülkesinde değil, başka ülkelerde de başarıya ulaşabilmesi için ne mümkünse yapmalıdır. Bunun yolu hep aşağılanmaya çalışılan “devrim ihracı” değildir ille.¹⁹ Enternasyonal örgütlenmedir, yani bütün ülkeleri kapsamaya çalışan bir dünya partisinin inşasıdır. Önyargının molozu altında kaldığı için anlaşılması o kadar zor ki, başka bir açıdan anlatalım: **Tekil ülkenin devriminin dar anlamda çıkarları**, dünya partisini gerekli kılar!

Şimdi ulaştığımız aşamada SB’nin bir çeyrek yüzyıl boyunca yalıtılmasının nedeninin başka devrimlerin yaşanmaması olmadığını saptamış bulunuyoruz. Yani devrim var ama başarıya ulaşamıyor. Peki, yaşanan devrimci dalga neden başarıya ulaşamadı? Soru bu alana kayıyor.

Her şeyden önce bir noktayı belirtip geçelim: Hiçbir devrimin zaferi garanti altında olamaz. Kitleler var olan düzene karşı ayaklandıklarında devrimin zafere ulaşıp ulaşmayacağı uluslararası koşullardan o ülkedeki devrimci hareketin durumuna kadar uzanan sayısız faktör tarafından belirlenir. Nesnel faktörlerin dışında her devrimci önderlik hata da yapabilir, yetersiz de kalabilir.²⁰ Ancak Ekim devriminin

19 “Devrim ihracı” kavramını devrimci enternasyonalizmi aşağılama amacıyla sık sık kullananların bazıları, Lenin’in 1920’de Kızıl Ordu’yu Polonya’ya sürerken ne yapmak istediğini iyi inceleseler yeridir. Bazı başkaları da Che’nin Kongo’da ya da Bolivya’da (aslında Latin Amerika’nın tamamında, hatta bütün dünyada) ne yapmak istediği konusu üzerinde biraz daha dursalar iyi olur. Ama “ihraç” gibi bir kavramla değersizleştirilmeye çalışılan bu tür girişimleri tartışmanın yeri burası değil. Biz burada hiçbir biçimde “ihraç” olarak anılmayacak bir yöntem üzerinde duruyoruz. Bu konuya yazının sonuç bölümünde döneceğiz.

20 En az tartışılmalı örneği verelim: 1917 devriminin bir kostümlü provası gibi olan 1905 devriminde Rus devrimci hareketi gibi en gelişkin bir önderlik bile Lenin’iyle, Trotskiy’iyle devrimin içinde

ardından gelen ve sayısız devrimci kalkışmayı ve üç büyük devrimi (Almanya, Çin, İspanya) içeren dev bir dalganın neden bütünüyle sonuçsuz kaldığını sorduğumuzda daha somut açıklamalar gerekir.

Ekim devrimini izleyen devrimci dalga içinde birinci evrenin başarısız kalmasında **belirleyici faktör** sosyal demokrasinin işçi sınıfının devrimci davasına ihanetidir. Alman devrimi 1918'de, Rus devriminden sadece bir yıl sonra patlak verdiğinde onunla neredeyse aynı biçimleri ve potansiyeli taşıyordu. Ama burada sosyal demokrasi işçi hareketinin büyük kitleleri üzerinde çok ciddi bir kontrol gücüne sahipti. Ve sosyal demokrasiden savaş içinde kopan devrimci kanat (Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki Spartakus hareketi) partileşmede geciktiği için Lenin ve Bolşeviklerin Rus devriminde oynadığı rolü oynama kapasitesine sahip değildi. Buradan, sosyal demokrasinin ihanetinin oynadığı tarihi rolü göz önüne alarak ikinci bir ara sonuç çıkarmamız olanaklıdır: İşçi hareketinin bir bölümünün kapitalist düzene sadık bir yönelişe bağlanması, devrimin gelişmesi önünde dev bir engel olarak görülmelidir. İşçi sınıfı ve sosyalist hareketin içindeki tartışmaları her durumda "sekterlik" olarak görenler, "birlik" uğruna program, strateji ve taktik sorunlarını küçümseyenler bu sonuca özel olarak dikkat etmelidir.

Burada durarak Ekim devriminin bu ilk aşamada yalıtılmasının SB içindeki ilişkiler üzerinde nasıl bir etki yaptığına değinmemiz gerekiyor. Ekim devrimi kapitalizmin Avrupa'da en az gelişmiş olduğu ülkelerden birinde, üretici güçlerin görelî olarak düşük, işçi sınıfının belirli sanayi merkezlerinde yalıtılmış olduğu bir köylü toplumunda proletaryayı iktidara getirmişti. Üstelik ülke bütün Avrupa'yı harap etmiş olan bir savaştan çıkıyordu. Devrimi izleyen ve 18 yabancı ülkenin karşı devrimci güçlere destek vermesine sahne olan iç savaş, yoksulluğu inanılmaz boyutlara çıkaracaktı. Devrimin yalıtılması, proletarya iktidarının karşısına yepyeni bir çelişki çıkartıyordu: geri üretici güçler zemininde sosyalist üretim ilişkileri kurmak! Bu durum, her devrim sonrası toplumun önüne çıkabilecek bir büyük sorunu SB deneyiminde akut hale getirecekti: Sosyalist inşa proletarya iktidarı da olsa bir devlet tarafından yürütölmek zorunda olduğu için her durumda bir bürokrasinin yaratılmasına elverişli bir zemin yaratacaktır. Ama bu tehlike yoksulluk ve az gelişmişlik ortamında dev boyutlara yükselir. Şayet Alman devrimi kazansaydı ve Sovyet devrimiyle el ele verseydi, Sovyet toplumu bambaşka bir gelişme gösterebilirdi. Ama yalıtılmışlık, yükselen bürokrasinin elini çok büyük ölçüde güçlendirdi. Ekim devriminin ürünü olan kamu mülkiyeti ve planlamaya dayanan ekonominin hücrelerinde, sosyalist inşa ekonomisinin yatağında boy atan bürokrasi, bu yoksul toplumda adım adım kendine sosyo-ekonomik ayrıcalıklar yarattı. Bu ayrıcalıkların korunması giderek siyasi iktidar tekelinin de bürokrasinin elinde toplanmasını gerektiriyordu.²¹

olduğu halde devrimi zafere ulaştıramamıştır.

21 Bu süreci teorik olarak analiz eden ve bu analizin politik sonuçlarını çıkartan, Ekim devriminin iki büyük önderinden biri olan Lev Trotskiy olmuştur. Bu konudaki klasik çalışması elbette *Ihanete*

Burada bir toplumsal katman olarak bürokrasinin çelişik konumunu iyi kavramak gerekiyor. Bu katman sosyo-ekonomik çıkarlarını proleter devriminin yarattığı zeminden sağladığı için devrimin kazanımlarının karşısına çıkmaz. Yani devrimin kazanımlarını korumak (en azından başlangıçta ve uzun bir süre boyunca) onun kendi çıkarlarının gereğidir. Bu yüzden bir siyasi güç olarak devrimin karşısına dikilmez. Devrimci partinin içinden çalışmak, siyasi hâkimiyetini onun aracılığıyla kurmak zorundadır. Yani **devrimin ülkesi açısından** bürokrasi uzun bir süre karşı devrimci bir güç değildir. Bu yüzden ki yükseliş aşamasında devrimin partisinin içinden kendine uygun bir kadroyu kazanmak bürokrasi için en emin yol olmuştur. **Stalinizm, bürokrasinin, ülkenin tek partisi olarak iktidarda bulunan Bolşevik Partisi içinden seçtiği ve kendi temsilcisi haline getirdiği akımın adıdır.**

Stalinist bürokrasi onyıllar boyunca dar anlamda devrimin ülkesi sınırları içinde karşı devrimci bir güç olarak harekete geçmemekle birlikte birçok bakımdan devrimin altının oyulmasını hazırlamıştır. Bunlardan **birincisi** ve en önemlisi, bürokrasinin kendi sosyo-ekonomik ayrıcalıklarının güvence altına alabilmek için uluslararası alanda emperyalizmle barış içinde bir arada yaşama hattı temelinde dünya devrimi programını terk etmesidir. Dünya devrimi programının uygulanması, bürokrasinin çıkarları açısından iki bakımdan tehlikeli idi. Birincisi, devrimin çeşitli ülkelere yayılması yolunda tutarlı bir politika SB'yi emperyalizmle sık sık karşı karşıya getirecek ve bürokrasinin istikrar ihtiyacının tehlikeye düşmesine yol açacaktı. Her devrimci politika, ister tekil ülkelerde, ister dünya çapında riskler yaratır. Bürokrasi kendi geleceğini emperyalizm ile Sovyet işçi sınıfı arasında bir denge unsuru olma konumuna bağlamayı bu tehlikeye elbette tercih edecektir. İkincisi, yeni proleter devrimleri, özellikle büyük ve güçlü ülkelerde ortaya çıktığında, dünya çapında işçi sınıfı hareketi bağrında kontrolün Sovyet bürokrasisinin elinden kaçmasına ve bürokratik hâkimiyetin tehlikeye düşmesine yol açabilirdi.

Bu nedenlerle bürokrasi çok erken bir aşamadan itibaren dünya devrimi programını terk edecektir. “Tek ülkede sosyalizm” adıyla kötü bir şöhrete sahip olan program, bunun ideolojik ifadesinden başka bir şey değildir! Sorun, Stalin ve hizbi yanlış bir ideolojik tutum içinde olduğu için devrimin yanlış yola girmesi **değildir**. Ne de o günün koşulları altında uygulanması gereken politikaları gereksiz yere genelleştirdiği ve teorileştirdiği için doğmuştur. Mesele, bir sosyo-ekonomik grubun, sınıflaşmamış ama işçi sınıfı ve köylülükten ayrılmış bir sosyal katmanın, yani bürokrasinin, kendine özgü maddi çıkarları koruma ihtiyacından doğmuştur. Yukarıda yönteme ilişkin bölümde ideolojinin rolünü ele aldığımızda belirttiğimiz gibi, “tek ülkede sosyalizm” ideolojisi ve programı burada maddi bir gücün çıkarlarının temsilcisi olduğu ölçüde önem taşır. Sorun ne tek başına Stalin'dir, ne “tek ülkede sosyalizm”. Bunların her ikisi de işçi sınıfına yabancı bir gücün SB devletini, Ekim devriminin ürünü olan devleti, dünya devrimi yolundan uzaklaştırmış olmasının aracıdır. Daha doğrusu, bürokrasinin çıkarları dolayısıyla Sovyet devleti

Uğrayan Devrim'dir (kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006).

düpedüz **dünya devriminin önünde bir engel** olarak yükselmeye başlamıştır. Bu, sadece Sovyet devletinin muazzam politik, diplomatik, ekonomik, ideolojik ve askeri gücünün dünya devriminin ardından çekilmesi, hatta karşısına geçmesi dolayısıyla dünya devriminin kösteklenmesi anlamına gelmez. Bu faktör kendi başına devasa bir sorun yaratmıştır. Ama bundan da ötede, sorun, aşağıda ele alacağımız Komintern üzerindeki operasyon yoluyla bütün dünyanın komünist hareketinin, yani sadece Sovyet devletinin ve yeni adıyla Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin değil, bütün dünyanın komünist partilerinin dünya devriminin önünde (göreceğiz ki tedrici bir süreç içinde, adım adım) bir engel haline gelmesidir aynı zamanda. Yani Sovyet bürokrasisinin Sovyet devletini dünya devrimi programından “tek ülkede sosyalizm” olarak anılan “milli komünizm” programına döndürmesi, sonunda bütün dünya komünist partilerinin dünya devrimi programından kopması sonucunu doğurmuştur.

Bürokrasinin hâkimiyetinin Ekim devriminin ürünü olan devrimci rejimin altını oyması bakımından bir başka önemli faktör vardır: Bürokrasinin iktidar tekeli ihtiyacı, proletarya diktatörlüğünün, sınıfsız topluma yürüyüşünde gerekli olan temel özelliklerinden birini, bir proleter demokrasisi karakterini yitirmesine yol açmıştır. Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de açıkça ifade ettiği gibi, proletarya diktatörlüğü sınıfsız topluma geçiş döneminde bir zorunluluktur, ama devletin biçimi proleter demokrasisinin cisimleşmesi olan işçi iktidarı organları (SB örneğinde sovyetler) olduğu ölçüde, toplumun üzerine yükselmeyen bir yarı-devlettir. Stalinist bürokrasinin bir işçi devriminin ürünü olan Sovyet devletini kendi çıkarlarına uygun hale getirme çabası, bu “yarı-devlet”i dehşet verici bir istihbarat örgütü-polis devletine dönüştürmüştür. Oysa kapitalizm sonrası toplumda demokrasinin işlevi (aşağıda kısaca değineceğimiz gibi) ekonomi dışı zoru gereksiz kılan kapitalist toplumdaki ekonomi-politika ayrılığından farklı olarak politik alanla sınırlı değildir, ekonominin ayrılmaz bir parçasıdır. Başka biçimde söyleyelim: Hem işçi sınıfının iktidarı dolaysız biçimde kontrol edebilmesi açısından politik nedenlerle, hem de planlı ekonominin düzgün işleyebilmesi için proletarya demokrasisi sınıfsız topluma (sosyalizme, komünizme) geçiş için vazgeçilmez bir karakter taşır. Bürokratik diktatörlük bu geçişin önünü kapatır. Bu yüzden Sovyet devleti, bürokrasinin hâkimiyetine girmesine rağmen sermaye sömürsünün geri gelmesini engellediği ölçüde hâlâ bir işçi devleti olmakla birlikte bürokratik olarak yozlaşmış, Batı dillerindeki karşılığıyla “dejenere” olmuş, yani “genus”undan, türünden kopmuş, yani sınıfsız topluma ilerlemesi olanaksızlaşmış bir devlettir. Kısacası, **bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti**. Biz bundan sonra, gerek SB'yi, gerekse onun izinden yürüyerek aynı sosyo-ekonomik yapıyı ve politik rejimi/devlet biçimini benimsemiş olan öteki toplumları BİD'ler (bürokratik işçi devletleri) kısaltmasıyla anacağız.

Devrimin yalıtılmasının, çok çeşitli başka faktörlerin de katkısıyla, ilk devrimin toprağında bir bürokratik yozlaşma yarattığını görmüş bulunuyoruz. Bu bürokratik yozlaşmanın neden aynı zamanda dünya devrimi programının terk edilmesi ile el ele yürüdüğünü de açıklamış bulunuyoruz. Ama argümanımızın mantığı ne kadar

sağlam olursa olsun, Stalinizmin Leninizmin devrimci politikasının devamı olduğuna iman etmiş ya da “Hruşçov revizyonizmi” gelene kadar Sovyet devletinin dünya devriminin önderi olduğuna inandırılmış insanlar “hani kanıt?” diye sorabilirler. Kanıtlar, bulmak isteyenler için ciltler dolusu tarih kitabında mevcuttur. Biz bu yazının sınırları içinde 20.yüzyılın neredeyse bütününe yayılmış biçimde, dünya devriminin büyük çeşitliliği içinde, Stalinist bürokrasi tarafından engellenmesinin her bir örneğini ayrıntısıyla anlatma olanağından yoksunuz. Ama yine de okuyucumuzun dikkatini başlıca örneklere çekmek zorundayız. O zaman şimdi su soruyu soralım: Stalinist bürokrasi dünya devrimini somut olarak hangi araçlarla engellemiştir?

5. Devrimin araçlarının tahribi (1): Bolşevik Partisi

Marx ve Engels’in ortaya koyduğu işçi sınıfının kendine ait siyasi parti ihtiyacı, daha sonra Lenin tarafından rafine edilmiş, daha somut olarak proletaryanın öncüsünün devrimci partisi olarak tanımlanmıştır. Lenin’in en büyük pratik eserlerinden biri olan Bolşevik Partisi (daha sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi-SBKP adını alacaktır) tarihin gördüğü en gelişkin, en güçlü devrimci proletarya partisi idi. SB’de iktidarda olan da bu parti idi. Bu parti aynı zamanda 1919’da Lenin ve Trotskiy’in önderliğinde kurulan Komintern’in önde gelen partisiydi. Şimdi önümüzde şu soru duruyor: Lenin’in partisi ve Enternasyonal’i nasıl oldu da devrimin önünün kapanmasına ve dünya devriminin durdurulmasına hizmet etti? Bu parti iktidarda iken Sovyet devleti nasıl oldu da yozlaştı? Bu sorunun çok yalın bir cevabı vardır: **Stalinist bürokrasi hem Bolşevik Partisi’ni, hem de Komintern’i birer devrim aracı olarak tahrip etmiştir.** Kısaca görelim.

Önce Bolşevik Partisi’ne bakalım. Bilindiği gibi Lenin 1924 Ocak ayında öldü. Daha o felçli olarak hasta yatağındaiken, 1923 yılında Bolşevik Partisi’nin doruklarında bir mücadele başlamıştı. Bu mücadele sürekli değişen ittifaklara sahne olacaktı. Partide temel olarak dört ayrı hizip oluşmuştu. Daha Lenin’in döneminden başlayarak genel sekreter sıfatıyla parti aygıtı üzerinde güçlü bir kontrol kurmuş olan Stalin’in hizbi; Bolşevik Partisi içinde her zaman birlikte yürümüş olan Zinovyev-Kamenev ikilisinin ortayolcu hizbi; parti teorisyeni olarak sivrilmiş olan Bukharin’in sağ eğilimli hizbi; Trotskiy’in, Rakovski, Preobrajenskiy ve birçok başka önde gelen Bolşevik ile birlikte kurduğu Sol Muhalefet. Bu dört hizip arasında ittifaklar sürekli olarak değişecektir. Önce 1923-24 yıllarında bütün diğer hizipler Sol Muhalefet’e karşı birleşir. Sonra, 1926-27 yıllarında Zinovyev-Kamenev ikilisi Trotskiy ile el ele verir ve Birleşik Muhalefet kurulur. Stalin ile Bukharin önderliğindeki hizipler ise bunlara karşı işbirliği yapar. 1927’den itibaren Trotskiy ve yoldaşlarını partiden tasfiye etmeye başlayan Stalin 1929’dan itibaren Bukharin önderliğindeki sağ hizbe saldırır ve onları da tasfiye eder. Artık Stalin sadece parti aygıtına değil partinin bütününe hâkim olmuştur. Parti demir yumrukla yönetilir olmuştur. En önemli rakip olan Trotskiy 1929’da İstanbul’a sürgüne gönderilmiştir. Önce Zinovyev-Kamenev ikilisi, sonra da Sol Muhalefet’in birçok mensubu

nedamet getirerek²² parti hizmetine geri dönmüştür. Buna rağmen 1932'de bütün öteki hizipler Stalin'in parti ve devlet üzerindeki demir yumruğuna karşı son bir kez birleşmiş ama başarıya ulaşamamıştır (“Riutin muhalefeti” olarak bilinen epizot).

Bu aşamaya kadar Bolşevik Partisi adım adım tanınmaz hale getirilmiş olmaktadır. Bolşevik Partisi'nin seçim ilkesi neredeyse ortadan kalkmış, her kademenin yöneticileri bir üst kademenin parti sekreteri tarafından tayin edilir olmuştur. Her bir sekreterin, kendisi tarafından tayin edilmesi kabul edilmiş bir yöneticiler **nomenklatura'sı** (kapalı av alanını gösteren bir liste) vardır.²³ Tabii her sekreterin üzerinde başka bir sekreter, en tepede de genel sekreter olarak Stalin vardır. Parti aygıtı üzerindeki bütün kontrol böylece genel sekreterin elinde toplanmış olmaktadır. Ama bunun da ötesinde Bolşevik Partisi'nin dillere destan parti içi demokrasisi de adım adım tahrip edilmiş olmaktadır. Lenin döneminin iç rejiminin, o canlı, iç tartışmayı hep dinamizminin kaynağı yapmış, özgür partisinin yerini her türlü tartışmayı bastıran, her muhalefeti “hizipçilik” olarak suçlayan, sonunda bütün parti üyelerinin ağızlarını açmaktan korkmalarına yaslanan bir parti rejimi almıştır. Bütün bunların altında elbette bir de maddi gelişme yatıyordu. Ülkenin tek partisi olan Bolşevik Partisi, erken bir dönemden itibaren yükselen bürokrasinin sızmasına maruz kalıyordu. Parti giderek kendi çıkarlarını işçi sınıfı ve köylülükten ayıran, birtakım ayrıcalıklar elde etmeye veya elde etmiş olduğu ayrıcalıkları korumaya çalışan, kariyerist, köşe dönmece katmanların istilasına uğrayacaktı.²⁴ Bolşevik Partisi içten içe bürokrasinin eline düşmektedir.

Ne var ki, bu bile Stalinist bürokrasiye yetmemiştir. Bu aşamaya kadar bürokrasi partiyi ele geçirmiş olmaktadır. Ama bu henüz kendi partisi değildir. **Bolşevik Partisi'nin tahribi olarak andığımız süreç esas bundan sonra başlar.** 1934 Aralık ayında partinin Leningrad örgütünün sekreteri Kirov'un son derecede kuşku- lu bir suikast²⁵ sonucunda hayatını yitirmesini fırsat bilen Stalin 1936-38 yıllarında, ön cephesini tarihe “Moskova duruşmaları” adıyla geçen bir dizi davanın oluşturduğu dehşet verici bir **komünist avına** girişir. Moskova duruşmalarında partinin (Stalin'e rakip olabilecek) tarihi önderlerinin hepsi Trotskizm ve faşizm ile işbirliği, casusluk, SB düşmanlığı gibi fantastik suçlamalara maruz kalır, suçlarını “itiraf”

22 Daha önce başka bir yazımızda da işaret ettik: Stalin döneminde “özeleştirisi” yerini, kişinin kendi kendini yerin dibine soktuğu bir teslimiyet sürecine bırakmıştır. Genellikle yazılı olarak yapılan bu sözde “özeleştirisi”, kişinin paramparça edilmesini de içerir. Bu sürece Batı dillerinde özel bir ad verilir. En yaygın kullanılan Batı dili İngilizce'de terim “recantation”dır. Bu kelimenin Türkçe sözlük karşılığı İngilizce'deki bu anlamını hiç vermez: “sözünü geri çekmek”, “vazgeçmek”, “caymak”. Biz bunu eski Türkçe'nin güzel bir kelimesi olan “nedamet” ile karşılamayı öneriyoruz.

23 Bu yüzden en azından Doğu Avrupa BİD'lerinde 1970'li yıllardan itibaren bürokrasi bir katman olarak “nomenklatura” adıyla anılmaya başlamıştır.

24 Bu süreç edebiyat ve sinemada gayet güzel anlatılmıştır. Anatoli Ribakov'un Türkçe'ye *Arbat Çocukları* olarak çevrilmiş olan romanı ya da büyük Sovyet film yönetmeni Nikita Mikhalkov'un şiirsel güzellikteki “Güneş Yanığı” filmi en çarpıcı örneklerdir.

25 Bkz. Mehmet İnanç Turan, “Kirov Cinayeti”, *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 211-218.

eder, buna rağmen idam cezasına çarptırılır ve infaz edilirler.²⁶ Bolşevik Partisi'nin Ekim devrimine önderlik etmiş Merkez Komitesi'nin, zaten hayatını yitirmiş olan Lenin ve sürgünde olduğu için davalara dâhil edilemeyen Trotskiy dışında bütün üyeleri bu davalarda yok edilmiştir. Bunu Trotskiy'in 1940 yılında Stalin'in şahsi olarak verdiği bir emir sonucunda²⁷ Trotskiy'in Meksika sürgününde bir suikaste kurban gitmesinin izlediği biliniyor. Böylece daire kapanmış, Ekim devrimi önderlerinin tümü öldürülmüş olmaktadır. Moskova duruşmaları aynı zamanda Kızıl Ordu'nun en önde gelen, bir bölümü 1918-21 arasında Trotskiy'in komutasında yürütülmüş olan İç Savaş'ın kahramanlarından olan generallerinin, en başta da büyük bir askeri deha olan Tukhaçevski'ye de idamıyla sonuçlanır.

Ne var ki, 1936-38 dönemi kıyımı, hiçbir biçimde bütün dünyanın dikkatini SB'ne çevirmesine yol açan gösterişli Moskova duruşmalarından ibaret değildir. Sayısı henüz tam olarak saptanamamış, ama muhtemelen milyona erişen, her kademeden komünist bu yıllarda çok çeşitli yöntemlerle ortadan kaldırılmıştır. Çarpıcı bir sayı verelim: Bolşevik Partisi'nin (artık SBKP'nin) 1934'te yapılmış olan 17. Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçilmiş olan asil ve yedek üyelerin **üçte ikisi**, 1939 yılında 18. Kongre toplandığında hayatta değildi!²⁸ 1934 yılında Stalin ve nomenklaturasının partiye bütünüyle hâkim hale gelmiş olduğu tartışmasızdır. Bu Merkez Komitesi'nin Stalin ve yakın çevresi tarafından dikkatle seçildiği kuşkusuzdur. "Büyük Temizlik"²⁹ bu kadar sadık bir komünistler topluluğunun bile Stalinist bürokrasinin geleceği için bir tehdit olarak görülmesi dolayısıyla onları dahi vurmuştur!

Bu kısacık özetin anlamı iyi vurgulanmalı: 1938'e gelindiğinde artık eski Bolşevik Partisi yoktur. Stalin'e biat edenlerin ya da bütünüyle onun rahle-i tedrisinde yetişmiş olanların dışında bütün tarihi önderlik ve Ekim kuşağı (yani partiye devrim sırasında gelenler) ortadan kaldırılmıştır. Bizim kanaatimiz, bu aşamadan sonra, en azından belirli bir süre için, Sovyet devletinin yönetici organının genellikle sanıldığı gibi SBKP olmadığıdır. SBKP bir dekor haline gelmiştir. Ülkeyi siyasi polis, o dönemde kullanılan adıyla NKVD ve elbette onu emrinde bulunduran Stalin yönetmektedir.

Demek ki, Sovyet devletinin bürokratik yozlaşması, hem Bolşevik Partisi'nin

26 Bkz. Nail Satlıgan, "Moskova Duruşmaları Kampanyası", *Sınıf Bilinci*, sayı 2, Eylül-Ekim 1998, s. 48-86.

27 Bu konuda artık elimizde kesin delil var. Stalin döneminden itibaren Sovyet istihbaratında çok önemli bir rol üstlenmiş bir ajan olan Pavel Sudoplatov, 1994'te başka birçok önemli işfaatın yanı sıra Trotskiy suikastine de ışık tutan anılarını yayınladı. Bu anılar Türkçe'de de *Özel Görevler* başlığı ile Ayrıntı Yayınları'nca 2015 yılında basılan bir kitapta yayınladı. Bu kitabın "Troçki Suikastı" başlıklı dördüncü bölümü emrin şahsen Stalin tarafından verilmiş olduğunu açık bir biçimde anlatıyor. Bkz. Pavel Sudoplatov, *Özel Görevler. Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 88-110.

28 Bkz. "Devletlü Marksizm", a.g.m., s. 173 ve orada verilen kaynak.

29 İngilizce'deki "Great Purge" karşılığı. Bu dönem Batı dillerinde böyle anılır.

tahribini, hem de ne kadar “nedamet” getirmiş olsa da gerçek komünistlerin ortadan kaldırılmasını gerektirmiştir. Burada toplumsal anlamda değil ama **politik anlamda bir karşı devrim** ile yüz yüze geliyoruz. Bürokrasi **iç savaş ölçeğine ulaşan** bu kıyımı ile siyasi iktidarı bütünüyle ele geçirmiş olmaktadır. Ama devlet hâlâ bir işçi devletidir. Çünkü bürokrasi bir sınıf değildir. Dünya çapında burjuvazinin hâkimiyeti ile işçi sınıfının bir ülkedeki mevzii hâkimiyeti arasındaki denge den yararlanarak Sovyet devletini ele geçirmiştir. Ama devletin sınıf karakteri hâlâ proleterdir, çünkü sermaye temelinde üretime, artık değer üretimine ve sermaye birikimine mutlak bir engel olarak iş görmektedir.³⁰ Devletin bu karakteri de ortadan kalkınca kapitalizmin restorasyonu başlayacak demektir. Ama bu, öykümüzün sonunu şimdiden açıklamak olacağı için burada duruyoruz.

Bu bölüme son vermeden önce Stalinizm savunucularının yaydıkları çok ciddi bir yanlış anlamayı da ortadan kaldıralım. Devrimci Marksistler “Büyük Temizlik” eleştirisi yaptıklarında, Stalinizm taraftarları onları sanki “çok insan öldürüldü, vah vah” diye hayıflanıyormuş gibi sunarlar. Bu, meseleyi ya anlamamış olduklarını ya da anlamının işlerine gelmediğini gösterir. Bizlerin söylediği “çok insan öldürüldü, vah vah” değildir. Devrimci Marksistler kan dökmeye düşkün değildir; devrimler ve iç savaşlar sırasında çok sayıda insanın hayatını yitirmesi onlar için sorundur elbette. Ama tarihsel gelişmenin yasalarının bazı kavşaklarda ciddi hayat kaybına razı olmayı gerekli kıldığını, **aksi takdirde daha da kötü sonuçlar doğacağını, daha da fazla insan hayatının yitirileceğini** bilirler. Daha somut olarak, devrimlerin bazen karşı devrimcileri şiddetle bastırmasının gerekli olduğu açıktır. Nitekim Ekim devrimini izleyen iç savaş döneminde ya da İspanya iç savaşında ya da Avrupa'nın her yerinde Nazilere karşı direniş sırasında ya da Küba devrimine ön gelen savaş sırasında vb. çok insan öldürülmüştür. Bu ölümler konusunda çok şey söylenebilir. Ama bu söylenecekler ile SB'deki “Büyük Temizlik” hakkında söylenenler arasında önemli bir fark vardır. Yalın söyleyelim ki anlamak istemeyenler bile anlasın: Mesele, “Büyük Temizlik” esnasında çok sayıda insanın öldürülmesi **genel sorunu** değildir. Burada esas mesele, çok yüksek sayıda **komünistin** öldürülmesidir!

6. Devrimin araçlarının tahribi (2): Komünist Enternasyonal

Devrimci Rusya iç savaşın en ağır koşullarında kıvranıırken Komünist Enternasyonal (Komintern) Lenin ve Trotskiy'in önderliğinde kurulduysa, bunun nedeni, başta anlattığımız gibi Marksizmin programının dünya devrimi olması, Bolşevik önderlerin bu yüzden enternasyonalizme sıkı sıkıya bağlı olmalarıdır. İkinci Enternasyonal'in reformist önderleri savaşla birlikte uluslararası proletaryayı çeyrek yüzyıl boyunca inşa edilmeye çalışılan öncü örgütünden yoksun bırakmaları için yeni bir dünya partisinin kurulmasının gerekli olduğunu bilmeleridir.

³⁰ Bu çetrefilli meseleyi berrak ve kolayca anlaşılır bir şekilde ifade eden bir yazı için bkz. Lev Davidoviç Trotskiy, “Ne işçi devleti ne burjuva devleti mi?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 24, Güz 2015, s. 145-156.

Komintern, dünya devriminin aracı olarak kurulmuştur. Nasıl Bolşevik Partisi türü partiler ulusal çapta proleter devrimleri için gerekli ise, Komintern tipi dünya partileri de dünya devrimi açısından vazgeçilmezdir.

Komintern, Ekim devriminin proletaryaya ve diğer emekçilere ve ezilenlere kurtuluşun nasıl sağlanacağını pratikte göstermiş olmasının getirdiği büyük prestij sayesinde kuruluşunun hemen ertesinde hızla yayılmış, üstelik Lenin'in ezilen uluslar konusundaki muhteşem politikası dolayısıyla İkinci Enternasyonal'in kendi döneminde pek az adım atabildiği (Endonezya ve Çin'den uzak Latin Amerika'ya) sömürge dünyasına ve emperyalizme bağımlı bütün ülkelere ilk kez Marksizmi taşımıştır. Lenin'in ölümüne kadar, en başta Alman devrimi olmak üzere devrimin Rusya'nın sınırları dışına yayılması amacıyla her düzeyde faaliyet göstermiştir. Ne var ki, Stalinist bürokrasinin yükselmesi ile birlikte ortaya çok ciddi bir sorun çıkacaktır: SB'de yavaş yavaş iktidarı eline geçiren bürokrasi, kendi varlığını dünya çapında bir istikrara, statükonun korunmasına yaslayan politikasıyla, dünya devriminin aracı olan Komintern'in varlığı ile kaçınılmaz olarak çelişkiye girecektir. Komintern evcilleştirilmeli, dünya devriminden koparılarak Sovyet devletinin yeni, muhafazakâr, "barış içinde bir arada yaşama"yı temel bir ilke haline getiren dış politikasıyla uyumlu hale sokulmalıdır. Dünya devriminin örgütü, Sovyet devletinin dış politikasının bir aracı haline getirilmelidir.

Yaşanan tam da bu olmuştur. Komintern adım adım devrimci politikalarını terk etmiş, Sovyet bürokrasisinin bir uzantısı haline gelmiştir. Burada süreci ayrıntısıyla ele almak için yerimiz olmadığı açık. Bazı kilit noktalara değinmekle yetineceğiz. Birincisi, aynen Bolşevik Partisi örneğinde olduğu gibi, Komintern içinde de örgüt içi demokrasi tedrici olarak ortadan kaldırılmıştır. Lenin hayattayken Komintern **dört yıl içinde dört kongre** toplamış, bu kongreler son derecede canlı tartışmalara sahne olmuştu. Lenin sonrasında kongrelerin arası sürekli açılacak, **20 yıllık bir sürede sadece üç kongre** toplanacaktı. Bu, Komintern'in politikalarının belirlenmesi yetkisinin gittikçe daha çok Yürütme Kurulu'nda, hatta onun başkanlık kurulu olan Prezidyumu'nda toplanması anlamına geliyordu. Aynı zamanda, Yürütme Kurulu Moskova'da yerleşik olduğu için Komintern politikaları üzerinde SBKP'ye aşırı bir baskı uygulama olanağını yaratıyordu.

İkincisi, Komintern'e bağlı partilerin önderliği baskı ve tasfiyeye tâbi tutuluyor, Stalinist politikalara uyum sağlamayan, Sovyet dış politikasına kölece bağlı kalmayı reddeden önderliklerin yerine uysal, Sovyet bürokrasisinin emrinden çıkmayan önderlikler getiriliyordu. Bazı örneklerde partilerin kurucu önderleri Sol Muhalefet'in yanında kalacak ve tasfiye edileceklerdi. Örnek çoktur, biz en çarpıcı olanlarla yetinelim. Çin'de partinin kurucu önderleri Çen Duksiu ve Peng Şuji; Vietnam'da Ta Thu Thau; Fransa'da Alfred Rosmer ve Boris Souvarine; Yunanistan'da partinin genel sekreteri Pantelis Pulyopulos; ABD'de James Cannon, Martin Abern, Max Shachtman; Kanada'da Maurice Spector. Sol Muhalefet'e katılmamakla birlikte Komintern'den atılan çok önemli devrimciler de vardır: Almanya'da Rosa Luxemburg'un öğrencileri teorisyen Thalheimer ve duvar ustası Brandler'in yanı

sıra, Paul Frölich, Jakob Walcher, Ruth Fischer, Maslow, Urbahns; İspanya'da Andreu Nin, Joaquín Maurín ve Juan Andrade, Küba'da Sandalio Junco ve Julio Antonio Mella.³¹ Bir örnek de, İtalya'da partinin prestiji son derecede yüksek genel sekreteri, yani ünlü Antonio Gramsci'nin aforoz ve tecrit edilerek, yapayalnız ölmesidir.³²

Üçüncüsü, partilerin önderleri giderek artan ölçüde Moskova'dan belirlenmeye başlamıştır.³³ Bazı örneklerde Komintern kendi partisi tarafından bütünüyle mahkûm edilmiş önderleri bile partiye empoze etmeye devam ediyordu. Bir yolsuzluk olayında suçluluğu bütünüyle kanıtlanan ve partisi tarafından görevinden alınan Ernest Thälmann'ın, Stalin'in kişisel müdahalesiyle Almanya Komünist Partisi'nin "büyük lideri" olarak göreve iade edilmesi inanılmaz derecede çarpıcı bir örnektir.³⁴ (1933'te Alman işçi sınıfını tek kurşun atmaksızın faşizme teslim eden parti bu beyefendi tarafından yönetilmiştir!)

Dördüncüsü, Bolşevizmin tarihi önderlerinin ve Ekim devriminde komünist olan kuşağın başına gelenler, Komintern partilerinin yöneticilerinin başına da gelecektir. Bu partilerin, görevleri dolayısıyla Moskova'da yaşayan veya şu ya da bu bahaneyle çağırılan birçok yöneticisi ve ileri kadrosu, "Büyük Temizlik" döneminde katledilmiş veya Sibiryaya gibi ücra yerlere sürgüne yollanmıştır.³⁵ Stalinist bürokrasi bu ve benzeri yöntemlerle Komintern'in aygıtını ele geçiriyor, dünya partisinin ulusal seksiyonlarını ise kendi doğrultusuna kölece uyacak kadrolar eliyle amacına uygun hale getiriyordu.

Bu örgütsel değişimin yanı sıra, Komintern'in siyasi yönelişi ve programı da merhaleli biçimde değiştirildi ve Sovyet bürokrasisinin dış politikasına uygun hale getirildi. Lenin'in ölümünden sonra toplanan üç kongre de bu doğrultuda önemli bir işlev görecekti. 1924'te toplanan 5. Kongre, 1923-24 yıllarında Bolşevik Partisi önderliği içindeki mücadelede, karşısında diğer bütün hiziplerin birleşmiş olduğu Sol Muhalefet'i ve Trotskiy'i mahkûm ediyordu. Böylece Bolşevizmin enternasyonalist devrimci geleneğinin en ileri temsilcisi, Komintern içinde kara koyun haline getiriliyor, bürokrasinin enternasyonalizm karşıtı politikalarının kapısı aralanıyor-

31 Bu örnekler ve başka birçokları için Pierre Broué'nin anıtsal Komintern tarihine başvurulabilir: *Histoire de l'Internationale communiste 1919-1943*, Paris: Fayard, 1997, s. 519-520.

32 Bkz. Franco Lo Piparo, *I due carceri di Gramsci. La prigionie fascista e il labirinto comunista*, Roma: Donzelli Editore, 2012 ve Mauro Canali, *Il tradimento. Gramsci, Togliatti e la verità negata*, Venedik: Marsilio Editori, 2013. Gramsci'nin merkez komitesinden üç önder, Alfonso Leonetti, Pietro Tresso ve Ravazzoli, Üçüncü Dönem cinayetine ortak olmaktansa partiden ayrılarak Sol Muhalefete katılmıştır: bkz. Giuseppe Fiori, *Vita di Antonio Gramsci*, 2. Edisyon, Bari: Laterza, 2008.

33 Bkz. Broué, *Internationale communiste*, a.g.y., 493-507.

34 Broué, a.g.y., s. 485-86.

35 Türkiye Komünist Partisi'nin önde gelen kadroları arasında da bu kaderi paylaşanlar çoktur. Nâzım'ın 1950'li yıllarda, Ekim devriminin bir yıldönümü vesilesiyle yazdığı bir şiirde acıyla andığı, uzun yıllar sürgünde yaşamak zorunda bırakılan ve orada ölen Hacısalihoğlu en iyi bilinen örneklerden biridir.

du. Ama Komintern'in kendi programından asıl dönüşü 1928'deki 6. Kongre'de olacaktır. Bolşevik Partisi'nden ihraç edilmiş ve SB içinde sürgüne gönderilmiş olan Trotskiy bu kongreye elbette katılamayacaktı. Ama Komintern için önerilen program taslağına kapsamlı eleştirisi³⁶ kongre delegelerinin bazıları üzerinde derin izler bırakacaktı. Bukharin'in kaleminden çıkmış olan program taslağı, "tek ülkede sosyalizm" fikrini Komintern'in siyasi programının köşe taşı haline getiriyordu. İroni müthişti: Dünya devrimi için kurulmuş bir örgütün programı, sosyalizmin tek bir ülkenin sınırları içinde kurulabileceğini temel fikir olarak kabul ediyor, yani **dünya devriminin sosyalizm için gereksiz olduğunu söylüyordu!** Bu açıdan bakıldığında Trotskiy'in bazı delegelere ulaşabilen eleştirisi, Marksizm'in dünya devrimi programının Komintern'in programı olarak muhafaza edilmesi için verilmiş bir artçı savaşı niteliğini taşıyordu. Bürokrasi bu savaşı kazanacak ve böylece Komintern'i tanınmaz hale getirecekti. Komintern'in **programatik likidasyonu** başlamıştı.

1935'te toplanan 7. Kongre ise "Halk Cephesi" kavramı çerçevesinde komünist partilerin burjuvazinin "demokrat", "anti-faşist", "ilerici" partileriyle el ele vermesini, sınıf mücadelelerinin sosyalist devrim yolunda doğurduğu olanakları burjuvazinin bu kanatlarıyla ittifak uğruna bastırmasını öngören bir siyasi hat belirliyordu. Bu aslında bir önceki dönemin, 1928-33 yılları arasına damgasını vurmuş olan kötü şöhretli "Üçüncü Dönem" in ultra-sol politikasından bir kopuştu. O ultra-sol politika, sosyal demokrasiyi faşizmin "ikiz kardeşi" ilan ederek Komintern'in 3. ve 4. Kongrelerinde kabul edilmiş olan "Birleşik İşçi Cephesi" politikasının uygulanmasını olanaksız kılmış ve Almanya'da Nazizmin iktidara yükselmesinin yolunu döşemişti. Şimdi Komintern'in Stalinist önderliği bir uçtan ötekine savruluyor, işçi sınıfının tek bir cephede toplanmasını yadsıma türünden sözde "sol" bir politikadan bu kez burjuvazinin bazı partilerinin de dâhil olacağı ittifakları savunarak sağ uca kayıyordu. Devrimci durumların olanaklarını burjuvaziyle ittifakın zorunlulukları dolayısıyla kendi elleriyle itmeyi komünist hareketin gündemine sokan "Halk Cephesi" çizgisi, komünist hareketin tarihinde gerçek bir dönüş olarak görülmelidir.

Neden? Çünkü artık bu aşamada Komintern Sovyet bürokrasisinin bir oyuncağı, onun dış politikasının bir eklentisi haline gelmiştir de ondan. Hitler canavarını kendi eliyle yaratmış olan Stalinist bürokrasi, şimdi "Batı demokrasileri" (Fransa, Britanya, zamanla ABD) ile Nazizm tehdidine karşı ittifak arayışı içine girmişti. Bu yüzden o ülkelerin burjuvazisine devrim arayışlarına engel olacağı güvencesi veriyordu.

Ne var ki, Stalinist bürokrasinin öngörü yoksunluğu ve kavrayışsızlığı yüzünden dış politikada devamlı zikzaklar çizmek zorunda kalması dolayısıyla Komintern de, ona bağlı partiler de rezil olmuştur. En iyi örnek olarak Fransız Komünist Partisi'ni (FKP) ele alabiliriz. 1935-39 arası "demokratik ülkeler"le ittifak yoluy-

36 Lev Troçki, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, çev. Ufuk Demirsoy, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları, 2000.

la Nazizme karşı kendini korumaya çalışan bürokrasi, Batılıların Hitler'i SB'ye saldırtma stratejisi izlediğini fark edince bu kez yine bir uçtan ötekine savrulmuş ve 1939 Ağustos'unda Nazi Almanyası ile saldırmazlık paktı imzalayarak İkinci Dünya savaşının önünü açmıştır. "Halk Cephesi" döneminde her türlü Leninist ilkeyi çiğneyerek Fransız emperyalizmine askeri desteğini ilan eden FKP, bu sefer Fransa'nın da Nazi Almanyası kadar emperyalist olduğunu, dolayısıyla komünistlerin bozguncu bir politikayı benimsemesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Üç-dört yıl içinde 180 derecelik bir dönüş! Ama Nazi orduları Fransa'yı işgal edince, bozgunculuk karşı devrimci bozgunculuk karakterine bürünmüş, ne yeis! FKP bu rezil politikayı ancak iki yıl sürdürebilmiş, 1941'de **Stalin'in bütün beklentilerine aykırı biçimde** Hitler SB'ye saldırdığında bu sefer Sovyet bürokrasisi yine "Batı demokrasileri" ile ittifak arayışına girdiği için, FKP yeniden "anti-faşist" ve işgal karşıtı bir politikaya dönmüştür. Ama dikkat! Bu politika Nazi işgaline karşı işçi sınıfının kendi yöntemleriyle ve gücüyle kendi bağımsız siyasi hattını oluşturmasına değil, Fransız emperyalizminin son kurtuluş olarak sarıldığı General de Gaulle ile ittifaka yaslanacak ve savaş sonrası sosyalist bir devlet kurulmasına engel olacaktır. (Buna aşağıda döneceğiz.)

Komintern'in dünya devriminin bir aracı olmaktan çıktığının, kendisine bağlı ulusal partiler aracılığıyla Sovyet bürokrasisinin dış politikasının yarattığı ihtiyaçlara kölece hizmet eden bir aygıt haline geldiğinin daha açık kanıtına ihtiyaç var mıdır? Ama bu bile Stalin ve çevresindeki kadroya yetmemiştir. Aynen Bolşevik Partisi'nin durumunda olduğu gibi, örgütün köleleştirilmesi bürokrasi için yeterli olmamıştır. **Tahribi** gerekmektedir. Bolşevik Partisi'nde bu, iç savaş boyutlarına ulaşan bir katliam sayesinde partinin kadrolarının yok edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Ama parti bir görüntü ve ad olarak aynı kalmıştır. Komintern söz konusu olduğunda bürokrasi daha da ileri gitmiş, örgütü lağvetmiş, yani kapatmış, bir örgüt olarak likidasyonuna yani tasfiyesine gitmiştir! 1943 yılında, Stalin bir kongre toplamaya bile gerek duymadan, Yürütme Kurulu'nun kararıyla Komintern'in lağvını gerçekleştirmiştir. Verilen gerekçe müthiştir: Komintern, üyesi olan komünist partilerin mücadelesi önünde bir engel haline gelmiştir! Dünya devriminin aracı, Marksizmin kendi programını gerçekleştirmek için her daim vazgeçilmez olarak görmüş olduğu dünya partisi, kendine "komünist" adını takmış olan partilerin mücadelesi önünde bir engel olarak yükseliyor! Mesela, aynı örnek üzerinde yürüyecek olursak, Nazi işgaline karşı 1941'den itibaren ünlü "*Résistance*" (Direniş) hareketi içinde savaşmaya başlayan FKP için Komintern neden engel olsun? Tam tersine, SB'den ve öteki KP'lerden her türlü yardımın alınabilmesi için bir kanal olarak işe yarayacağı açıktır.

Tabii, bu gerekçe tek bir parti için **gerçekten** doğrudur. Stalinist bürokrasinin kendi partisi SBKP için. Stalinist bürokrasi 1941'de Nazi işgali başlayınca "Batı demokrasileri"yle, yani esas olarak ABD ve Britanya ile (Fransa'nın bir bölümü Nazi işgali altındadır, geri kalanı ise Nazi işbirlikçisi Mareşal Pétain'in yönetiminde) stratejik bir ittifaka girmiştir. Komintern işte Ekim devriminin ürünü olan

Sovyet devletinin dünya burjuvazisinin bir kanadıyla girdiği ittifak önünde bir engel olarak yükselmektedir. Komintern'in kapatılması, ABD Başkanı Roosevelt ile Britanya Başbakanı Churchill'e Stalin'in dünya devriminin yanında olmayacağı yolunda verilmiş bir güvencedir!

Stalinizmin iflah olmaz taraftarları, devrimci bir devletin emperyalistler arasındaki bölünmelerden yararlanmasının olağan olduğunu, Stalin'in politikasının bu açıdan doğru olduğunu, bu politikanın da Komintern'in kapatılmasını haklı gösterebileceğini söyleyeceklerdir. Emperyalistler arası çelişkilere yararlanmanın dünya devriminden vazgeçmeyi gerektirmeyeceğini bir yana koyalım. Devrimci Marksistler için ilk sosyalist devleti korumak ve savunmak her zaman muazzam önem taşımıştır, ama dünya devriminin çıkarlarını ayaklar altına alma pahasına değil.³⁷ Yine de bir an için ileri sürülen argümanın bütün adımlarının doğru olduğunu varsayıp şu soruya cevap isteyelim: Stalin 1943'ten sonra on yıl, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra sekiz yıl, Soğuk Savaş başladıktan sonra yaklaşık dört-beş yıl hayatta kalmıştır. Koşullar bütünüyle değiştiği halde neden Komintern'i canlandırmamış ya da yeni bir Enternasyonal kurmamıştır? Ya da daha öteye gidelim: Stalin'den sonra da Stalinist bürokrasi, Maoist varyantı da dâhil olmak üzere, neden 1943'ten bu yana geçen 70 küsur yıl içinde bir Enternasyonal kurmaya girişmemiştir?

Stalin Lenin'in cenaze töreninde yaptığı konuşmada, "Lenin yoldaş, kurduğun Enternasyonal'i ebediyete kadar yaşatacağız" demişti. Stalin'in teorik alandaki çapsizliğinin ifadesi olan, bir komünist partiyi "ebediyete kadar" yaşatma fikrinin devletin ortadan kalkacağı geleceğin sınıfsız toplumu açısından saçma olduğu gerçeğini bir kenara bırakalım. Asıl bakmamız gereken nokta başka: Bu yemini eden biri fiiliyatta ne yapmıştır? Komintern'i ebediyen ortadan kaldırmıştır! Âyinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz!

7. Dünya devrimine karşı savaş

Şimdi bütün yazının en önemli noktasına geliyoruz. Yazının 3. bölümünde SB'nin ve daha genel olarak 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin çöküşünün temel, dünya tarihsel nedeninin devrimin tek tek ülkelerin sınırları içinde hapsolmesi ve dünya devrimine doğru büyümemesi olduğunu ileri sürmüştük. Oysa dünya devrimi sosyalizmin kapitalizmden daha yüksek bir üretici güçler ve emek verimliliği düzeyine yükselmesi için gerekliydi. Peki, dünya devrimine doğru büyüme neden gerçekleşmemiştir? Bu kaçınılmaz bir şey miydi yoksa insan iradesinin, öznel faktörün, politikanın bu sonuca ulaşılmasında bir rolü var mıydı? Bunu araştırmaya

37 Trotskiy'e kulak verelim: "Bizim için Sovyet bürokrasisini devirme sorununun, SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununa tabi olduğunu; bizim için SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununun dünya proleter devrimini koruma sorununa tabi olduğunu bir an için bile gözden kaçırmamalıyız." Lev Trotskiy, *Marksizmi Savunurken*, Türkçesi: Yavuz Alogan, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s.53.

giriştik.

Bir ilk aşamada SB'nin çeyrek yüzyıl boyunca yalıtılmış kalmasının nedeninin başka devrim yaşanmaması **olmadığını** saptadık. Ekim devriminin harekete geçirdiği uluslararası dinamikler içinde en azından üç devrimin büyük önem taşıdığını gördük: Alman devrimi (1918-23), Çin devrimi (1925-27) ve İspanya devrimi (1936-39). Bunların ilkinin başarısız kalmasının sorumluluğunun sosyal demokrasinin bir işçi sınıfı hareketi olarak ihanetine, kapitalist düzene bütününüyle bağlanmasına atfedilebileceğini belirledik. Ne var ki, argümanı orada keserek Sovyet devletinin yozlaşmasına geçtik. Çünkü aslında 1925-27 Çin devriminin yenilgisizlikle birlikte dünya devriminin neden başarıya ulaşmadığı sorusu Sovyet devletinin yozlaşma sürecinden bağımsız biçimde ele alınamayacak bir nitelik kazanır. şimdi ortaya koymamız gereken şudur: **Sovyet devletinin kendi sınırlarını aşarak bir dünya devrimi haline gelmesini engelleyen en önemli faktör, Sovyet bürokrasisinin kendisi olmuştur.**

Bu bölümde okuyucunun dikkatini Sovyet bürokrasisinin engellediği devrimlere çekmeye çalışacağız. Elbette bir makalenin yer sınırları çerçevesinde bürokrasinin bu devrimleri bilinçli biçimde engellediğini bütün delilleriyle birlikte ortaya koymak olanaklı değil. Kaldı ki, çok çeşitli ülkelerdeki somut güçler dizilişini, her bir partinin nasıl bir sınıfsal ve politik çizgiyi temsil ettiğini okurun hemen kavraması da mümkün değildir. Okur burada sözü edilen bütün tekil devrimlerin öyküsünü çeşitli tarih kitaplarından araştırarak kendi kanaatini oluşturabilir. Hakikati görmek isteyenler için yararlı olacak kaynakların en azından bazılarına referans yapacağız. Okuyucu, bir kısmı Türkçe'ye çevrilmiş olan bu kaynaklarda burada ileri sürülen görüşlerin elle tutulur delillerini görecektir. Konuyu çok uzatmamak için kendimize iki sınır koyacağız. Birincisi, tartışmayı Stalin'in hayatta olduğu dönemle sınırlayacağız. Bunun nedeni Stalin sonrası dönemin birçok sosyalist akımcı zaten "Hruşçov revizyonizmi" yüzünden savunulmuyor olması, Stalin'in kendisinin başta olduğu dönemin SB açısından en devrimci dönem olarak sunulması. Dolayısıyla Stalin döneminde Sovyet yönetiminin dünya devrimine karşı mücadele ettiği gösterilebilirse, daha sonrası için aynı eğilimin var olmuş olduğuna inanmak çok daha kolaydır. İkincisi, burada değineceğimiz, zaferi engellenmiş devrimler sadece en belli başlıları olacak. Dünya-tarihsel gelişme bakımından ikincil nitelikte olan hiçbir devrime değinmeyeceğiz. Oysa Stalinizmin dünya devrimine karşı suç dosyası çok daha kabarıktır.

Başlamadan önce bu bölümün başlığına bir kez daha dikkat çekmek isteriz: "Dünya devrimine karşı savaş". Gerçekten de Stalinist bürokrasinin dünya devriminin gelişmesine karşı tavrı ancak bu güçlü terimlerle dile getirilebilir. Sözü edilen, bir kayıtsızlık ya da ilgisizlik, destek vermeme, yanında olmama değildir. Sözü edilen, devrime karşı mücadeledir. Görelim.

1925-27 Çin devrimi, deyim yerindeyse, bürokrasinin devrimlere karşı mücadelesinin **bekleme odası** işlevini görmüştür. Ekim devriminin hemen ardından kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP), Komintern'in o günkü önderliği tarafından

ülkenin burjuva devrimci partisi olan Guomindang içinde çalışmaya zorlanmıştır. Bazı koşullarda, henüz işçi sınıfı partisi emekleme dönemindeyken, başka partilerin içinde çalışmak komünist harekete bütünüyle yabancı bir taktik değildir. Ama istisnai koşullar bir yana bırakılırsa, içinde çalışılacak parti bir burjuva partisi değil, reformist bir işçi partisi olmuştur hep. ÇKP'yi ısrarla Guomindang'ın içinde çalışmaya yöneltmek, aslında Ekim devrimiyle birlikte belirgin bir olanak olarak ortaya çıkan, geri bir ülkede eşitsiz ve bileşik gelişme dolayısıyla burjuva devrimi ya da demokratik devrim olarak başlayan bir devrimin bile hızla sosyalist devrime dönüşebileceğini, yani sürekli devrim halini alabileceğini, işçi sınıfı iktidarını gündeme taşıyabileceğini görmezlikten gelmek anlamına geliyordu. Çin'deki bu operasyonun nedeni, bu mesele bizim bilgimiz dâhilinde henüz tarihi delillerle desteklenmiş olmasa bile, muhtemelen Sovyet bürokrasisinde belirmeye başlayan "istikrar" ve "statükoculuk" arayışıydı. Komünistler tarafından desteklenen Çin burjuvazisi, SB'ye karşı emperyalizmle işbirliğine girişmeyecek, bu da Sovyet bürokrasisinin işini kolaylaştıracaktı.

Ama esas sorun 1925 yılından itibaren Çin işçi sınıfının büyük kentlerde yoğunlaşmış bölüklerinin devrimci bir yönelişe girmesi ve Guomindang önderliğinin buna katliamlarla cevap vermesiyle başladı. Trotskiy ÇKP'nin Guomindang'ı derhal terk etmesini savunmaya girişirken Stalin ve ortakları bu sefer de Guomindang solunun devrimci bir ortak olabileceği gerekçesiyle eski taktiği sürdürmekte ısrar etti. Bunun sonucunda Çin işçi sınıfının ardı ardına gelen ayaklanmaları, kendisine her defasında ihanet eden müttefikleri tarafından kanla bastırılmış oldu.³⁸

Ama dediğimiz gibi Çin devriminin önünün kapatılması yarı-bilinçli bir hatalar dizisinin ürünü de olabilir. Bu ancak daha derinlemesine tarihsel araştırmalarla keşfedilebilecek bir şeydir. Stalinist bürokrasinin dünya devriminin gelişmesine karşı **kasıtlı ve bilinçli** mücadelesi, ilk yüz kızartıcı örneğini İspanya devriminde gösterir. İspanya'da 1931'den itibaren başlayan, 1934'te Asturias bölgesinde yenilen bir ayaklanmayla derinleşen sınıf mücadelesi, parlamento alanında (sosyalistleri ve küçük komünist partisini burjuva Cumhuriyetçiler ve başka küçük burjuva partileri ile bir araya getiren) Halk Cephesi'nin 1936'da seçimleri kazanmasıyla yeni bir düzeye sıçrar. İspanya burjuvazisi korku içinde General Franco'nun darbeci ayaklanmasına destek verir. İç savaş başlamıştır, ama onun içinde fabrika işgalleri ve kendiliğinden bir toprak devrimi eşliğinde gerçek bir devrim de. Özellikle anarşistlerin ve Trotskizme yakın POUM adlı partinin güçlü olduğu Katalonya'da ve onun başkenti Barselona'da, bunun yanı sıra ülkenin başkenti Madrid'de ve bazı başka yörelerde devrim hızla derinleşir. İşte bu aşamada SB ve Komintern devreye girer. Hitler ve Mussolini'nin desteklediği Franco kuvvetleri karşısında "demokratik" emperyalist ülkelerin (en başta Britanya ve Fransa'nın) "müdahalesizlik" politikası

³⁸ Isaac Deutscher, *Stalin*, gözden geçirilmiş edisyon, Harmondsworth: Penguin, 1970, s. 395-96; Pierre Broué, *Internationale communiste*, a.g.y., s. 426-443. Daha genel olarak bkz. Lev Troçki, *Çin Üzerine*, çev. Ömer Gemici, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları, 2000.

dolayısıyla güçsüz düşmüş olan cumhuriyet ve devrim arasındaki askeri ittifak, bir aşamaya kadar kendisi de “müdahalesizlik” çizgisini benimseyen, ama 1937’den itibaren bu politikayı terk eden SB’nin yardımına son derece muhtaçtır. SB, “Batı demokrasileri”nden kopmamak amacıyla gücünü İspanya devrimini durdurmak için kullanır. Bir yandan sosyalistlerin Largo Caballero tarafından temsil edilen devrimci kanadı yerine Cumhuriyetçileri destekler. Bir yandan da özellikle 1937 yazında devrimin zaferine çok yaklaşan Barselona’da devrimci güçleri, özellikle de Trotskizme yakın duran POUM’u ezmek üzere bütün siyasi, askeri ve istihbarat gücünü harekete geçirir. NKVD sadece SBKP’nin ezilmesinde değil İspanya devriminin ezilmesinde de büyük rol oynamıştır. POUM yenilir, önderi Andreu Nin Sovyet ajanlarınca öldürülür, İspanya devrimi geriler. Ama işçi ve köylülerdeki muazzam enerjinin tüketilmesiyle iç savaş da yitirilir.³⁹

İspanya devrimi, dünya- tarihsel bir önem taşır. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki son provadır. Büyük savaşta oluşacak saflar ilk kez burada karşılıklı dizilmiştir. Her şey berrak biçimde ortaya çıkmıştır. Hitler ve Mussolini Franco’ya yardım ederken “demokratik emperyalistler” (Britanya ve Fransa) “müdahalesizlik” politikası izleyerek, demokratik olarak seçilmiş Halk Cephesi hükümetini yalnız bırakarak, **sosyalist devrim riskini almaktansa faşizmi tercih edeceklerini** ortaya koymuşlardır! Buna karşılık Stalinist bürokrasi, devrime karşı savaş açarak bu “müttefiklere” (!) güvence vermeye çalışmıştır. (Bu fedakârlığının karşılığını, 1936-39 arası “Batı demokrasileri”nin Hitler’i SB’ne karşı kışkırtmasıyla alacağını biliyoruz.) Devrimi ezmek yolunda çalışmak yerine SB şayet İspanya devriminin zafere ulaşması için çaba gösterseydi bütün dünya tarihi (yine Alman devriminde olduğu gibi) değişebilirdi. İspanya’da devrim dünyanın çok çeşitli ülkelerinde, mesela artık ekonomik ve askeri bakımdan belirleyici bir ülke haline gelmiş olan ABD’de ciddi bir sınıf mücadelesi yükselişiyle aynı döneme rastlıyordu. Ama dolaysız olarak en önemli mesele Fransa’da da muazzam bir sınıf mücadelesi yükselişinin yaşanmakta oluşuydu. Mayıs-Haziran aylarında İspanya’da devrim derinleşirken, Fransa’da da tarihin o zamana kadar gördüğü en büyük genel grev başlıyordu! Bu grev hareketi de bir devrime dönüşebilirdi. Oysa Stalinist bürokrasi bu hareketi İspanya’dakine paralel olarak kurulmuş Halk Cephesi’nde yer alan FKP aracılığıyla söndürüyordu.⁴⁰ İspanya devrimi başarıya ulaşıyorsa ve bir olasılıkla Fransa’ya sıçrasaydı, İkinci Dünya Savaşı engellenebilir, tarihin gidişatı değiştirilebilirdi.

39 F. Claudin, *Komintern’den Kominform’a*, c. 1: *Komünist Enternasyonal’in Bunalımı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s. 272-308; Pierre Broué/Emile Témime, *İspanya İç Savaşı*, Hürriyet Yayınları, 1976; Pierre Broué, *Internationale communiste*, a.g.y., s. 638-642 ve 673-699; Devrimci Marksizm Yayın Kurulu, “İspanya Devriminin 70. Yıldönümü. Durruti Dostlarının Belgesine Giriş”, *Devrimci Marksizm*, sayı 2, Kasım 2006, s. 143-150. Ayrıca bkz. Lev Troçki, *İspanyol Devrimi*, çev. Emrah Dinç/Umut Konuş, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000.

40 Jacques Danos/Marcel Gibelin, *İşçi Sınıfı Araf’ta. Devrimin Kıyısında Fransa*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: h2o, 2013. Daniel Guérin, *Front Populaire, révolution manquée*, yeni edisyon, Paris: Agone, 2013.

İspanya devriminin yenilmesiyle birlikte, bizim sosyalist dünya devriminin birinci dalgası olarak andığımız, Ekim devriminin harekete geçirdiği dalga tükenmiş oluyordu. Ne var ki, Stalinist bürokrasi çok kısa süre içinde bir ikinci dünya devrimi dalgasıyla karşılaşacaktı. İkinci Dünya Savaşı'nın içinde başlayan bu dalganın bir kolu Avrupa'nın özellikle Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerinde, bir kolu da Asya'da ortaya çıkacaktır. Stalinist bürokrasi bu dalga karşısında da devrimi durdurma yönünde haince bir rol oynamıştır. Bu, özellikle devrimin Avrupa kolunda kolaylıkla gözlemlenebilecek kadar açıktır.

Akdeniz Avrupası ülkelerinin bazılarının (doğudan batıya doğru gidersek Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, İtalya, Fransa) İkinci Dünya Savaşı içindeki durumları, aralarındaki hatırı sayılır farklara rağmen, genel ve ortak bazı özellikler gösterir. Hepsinde ya yerli bir faşizm (İtalya), ya da faşist/Nazi askeri işgali vardır. Hepsinde bir aşamada işçi sınıfı ve yoksul köylülüğün örgütlenmesiyle bu faşizm/faşist işgale karşı göz kamaştırıcı derecede kahramanca bir savaş başlamıştır. Hepsinde bu savaş bir aşamada kazanılmanın eşiğine gelmiştir. Hepsinde savaşta elde edilen bu zafer, iktidarı, her bir ülkenin komünist partisi için elini uzatsa erişilecek bir ödül haline getirmiştir. Benzerlik burada sona erer. Bundan sonrası üç grupta ele alınabilir. Yugoslavya ve Arnavutluk'ta komünist partiler bu olanağı kullanarak faşizmi/Nazi işgalini ülkelerinden def etmekle kalmamış, iktidarı ele geçirmiş ve proletarya diktatörlüğünü kurmuştur. Fransa ve İtalya'da faşizm yenilgiye uğratılmış, işgale son verilmiş, ama komünist partiler önlerine gelen iktidar olanağını altın tepsi içinde kendilerinden çok daha zayıf burjuva güçlerine teslim etmiştir. Yunanistan'daki gelişme ise en trajik olanıdır. Ülkenin yüzde 90'ını elinde tutan isyan hareketi, 1944'te Varkiza Anlaşması denen bir ihanet belgesiyle silahlarını bırakmış, daha sonra gerici tarafından sıkıştırılınca çok daha kötü koşullarda 1946'da yeniden iç savaşa başlamak zorunda kalmış, çok yüksek sayıda kayıp verdikten sonra 1949'ta yenilgisini kabul etmiştir.

Peki, bu kadar benzer gelişmeler gösteren bu beş ülkede sonuç nasıl bu kadar farklı olabilmıştır? Elbette, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu ülkeler arasında ortak yönler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Ama bu farklılıklar, mesela İtalya'da ya da Fransa'da devrimin daha zor olmasına yol açacak özellikler taşımamaktadır. Tam tersine, kendilerini sürecin başında en zor durumda bulan, ama süreçten devrimci bir zaferle çıkan, Yugoslav komünistleriydi. Onların zafere ulaşması, buna karşılık İtalyan ya da Fransız komünistlerinin ülkelerinde burjuva rejimlerin yeniden kurulmasına razı olması buna rağmen olmuştur. Ya da mesela devrimin gücü Yugoslavya'da Yunanistan'a göre daha büyük değildi. Tersine, Yunanistan'da sadece faşizm ve Nazizme karşı direniş güçleri ülkenin çok büyük bölümünde fiilen hâkim odak durumuna gelecek kadar güçlü değildi. Bir de Yunanistan'ın Mısır'da İngiliz gözetiminde konuşlanmış olan silahlı kuvvetlerinde büyük bir isyan yaşanmıştı. Yani Yunanistan devrimin zaferine çok daha yakındı.

Fark düpedüz Stalin'in Fransa ve İtalya'da devrimin sözünü bile ettirmemesinde, Yunanistan'da ise hareketi satmasında yatıyordu. 1943-45 yılları arasında Tahran

Konferansı'nda başlayıp Yalta ve Potsdam Konferansları'nda tamamlanan bir süreç içinde bir yanda Stalin yönetimindeki SB, öte yanda ise Churchill'li Britanya ve Roosevelt'li ABD, Avrupa'yı "nüfuz bölgeleri"ne bölmüşlerdir. Bu bölüşümde Batı Avrupa ülkeleri (bizim örneklemede Fransa ve İtalya) tartışmasız biçimde emperyalistlerin nüfuz bölgesinde kalıyordu. Doğu Avrupa'nın bazı ülkeleri (örneğin Romanya ve Bulgaristan) bütünüyle SB'ye teslim ediliyordu. Yugoslavya'da bölüşüm yüzde 50-yüzde 50 idi. (Sonuç farklı olmuştur, ama neden öyle olduğunu birazdan göreceğiz). Yunanistan ise bütünüyle Britanya'nın nüfuz alanında kalıyordu. İşte Avrupa'nın Akdeniz ülkelerinde 1941'de yükselişe geçen ve faşizmi/Nazizmi yenilgiye uğratan devrimci dalga, bu yüzden ülkeden ülkeye çok farklı sonuçlar vermişti. Fransa ve İtalya'da komünist partileri hükümetlere küçük ortak olarak girmeye razı olmuşlardı. Yunanistan'ın farkı, Britanya emperyalizminin ve onun Yunan işbirlikçilerinin bu ülkede komünizmin gücüne tahammül edememeleriydi. Yunan komünistleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Varkiza Anlaşması ile silah bıraktıkları halde burjuvazinin kendisine karşı uyguladığı baskı ve saldırganlık politikası karşısında yeniden iç savaşa girmek zorunda kalıyordu. Yugoslavya (ve devrim döneminde ona çok bağımlı bir konumda olan Arnavutluk) ise kapitalizme son veren bir sosyalist yönetime geçiyordu. Stalin, Fransa, İtalya ve Yunanistan'da büyük olasılıkla zafere ulaşabilecek devrimleri engellemiştir!⁴¹

Kimse o dönemde ABD ve Britanya'nın bütün bu ülkelerde sosyalizmin zaferini askeri olarak ezebileceğini ileri sürmesin! ABD ve Britanya dehşet verici bir savaştan çıkıyorlardı. Özellikle Britanya halkı savaş yorgunuydu. Öte yandan, Kızıl Ordu Avrupa'nın Doğu yarısını işgal altına almıştı. Gittiği her yerde bir kurtarıcı olarak karşılandığını da unutmayalım. Sözü edilen Akdeniz ülkelerinde partizan hareketleri çok güçlüydü ve daha yeni Nazi işgalcilerini def etmişlerdi. Muazzam bir özgüvene sahiplerdi. Üstelik ezilmesi gereken hareketler dev bir coğrafyaya yayılıyordu. Hiçbir devrim yakasında bir garanti belgesi ile gelmez. Ama "Akdeniz devrimi" olarak anabileceğimiz bu devrim, tam da bu saydığımız nedenlerle riski en düşük devrimlerden biri olarak görülebilir. Bir tek dehşet verici olasılık devrimin ezilmesine yol açabilirdi: ABD'nin 1945'in ikinci yarısında Japonya'yı koşulsuz teslim almak ve SB'ne gözdağı vermek amacıyla kullandığı atom bombasını Avrupa halkları üzerinde de kullanması. Bunun siyasi koşullarının mevcut olup olmadığını hep birlikte tartışabiliriz. Japonya'ya yapan, sosyalist Avrupa'ya da yapar demek doğru değildir. Japonya prestiji yerlerde sürünen bir rejime sahip bir ülke idi. Asya'da savaş neredeyse on yıl sürmüştü. Bu on yılda Japonya'nın bütün kıtada uygulamadığı mezalim kalmamıştı. Buna karşılık sosyalizmin halklar nezdindeki prestiji, Kızıl

41 Burada çok kısa bir özet halinde verilen bu tarih hakkında çok geniş bir tarih literatürü mevcuttur. Bizim tavsiye edeceğimiz şunlardır: I. Deutscher, *Stalin*, a.g.y., s. 485-534; F. Claudin, *Komintern'den Kominform'a*, c. 2: *Stalinizmin Doruğu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.; Dominique Eudes, *Kapetanios. Yunan İç Savaşı 1943-49*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1995; Pierre Broué, "İkinci Dünya Savaşı Karşısında Trotskiy ve Trotskistler", *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 115-142.

Ordu'nun Avrupa'yı Nazi kâbusundan kurtarmaktaki rolü dolayısıyla doruktaydı. Bu konuda kesin bir hükme elbette varılamaz, ama bu olasılığın tartışılması tarihsel gerçeği etkilemez. Çünkü **ABD'nin atom bombasını kullanabileceğini o aşamada kimse bilmiyor ve düşünmüyordu**. Dolayısıyla, devrimin engellenmesi bundan dolayı değildir!

İspanya devrimi engellenmemiş ve zafere ulaşmış olsaydı doğacak sonuçların tarihin gelişmesi üzerinde ne denli köklü etkileri olabileceğine yukarıda değindik. İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkışta şayet burada ele aldığımız bütün ülkeler sosyalist bir düzene geçebilseydi ortaya çıkacak tablonun nasıl göz kamaştırıcı olacağını herkes hayal edebilir. İspanya sınırından başlayarak Ege adalarına kadar hiç kesintisiz biçimde kurulmuş beş ayrı sosyalist devlet, hele hele sağlıklı sosyalist önderliklerin yönetiminde örneğin bir Akdeniz Sosyalist Federasyonu kursalar, yine, aynen İspanya'da zaferin tetikleyebileceği bir sürece benzer biçimde, 20. yüzyılın ikinci yarısının tarihi bütünüyle farklı yaşanırdı.

8. Stalinist bürokrasiye rağmen devrim

Devrim olur. Politik önderliklerin rolü, ta devrimin gündemde bile olmadığı dönemlerden başlayarak, devrim patlak verdiğinde işçi sınıfını ve emekçileri iktidara taşımak için gerekli aracın, devrimci partinin yaratılmasıdır. Bunu neden söylüyoruz? Komintern ve ona bağlı partiler bütünüyle karşı devrimci bir hatta kazanılmış olsa bile, dünya devrimi bugün değilse yarın, yarın değilse öbür gün, bu ülkede ya da kıtada değilse başka bir ülkede ya da kıtada mutlaka patlak verecektir. Marksizm devrimin toplumun derinlerinde yaşanan çelişkilerin aşılması için şiddetle tarihin gündemine giren bir hesaplaşma anı olduğunu ortaya koymuştur. Öyleyse, dünya devrimci hareketi üzerinde en sıkı karşı devrimci disiplini kuran bürokrat bile devrimin olmasını engelleyemez.

Bizim dünya devriminin ikinci dalgası olarak andığımız uluslararası devrimci atılım da işte böyle insanlığın gündemine gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı içinde ve hemen ertesinde yaşanan bu büyük dalganın Avrupa kolunu kısaca inceledik. Şimdi Asya'ya geçerek ufuk turumuzu tamamlayabiliriz. Bunu yapmamız gerekir de. Çünkü Asya'da devrim üç ülkede zafere ulaşmış, kapitalizmi ortadan kaldıran yeni devletler kurulmuştur: Tayvan ve Hong Kong gibi bazı önemli adalar dışında bütün kıta Çini, 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile birlikte bir işçi devleti haline gelmiştir. Çin'in dünya nüfusu içindeki yeri düşünüldüğünde bu elbette dünya-tarihsel bir olaydır. Bunun yanı sıra Vietnam ve Kore'de de sosyalist devrimler yaşanmış, ama emperyalizmin açtığı savaşlar sonucunda, kurulan işçi devletlerinin egemenliği bu ülkelerin kuzey yarısıyla sınırlı kalmıştır. Vietnam'ın güneyi de 1975'te kuzeye katılacaktır, ama Kore'nin bölünmüşlüğü bugün bile devam etmektedir.

Şimdi önümüzde yeni bir soru var. Üstelik bu soru sadece Asya'nın başarılı sosyalist devrimlerini değil, Avrupa'daki muzaffer devrimleri, yani Yugoslavya'yı ve Arnavutluk'u da kapsıyor. Bu beş ülkenin, hepsi Komintern geleneğinden gelen komünist partileri nasıl olmuş da bu ülkelerdeki sınıf mücadelelerini sonuna kadar

götürerek sosyalist bir inşa sürecini başlatmışlardır? Bu soruyu soruyoruz çünkü yukarıda 6. Bölümde SB bürokrasisinin Komintern'i dünya devriminin bir aracı olarak tahrir ettiğini, Sovyet dış politikasının bir aracı haline getirdiğini ve üye partileri de bütünüyle sultası altına aldığını ileri sürmüştük. Şimdi ise söz konusu ülkelerde, üstelik bir değil, iki değil, tam tamına beş ülkede, Komintern geleneğinden gelen komünist partilerin devrimlere öncülük ettiğini görüyoruz. Bu, Komintern'in 1943'te kapatılana kadar, onun geleneğinden gelen partilerin de kapatılmadan sonra bile dünya devriminin bir aracı olduğunu, dolayısıyla bu partileri hâkimiyeti altına almış olan Sovyet bürokrasisinin de devrimci olduğunu göstermez mi? Bunun böyle olmadığını şimdi göreceğiz: İlk bakışta doğan izlenimin aksine, bu muzaffer devrimler Sovyet bürokrasisinin dünya devrimine karşı mücadele ettiğini tersinden kanıtlar.

Meseleyi üç aşamada ele almamız gerekiyor. İlk aşamada Ekim devriminin 20. yüzyılda yaşanan bütün devrimlerin, ama en önemlisi sosyalist devrimlerin anası olduğu tezimizi hatırlatalım. Bunu birkaç anlamda söylüyoruz. Ekim devrimi hem işçi ve emekçi kitlelerin beylere ağalara karşı mücadele ederek iktidara geçebileceğini kanıtlamak bakımından, hem de bu yeni iktidarın tarihin hiç görmediği yepyeni, sömürüye dayanmayan bir sosyo-ekonomik düzen kurabileceğini göstermek bakımından bütün dünyanın sömürülenlerine ve ezilenlerine muazzam bir cesaret ve moral vermiştir. Sınıf toplumunun derinlerinde yaşanmakta olan çelişkileri yüzeye çıkartıp büyük emekçi kitlelerin lehine çözmek bakımından, başka bir ya da birkaç ülkede başarılı olmuş devrimlerden daha etkili bir katalizör yoktur. Bu nesnel anlamda, tek tek her partinin ve önderin irade ve tutumundan bağımsız olarak, Ekim devrimi 20. yüzyılın bütün sosyalist devrimlerini doğurmuştur, onların anasıdır.

İkincisi, Ekim devrimi kurduğu devlet ve toplum sayesinde işçi sınıfını modern dünyanın hâkim sınıfı burjuvazinin karşısında esas alternatif olarak, sosyalizmi de kapitalizme alternatif olarak pratik içinde tarih sahnesine çıkarmış olmaktadır. Bir işçi devleti olarak Sovyet devletinin varlığı (daha sonra yozlaşması bundan ne kadar eksiltirse eksiltsin, işçi devleti karakteri devam ettiği sürece), elbette SB'nin çok güçlü bir siyasi birimin mirasçısı olmasının da çok büyük etkisiyle, 20. yüzyıl tarihinde bütün kurtuluş mücadelelerine bir **proletarya hegemonyası** damgası vurmuştur. Bu sadece sosyal mücadeleler, yani sınıf iktidarı mücadeleleri için değil, mesela ulusal kurtuluş mücadeleleri için de geçerlidir. Artık dünya çapında emperyalist kapitalizme esas alternatifi Sovyet devleti temsil ettiği için, her bir ülkenin kendi toplumsal bünyesindeki gücünden ayrı olarak, işçi sınıfı ve onun tarihsel programı bütün büyük mücadelelere damgasını vurmaktadır. 20. yüzyıl boyunca, köylülüğün emekçi sınıfların ezici çoğunluğunu oluşturduğu bir dizi ülkede (Çin, Vietnam, Kore, Arnavutluk, Küba, hatta Yugoslavya vb.) devrimci atılımların dolaysız bir süreç içinde işçi sınıfının programını benimseyerek bir sürekli devrim karakteri kazanması, hızla birer işçi devletinin kurulmasıyla sonuçlanması, bu ulus-

lararası hegemonik etki dışında kolay kolay anlaşılabilir.⁴²

Ama Ekim devriminin daha sonraki devrimler üzerindeki gücü bu nesnel faktörlerden ibaret değildir. Nesnel faktörlerin yanı sıra, Ekim devrimi, Lenin ve Trotskiy'in önderliğinde uygulanan Bolşevik tutumun sayesinde, öznel faktör alanında, yani politik örgütlenme alanında da öteki devrimlerin anası olmuştur. Komintern'in kuruluşu dünya tarihsel önemi olan bir olaydır. Komintern dünyanın her köşesinde, modern tarihin gördüğü en bilinçli ve kararlı devrimci hareketin, **Bolşevizmin maya tutmasını sağlamıştır**. Brezilya'dan Vietnam'a, Türkiye'den Çin'e, ABD'den Endonezya'ya dünyanın hemen her yerinde bir komünist parti geleneği yerleşmiştir. İstatistik bir araştırma yapmamış olmakla birlikte, bütün bu ülkelerde komünist partilerin kuruluşunun 1920 ve onu izleyen yıllara tarihlenebileceğini az çok biliyoruz. Komintern mayası tuttuğu içindir ki, birincisi, birçok kurtuluş mücadelesinin, salt ulusal olanların bile, başına devrimci bir doğası olan komünist partiler geçebilmiştir; ikincisi, proletarya hegemonyası Sovyet devletinin mevcudiyetinin yarattığı nesnel etkinin ötesinde bütün köylü ülkelerinde bu komünist partiler aracılığıyla güçlenmiştir. Çarpıcı bir formülle ifade edecek olursak, örneğin Ekim devriminden sonra 20. yüzyılın tartışmasız en önemli devrimi olan Çin devriminde, bir **köylü** ordusunun mücadelesi zafere ulaşınca bir **işçi** devleti kurulmasının sırrı, devrimin Çin köylüsü ile Rus işçisinin bir ittifakı olarak zafere ulaşması olarak anlaşılmasında yatar.

Demek ki, bir ilk düzeyde, toplumların kendi içinde zaten taşıdığı devrim tohumlarının ötesinde, Ekim devriminin ve onun dolaysız ürünü olan maddi yapıların, Sovyet devletinin ve komünist partilerin mevcudiyeti, Komintern üzerinde uygulanan korkunç politikalara rağmen devrimleri çok güçlü kılmıştır. Bu da dünya devriminin kimi yerde zafere ulaşması sonucunu doğurmuştur.

Ancak, işin öznel yanı hâlâ derinleştirilme ihtiyacı içindedir. Komintern dünya devrimine karşı bir araç haline gelmiş olduğuna göre, Sovyet bürokrasisi en başta Çin gibi dünya çapında istikrarı altüst edebilecek, statükoyu kökünden sarsabilecek bir devrimi nasıl desteklemiştir? Sorumuzun bu ikinci düzeydeki cevabı yalın, yalın olduğu kadar da basittir. **Desteklememiştir**. Çin ve Yugoslav devrimleri Komintern ve sonrasında dünya komünist hareketinde büyük bir güce sahip olan **Stalin'e rağmen** yapılmıştır.⁴³ Bu nokta çok berrak biçimde belgelenmiş durumdadır.

Yugoslavya'da emperyalistler ile SB'nin nüfuz bölüşümünün yüzde 50-yüzde 50 olduğuna yukarıda değinmiş, ama savaşın sonucunda bu ülkede sosyalist bir

42 Ekim devriminin yarattığı genel toplu durumun, başka ülkelerde devrimlerin lehinde etkileri bulunmasına yol açan daha ziyade jeo-stratejik veya jeo-politik karakterde başka nesnel faktörlerden de söz edilebilir. Ama bu yazının konusu bu olmadığı için burada en önemli faktörle yetiniyoruz.

43 Arnautluk, Yugoslav partisine çok bağlı bir önderliğe sahip olduğu için ayrı bir örnek olarak ele alınması gerekmeyen bir devrimdir. Kore ve Vietnam (1945) devrimleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığımız için bunlara giremiyoruz. Ama Çin ve Yugoslavya kendi başına Stalinist bürokrasinin dünya devrimi karşısındaki tutumunu kavramak için yeterlidir. Kore ve Vietnam konusunda durumun farklı olmayacağını tahmin ediyoruz.

devletin kurulmuş olduğuna göre bu hesabın tutmadığını belirtmiştik. Bunun nedeni, Tito'nun önderliğindeki Yugoslav komünistlerinin Yalta düzenine uymayı reddetmiş olmalarıdır. 1943'ten itibaren Stalin'in uygulamaya başladığı baskıya rağmen, Yugoslav partisi 1944'te AVNOJ adını taşıyan geçici hükümet organını kurarak savaş sonrası sosyalist Yugoslav federasyonunun temelini atmıştır.⁴⁴

Çin örneğinde ise Stalin Japon işgalinden itibaren ÇKP'ye Çan Kay Şek (Jiang Jiesi) önderliğindeki Guomindang'ın üstünlüğünü kabul eden bir siyasi çizgiyi empoze etmiş, bunu savaş sonrasında da devam ettirmiştir. Ancak ÇKP bu basınca direnerek devrimci bir iktidar yolunda savaşa devam ettikten, 1948'de savaşı ÇKP'nin kazanacağı belli olduktan sonradır ki Stalin tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır. Stalin kendisi her şey olup bitikten sonra Çin politikasının "yanlış" olduğunu teslim etmiştir.⁴⁵ Burada SB bürokrasisinin daha sonra Küba ve 1960'lı ve 70'li yıllarda Vietnam gibi örneklerde de görülebilecek bir davranış kalıbının ilk örneklerini görüyoruz. Gerek Çin'de, gerekse Yugoslavya'da Stalin devrimleri durduramayınca yeni kurulan devletlerle işbirliğine girmiştir. Bunun hem bu yeni işçi devletlerinin emperyalizme karşı mücadelede bir koz olarak kullanılmasyla, hem de bunların Sovyet bürokrasisinin hâkimiyeti için tehlike oluşturabilecek alternatif odaklar haline gelmesinin engellenmesiyle ilgisi vardır. Ama en azından ikinci faktör söz konusu olduğunda korkunun ecele faydası olmadığını aşağıda göreceğiz.

Demek ki, sadece devrimin engellendiği durumlarda (Fransa, İtalya, Yunanistan) değil, zafere ulaştığı durumlarda da (Çin ve Yugoslavya) Stalinist bürokrasinin tavrı devrimi durdurma yolunda çaba göstermek olmuştur. Yani bu örnekler genel tezimizi tersinden doğrulamaktadır. Ama önümüzde son bir soru daha vardır: Komintern ve partileri üzerinde onca yıl uygulanan baskı ve politiklardan sonra bu ülkelerin partileri nasıl olmuş da devrimci kalmıştır?

Bu sorunun cevabı incelikli bir diyalektik analizi gerektirir. Bu analizi daha önce başka bir yazımızda yapmıştık.⁴⁶ Oradaki argümanı burada sadece kısaca özetleyeceğiz. Bürokratik yozlaşmanın etkisi altına girmiş Komintern sistemi tek ve ayrılmamış bir yapıdan oluşmaz. Sistemin en az dört farklı katmanı ve aktörü vardır: Komintern'in de parçası olduğu evrenin esas belirleyicisi olarak Sovyet bürokrasisi; bu bürokrasinin siyasi araçları ve Komintern politikalarının gerçek belirleyicisi olarak SBKP ve NKVD; Komintern'in merkez aygıtı, özellikle her şeyi yöneten Yürütme'si; nihayet, Komintern'e üye ulusal partiler. Bu katmanlaşmış yapı diyalektik anlamda **dolayısız bir birlik değildir**. Katmanları, aynı bütünün parçaları olmak hasebiyle birbirleriyle etkileşim ve belirlenim ilişkilerine sahiptir elbette; ama bu belirlenim ve etkileşim süreci belirli dolayimler aracılığıyla ertelenebilir, biçim değiştirebilir, bazen kısmi geri dönüşler yaşanabilir. Ortaya gecikmeler ve

44 F. Claudin, a.g.y., c. 2, Bölüm 7; Deutscher, a.g.y., s. 577-79.

45 F. Claudin, a.g.y., Bölüm 8; Deutscher, a.g.y., s. 575-76 ve 580-82.

46 "Stalinist Hareketler Karşı Devrimci midir?", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 13, Temmuz-Ağustos 2004, s. 41-51.

bütün içinde uyumsuzluklar bile çıkabilir. Devrimci bir yapı olarak Komintern'in tahribinin, bir anda, sürtünmesiz, çelişkisiz, değişik toplumlarda değişik sosyo-ekonomik ve politik koşulların varlığına rağmen birörnek olmasını beklemek, diyalektiğin değil yapısalcı-işlevselci bir yöntemin anlayışı olabilir ancak.

Bu doğruysa, elbette bir uça merkezde Sovyet bürokrasisinin dünya devrimine karşı tutumu ile öteki uça çeperde her bir ülkenin partisinin kendi ülkesindeki devrime karşı tutumu farklılaşacaktır. İnce ayrıntılara girmeden ve her bir örneğin somut olarak kendi koşulları çerçevesinde incelenmesi gerektiğini hatırlatarak diyebiliriz ki Komintern'in bazı partileri İkinci Dünya Savaşı koşullarında henüz devrimci karakterlerini bütünüyle yitirmemişti. Bir bakıma bu şu demektir: Komintern yukarıda cevabımızın ilk düzeyi olarak açıkladığımız gibi 20. yüzyılda devrimi uluslararası alana taşıyacak partilerin yatağı iken SB'nin yozlaşmasına paralel olarak karşı devrimci bir konuma evrilmiştir. İşte burada Komintern'in devrimci döneminin etkilerinin karşı devrimci döneminin etkileri tarafından henüz silinemediği, iptal edilemediği vakalarla karşı karşıyayız.

9. “Dışarıdan devrim”

İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkışta kapitalizmin ilga edildiği, sosyalist inşa süreci olarak anılması gereken bir sürecin başladığı başka ülkeler de olduğunu biliyoruz. Hepsi Doğu Avrupa'da yer alan bu ülkelerde⁴⁷ kapitalizmden işçi devletine geçişin Kızıl Ordu'nun bu ülkelerdeki gücü sayesinde olduğunu da biliyoruz. Engels 1848 devrimlerinden itibaren, burjuvazinin devrimci karakterini yitirmeye başladığı aşamada kapitalizmin önünü açan köklü değişimlerin artık büyük halk kitlelerinin devrimci atılımları ile değil, tepeden, iktidardan pay alan sınıflardan geldiğini gözlemiş ve bu süreçlere “tepeden devrim” adını vermişti. Bunlar gerçek anlamda devrim değildi elbette. Biz de Doğu Avrupa'da “halk demokrasisi” olarak anılan rejimlerin kuruluşunu Engels'in bu terminolojisine atfen “dışarıdan devrim” olarak anacağız. Yani bu ülkelerde burjuva devletinin ortadan kaldırılması ve sosyalist inşa sürecine geçilmesi, her bir ülkenin kendi emekçi halkının devrimci faaliyeti temelinde değil, doğrudan doğruya Sovyet devletinin gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Evet, geçiş bir sarsıntı ile olmuştur, ama bu sarsıntı devrim değildir.

Bu meselenin bizim için önemi, devrim kavramı ve devrimlerin bir üretim tarzından diğerine geçişte ne ölçüde vazgeçilmez olduğu konusu üzerine açılacak tartışmalardan gelmiyor. Biz bu olgunun, yani bazı ülkelerde geçiş devrimsiz olmasının, başka ülkelerde muzaffer devrimlerin yaşanmış olması ve bunların uluslararası alanda hegemonik bir etkiye kavuşmuş olması koşuluyla, Marksizmin tarih kavrayışına aykırı hiçbir yan taşımadığı kanaatindeyiz ama bunu tartışmanın yeri burası değil. Bizi burada ilgilendiren soru yalın olarak şudur: Stalinist bürokrasi savaşı içinde ve sonrasında bir dizi ülkede kapitalizmin ortadan kalkmasına ve

47 Tekrar sayalım: Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Doğu Almanya. Yukarıda Baltık ülkelerinin de (Estonya, Letonya, Litvanya) tıpatıp aynı tür bir geçiş yaşadığını, ama bunların SB'ne dâhil edildiği için bir ölçüde ayrı bir gelişmeye tâbi olduğunu da belirtmiştik.

işçi devletlerinin kurulmasına girişmiştir. Yani bir bakıma Ekim devriminin coğrafi kapsamını genişletmiştir. Bu durumda bürokrasinin dünya devrimine karşı mücadele ettiğini söylemek doğru mudur?

Bizim görüşümüz, bu istisnanın kuralı bozmayacağıdır. Bürokrasinin dünya devriminin gelişmesinin aktif olarak karşısında yer almasının nedenlerini yukarıda ele alırken iki faktöre değinmiştik. Bunlardan birincisi, bürokrasinin uluslararası burjuvazi ile “barış içinde bir arada yaşama” ilkesini ihlal edecek, istikrarı bozacak, statükoyu sarsarak iki tarafın bir hesaplaşmaya girmesine yol açacak gelişmelerden titizlikle kaçınmasıydı. Sovyet bürokrasisinin dünyanın çeşitli ülkelerindeki devrimleri desteklemesi, uluslararası burjuvazinin altını oymaya çalıştığı anlamına geleceğinden burjuvaziye karşı saldırıya iter, böylelikle bürokrasinin hücrelerinde varlığını sürdürdüğü işçi devletinin varlığını tehlikeye atabilir. İkincisi ise güçlü kitle mücadelelerinin ürünü olabilecek yeni muzaffer devrimlerin SB'deki bürokratik rejimle çelişki içine girmesi, onun için bir tehdit oluşturması olasılığıdır.

Ekim devriminin halk demokrasileri olarak anılan ülkelere genişletilmesi operasyonunda her iki sakınca da mevcut değildir. Hatırlanacağı gibi, Yalta düzeninde Doğu Avrupa nüfuz bölgesi olarak büyük ölçüde SB'ne verilmişti. Dolayısıyla burada emperyalizmle büyük bir çatışma çıkacağını beklemek doğru olmazdı. Öte yandan, geçiş bütünüyle SB'nin, Kızıl Ordu'nun gücü ve prestijinden destek alan kontrolü altında yapılıyordu. Üstelik geçişi, hemen hemen her ülkede aynen 1930'lu yılların sonunda SB'de düzenlenen Moskova duruşmalarına benzeyen davalar izliyordu.⁴⁸ Yani kontrol bütünüyle Sovyet bürokrasisinin elindeydi. Kısacası, bürokrasinin dünya devrimine karşı tavır almasının her iki koşulu da bu özgül durumda yoktu. Oysa İkinci Dünya Savaşı, SB'nin batı sınır bölgelerinin büyük emperyalist güçler tarafından ciddi bir koz olarak kullanılabileceğini ortaya koymuştu. Dolayısıyla, SB'nin bu ülkeleri kendi hâkimiyetinde tutması önemli bir güvenlik açığını ortadan kaldıracak bir jeo-stratejik önlemdi. Ama bu hâkimiyeti korumak için söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik düzenlerini değiştirmek, onları SB'ne benzer yapılara kavuşturmak gerekliydi. Sosyalist bir inşaa sürecine sahip bir ülke ile kendi sosyo-ekonomik yapıları tipik kapitalist özellikler taşıyan ülkelerin sonuza kadar dost kalması beklenemezdi. Kısacası, Sovyet bürokrasisi açısından bu operasyonun amacı dünya devrimini yaymak değildi, SB'nin güvenliğini pekiştirmektir.

Bürokrasinin dünya arenasındaki karşı devrimci karakterini saptayan ilk Marksist olan Trotskiy, 1939-40'ta, Sovyet-Nazi paktı sonucunda Sovyet ordularının Polonya'ya girmesi halinde kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin ayrıcalıklarına karşı savaş açılacağını öngörmüştür.⁴⁹ Bir ülkeyi Sovyet nüfuz alanına katma amacıyla sosyo-ekonomik düzenin böylesine kökten değiştirilmesi, bürokrasinin genel olarak dünya devriminin kendi kontrolü dışında yayılmasına karşı mücadele eden karakterini ortadan kaldırmaz.

48 I. Deutscher, a.g.y., s. 579-80.

49 Lev Trotskiy, *Marksizmi Savunurken*, a.g.y., s.50.

10. “Tek ülkede sosyalizm”ler

Bu genel tablo bizi şu sonuca ulaştırıyor: 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin dünya devrimine dönüşemediği için kapitalizmin gerisinde kaldığı ve çöktüğü doğru ise, bu, sosyalist inşaya yön veren güçlerden bağımsız biçimde olmamıştır. Gelişmenin erken bir aşamasında sürece hâkim olan bürokrasi, kendi çıkarları öyle gerektirdiği için, devrimin riskli biçimde dünya çapında yayılmasını engellemiştir. Bu engelleme aynı zamanda sosyalist inşa deneyiminin dibine yerleştirilen bir dinamit gibi iş görmüş, bu deneyimin er ya da geç tıkanmasının temelini atmış, böylece çöküşün yolunu açmış olmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlar bize çöküşün bir düzeyde açıklamasını sağlıyor. Bunu birazdan daha somut bir düzeye taşıyacağız. Yine de o daha somut düzeye geçmeden önce şöyle bir soruya da cevap vermek gerekiyor: İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ertesinde yaşanan devrimler ve geçişler SB’nin yalıtılmışlığını ortadan kaldırdığına, sosyalist inşaya girişen ülkeler toplamı artık dünyanın üçte biri olarak anılacak büyüklüğe eriştiğine göre, neden hâlâ devrimin dünya devrimine dönüşemediğini söylüyoruz? Başka bir açıdan bakıldığında, eğer devrimin tıkanmasının en önemli nedenlerinden biri ilk devrimin yalıtılmış olması ise, neden bu yeni devrimlerden sonra Avrupa’nın ortasında Berlin’den Japon Denizi’ne kadar uzanan bir coğrafyada hâkim duruma gelen sosyalist inşa süreci, kapitalizmin üretici güçlerinin karşısında büyük bir atılım yapamamıştır?

Elbette akla derhal gelecek bir açıklama, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, sosyalist devrimi yaşamış ülkelerin (bir-iki istisna dışında) henüz sanayileşmemiş, üretici güçleri geri düzeyde olan, tarımsal yapıların ağırlık taşıdığı toplumlar olmalarıdır. Denebilir ki, en ileri sosyo-ekonomik ve teknolojik düzeydeki ülkelerin hepsi varlıklarını kapitalist üretim tarzı çerçevesinde sürdürdükçe, sosyalizmin geride kalması kaçınılmazdır. Başlangıçta sağduyuya uygun gibi görünebilecek olan böyle bir açıklamanın, biraz irdelendiğinde sorunlu olduğu görülecektir. Çünkü bu yaklaşım, iki üretim tarzının **üretici güçleri eşit tempoda geliştireceğini varsaymaktadır**. Oysa planlamaya dayanan, öncelikleri hedeflere tam olarak uygun hale getirme kapasitesine sahip olan, dönemsel olarak yaşanan krizlerde sadece üretici güçleri eksik kapasitede kullanmakla kalmayıp daha önce yaratılmış üretim kapasitesini bile imha edebilen kapitalizmden farklı olarak krizler yaşamayan sosyalist inşa toplumlarının daha yüksek bir gelişme temposuna ulaşması ve geriden başlasa bile zamanla kapitalizme yetişmesi mümkün olabilirdi. Belki olabilirdi, ama tek ülkede sosyalizm programının empoze ettiği sınırlar aşılabileseydi. Oysa yeni yeni toplumların sosyalist inşa alanına girmiş olması bu sınırları ortadan kaldırmamıştır. İki savaş arasında SB yalıtılmış bir “tek ülkede sosyalizm” deneyimi iken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu sınırlar aşılacak yerine “tek ülkede sosyalizm” deneyimlerinin sadece sayısı çoğalmıştır.

Lenin’in hayatı boyunca verdiği son başarılı mücadele, Ukrayna, Belarus, Güney Kafkas cumhuriyetleri ile Orta Asya cumhuriyetlerini Rusya ile birleştirme söz konusu olduğunda, Stalin ve arkadaşlarının bu coğrafyaların Rus Sovyet

Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne (RSFSC) iltihak etmelerini (katılmalarını) öngören projesine karşı verdiği mücadeledir. O dönemde ulusal sorun alanında Rus şovenizmine karşı verdiği daha genel mücadelenin bir parçası olarak Lenin, bütün bu cumhuriyetlerin **eşit statüyle daha üst bir birimde birleşmesini** savunmuştur. Bugün bildiğimiz Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adlı devlet işte bu mücadelenin sonucudur. Bu devlet, **adında bir ulusun veya coğrafi bölgenin adı bulunmayan tek modern devlettir**. Bu ayrıcalığı, o zamandan beri kurulmuş tek bir devlet bile ortadan kaldıramamıştır. Ulusal kategorilerin dışında bir modern devlet olmak bakımından SSCB biriciktir, **eşsizdir!** Şayet Lenin öteki formüle karşı mücadele etmemiş olsaydı, devletin adında “Rus” ya da “Rusya” ibaresi bulunacaktı. Ama Lenin'in formülüyle proletarya enternasyonalizminin vatanı haline geliyordu. Böyle bir devlet, yeni devrimlerle birlikte federasyonun hiç ad değiştirmeden, herhangi bir ulusa ait olmaksızın genişlemesine izin verebilirdi. Rus devrimini dünya devriminin açılış salvosu olarak gören Lenin ve Trotskiy kuşağı için zaten başka türlü düşünülemezdi.

Ama 20. yüzyıl devrimi nasıl gelişti? Devrim yaşayan her ülke, kendi sınırları içine kapandı. Böylece, SB'nin bir çeyrek yüzyıl boyunca yaşadığı ulusal sınırlar içinde hapsolmuş ekonomik gelişme, sosyalist inşa yoluna girmiş bütün ülkeler için yürünecek yol oldu. Sonunda, dünya devriminin atılımları, “tek ülkede sosyalizm”in yerini dünya çapında bir ortak sosyalist vatan almasıyla değil, “tek ülkede sosyalizmler” ile sonuçlandı. Oysa başta SB ve Çin olmak üzere, Berlin'den Japon Denizi'ne uzanan birleşik bir politik-ekonomik birimin her bakımdan sosyalizmin gücüne güç katacağı tartışmasız biçimde açıktır.

Milli komünizm acı meyvelerini vermişti. Başlangıçta SB için (Rus milliyetçiliği temelinde) öngörülen milli komünizm, şimdi yeni devrimler ortaya çıkar çıkmaz yeni milli komünizmlerin pıtrak gibi çoğalması ile sonuçlanıyordu. Milli komünizmin doğurduğu çelişkiler, sosyalizmin, üretici güçlerin gelişmesinde geride kalmasının ötesinde bir de ulusal sorunlarla boğuşmasına yol açacak, bu da 20. yüzyıl sosyalizmi için yeni bir darbe olacaktır. 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin boğuşmak zorunda kaldığı ulusal sorunlar en azından üç ayrı kategoriye ayrılabilir:

1) Devrimci rejimlerin SB ile çelişkisi: Stalinist bürokrasinin başka ülkelerde sosyalist devrimler yaşanması halinde yeni doğacak devletlerin kendi hâkimiyetine birer tehdit oluşturacağına dair öngörüsü doğru çıkacaktır. SB yönetimi Yugoslavya ile derhal, Çin ile ise 1960'lı yıllarda derin çelişkiler içine düşecektir. Özellikle Çin-Sovyet çatışması, BİD'leri kapitalist dünya karşısında zayıflatan çok önemli bir faktör olarak çöküşte önemli bir rol oynamıştır. Mao'nun 1971 sonrasında emperyalizmle işbirliği içinde SB'ye ideolojik ve politik bir taarruz başlatması dünyanın dört bir yanındaki mücadeleler açısından vahim sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca, milli komünizm sayesinde, Marx'ın ya da Lenin'in aklının ucundan bile geçmeyecek bir savaş kategorisi tarih sahnesine çıkmıştır. SB ile Çin belirli bir aşamada savaşın eşliğinden dönmüş, buna karşılık Vietnam ile Kamboçya, ardından da Çin ile Vietnam filli olarak savaşa tutuşmuştur. Stalinizm sayesinde “sosyalistler arası savaş” kate-

gorisi de insanlığın tarihine geçmiştir!

2) Halk demokrasilerinde işçi sınıfı ve halk kitlelerinin Sovyet karşıtlığı: Yugoslavya ve Çin gibi örneklerde yeni devletlerin SB'ne kafa tutabilmelerinin nedeni, çok güçlü bir halk desteğine sahip olarak iktidara gelmeleri, bu sayede ciddi bir özgüvene sahip olmalarıdır. “Dışarıdan devrim” ile sosyalist bir yöneliş geçmiş Doğu Avrupa ülkelerinde yeni rejimin yöneticilerinin iktidarı SB'nin gücüne dayandığı için bu yöneticiler SB'ye kafa tutma, ondan bağımsız kararlar alma olanağından yoksundu. Buna karşılık, SB bu ülkelere tam anlamıyla kendine bağımlı birimler olarak yaklaşıyor, iç işlerine sık sık karışıyor, birçok önemli siyasi tercihi onlara dayatıyordu. Bunun sonucu şu olmuştur: Doğu Avrupa halk demokrasilerinde devlet SB hâkimiyetine ses çıkaramadığı için⁵⁰ ulusal onuru korumanın yükü işçi sınıfının ve halk kitlelerinin omuzuna kalmıştır. Bu, özellikle, yüzyıllardır Rusya'nın hâkimiyeti ile boğuşmuş olan Polonya gibi ülkelerde çok akut biçimler alabilmiştir. Aşağıda göreceğiz ki, bu ulusal sorunlar başka faktörlerle bir araya gelerek SB'nin başına çok büyük sorunlar açmıştır.

3) Tekil ülkelerin kendi içindeki ulusal sorunlar: Milli komünizm tanım gereği bir ulusun o politik birim içinde yaşayan öteki uluslar üzerinde hâkimiyet ve baskı kurması ile sonuçlanır. SB'nde Rus milliyetçiliğinin özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren körüklenmesi,⁵¹ bir dinler ve halklar mozaigi olan bu ülkede başa çıkılamaz ulusal sorunlar yaratmıştır. Aynı türden sorunları örneğin Çin'de de görmek mümkündür. BİD'ler arasında bu bakımdan en önemli istisna, uluslar arasındaki ilişkilerin Leninist bir anlayışa en yakın biçimde düzenlenmiş olduğu Yugoslavya'dır. Bu, birçok okuru şaşırtacaktır. Ne de olsa, 1990'lı yıllarda Yugoslav devleti bu federal ülkeyi oluşturan çeşitli ulusların arasında patlak veren kanlı savaşların sonucunda parçalanmıştır. Bu paradoksun sırrını geçmişte başka bir çalışmamızda açıklamaya çalışmıştık.⁵²

Bütün bu çelişkiler dolayısıyla “tek ülkede sosyalizm” programının, bürokrasinin programının öteki yüzü olan milli komünizm bir ölçüde kendi kuyusunu kazmıştır.

11. Çelişkilerin olgunlaşması, restorasyonun somut koşulları

Başlangıçtan beri 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyiminin çöküşüne yol açan dünya tarihsel önem taşıyan çelişkileri adım adım derinleştirerek anlattık. Şimdi,

50 Bunun tek istisnası, bir aşamadan sonra Çavuşesku'nun Romanyası olmuştur. Farklı türden bir istisna ise, partinin de işçi sınıfı ve halk kitleleriyle birlikte SB hâkimiyetine karşı tavır aldığı 1968 Çekoslovakyası'dır. Polonya'da belirli merhalelerde benzeri bir durum doğmuştur. Ne var ki gerek Çekoslovakya gerekse Polonya'da görülen istisnalar yalnızca konjonktürel, yani geçicidir. SB'ne sistematik olarak kafa tutan bir tek Çavuşesku yönetimi olmuştur. Bunun bedelini de (yukarıda gördüğümüz gibi, bkz. dipnotu 15) ağır ödemiştir.

51 I. Deutscher, a.g.y., s. 475-80.

52 “İkinci Kosova Savaşı”, a.g.m.

uzun yolculuğumuzun son basamağında, bu derinde yatan çelişkileri daha da keskinleştiren kimi faktörlere çok kısaca değinerek çöküşün somut bir olanak haline dönüşmesinin mekanizmasını özetleyeceğiz. Burada, yukarıda anlatılanların üzerinde yükselen ve onları güçlendiren faktörler söz konusudur. Amacımız bir tarihsel merhaleyi ayrıntılarıyla hikâye etmek değil, kapitalizmin restorasyonuna giden yolu açan dinamikleri analitik biçimde ön plana çıkarmak olduğundan, somut tarihsel gelişmeye sadece bu analizin amaçları açısından gerekli olduğu kadarıyla değineceğiz. Aynen yazının tamamı bir tarih çalışması olmadığı gibi bu bölüm de değildir. Ayrıca, aşağıda ele alınacak somutlaştırıcı faktörler çok daha derinlemesine bir analizi gerektirdiği gibi, bunlara belki bazısı aynı derecede önemli başka faktörler de eklenebilir.

● **Ekonomik tıkanma:** BİD'lerin ekonomik gelişmesinin çok çelişik özellikleri olmuştur. Planlı ekonominin üstünlüğü dolayısıyla belirli aşamalarda çok hızlı kalkınma tempolarına ulaşabilen bu ekonomilerin bir aşamadan sonra çok çeşitli sınırlarla karşılaştığı, hatta yer yer irrasyonel özellikler gösterdiği doğrudur.⁵³ Bütün bir burjuva literatürü bu sınırları ve özellikleri sosyalist ekonominin doğası gereği pratikte işlemeyeceğinin bir kanıtı olarak göstermeye çalışır. Biz kapsamlı bir çalışmamızda bütün bu sınır ve özelliklerin aslında **planlamanın tek ülkenin sınırları içine hapsolmesinden ve bürokratik bir çarpılmayla malûl olmasından** kaynaklandığını göstermeye çalıştık.⁵⁴ Bunun anlamı açıktır: Sosyalist ekonomi bürokratik cendereden ve tek ülkede sosyalizm illetinden kurtulduğunda çok daha verimli olacaktır. Ama yaşanan deneyimde bu sınırlar BİD'lerin çelişkilerini çok yüksek düzeylere çıkarmış, en önemlisi işçi sınıfının ve emekçi halkın, emperyalist ülkelerin tüketim kalıpları karşısında büyük bir zaafa düşmesine yol açmıştır. Bugün en başta Rusya'da olmak üzere işçi sınıfı ve emekçilerin çoğunluğu ya da bazı ülkelerde hatırı sayılır bir azınlığı, istikrarlı biçimde eski toplumun daha iyi olduğunu söylüyor. O zaman çöküş ya da restorasyon döneminde bu sınıfların eski rejimin kazanımlarına neden sahip çıkmadığı sorulabilir. Nedenlerin en önemlilerinden biri, BİD'lerin ekonomik performansının zayıflığının halkı Batı toplumlarına özlemle bakar hale getirmesidir. Burada yalan ve propaganda elbette önem taşımıştır, ama bu propagandanın etkili olabileceği ortamı yaratan bu ülkelerin kendi ekonomik koşullarıdır.

● **Politik devrimlerin bastırılması:** Bürokratik despotizmin ve ayrıcalıkların yarattığı eşitsizliklerin işçi sınıfı ve büyük halk kitlelerinde tepkiler doğurması elbette mümkün değildi. Bu huzursuzluğun kendini parlamenter bir rejim içinde ifade etmesi mümkün olmadığı için toplumsal patlamalara yol açması

53 Burada kapitalizmin rasyonel bir ekonomik işleyişe yaslandığına dair en ufak bir ima yoktur. Söylenen, aslında çok rasyonel özellikleri olması gereken, verimsizliği bile planlanmış bir verimsizlik olması gereken (bu çok derin uzantıları olan fikre sadece değinerek geçiyoruz) planlı ekonomide irrasyonel işleyiş örneklerinin tuhaf olması dolayısıyla buna işaret ediyoruz.

54 Sungur Savran, "Piyasa sosyalizminin yükselişi ve düşüşü", *Onbirinci Tez*, sayı 11, s. 9-56.

olağandı. Nitekim BİD'lerin tarihinde farklı şiddette isyan, ayaklanma ve devrim hareketleri görülmüştür. Hızla sayacak olursak: 1953 Doğu Berlin işçi ayaklanması; 1956 Macaristan devrimi ve Polonya'da isyan; 1968 "Prag baharı"; 1968, 1970 ve 1976'da Polonya'da ardi ardına gelen büyük mücadeleler; 1979-81 yılları arasında yine Polonya'da neredeyse bütün işçi sınıfının ve köylülüğün Solidarnosc (Dayanışma) sendikasında örgütlenmesi; daha önce esas olarak öğrenci hareketinden kaynaklanan "demokrasi hareketleri" yaşamış olan Çin'de 1989'da Pekin Tien an Men meydanında 20 gün boyunca bir milyondan fazla insanın Gezi tipi bir eylem yapması; Tien an Men'in hemen ardından SB'nde yaşanan, 700 bin işçinin katıldığı ve bir aya yakın süren madenciler grevi başlıca epizotlardır.⁵⁵ Bunlar işçi sınıfının halk kitleleriyle birlikte başka tür bir sosyalizme yürüme özlemi ile Doğu Avrupa'nın halk demokrasilerinde halkın Sovyet-Rus ulusal hâkimiyetine karşı biriktirdiği tepkinin açığa çıkması arasında bir sentezin sonucu olarak algılanabilir. Belirli epizotlarda bir azınlık sosyalizmden kopuşa ilişkin talepleri açık açık ileri sürmüşse de bu hiçbir zaman hâkim unsur haline gelmemiştir. Bunların birer politik devrim dinamiğini ortaya koyduklarını söylememizin nedeni şudur: Bütün bu hareketler hâkim renk olarak sosyalizmi tartışma masasına getirmeden farklı bir tür sosyalizmi savunmuştur. Ne var ki, bunların çoğunun şiddetle bastırılması, bazılarında (1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya) Sovyet tanklarının "sosyalizmi koruma" bahanesiyle bu bastırma harekâtına katılması, bu ülkelerin işçi sınıflarının ve halklarının adım adım farklı bir sosyalizm özlemi konusunda umutsuzluğa kapılmasına yol açmıştır.

● **Polonya Dayanışma hareketinin "uyan borusu"**: Polonya işçi sınıfının ulusal sorununun da etkisiyle bütün bu ülkeler arasında en sert muhalefeti ortaya koyduğunu görmüş bulunuyoruz. Ne var ki, 1956, 1968, 1970 ve 1976'daki hareketler, 1979-81 arasında yaşanan deneyimin yanında silik kalır. Solidarnosc (Dayanışma) adını taşıyan bağımsız işçi sendikası 30 milyon nüfusu olan bir toplumda 10 milyon işçiyi örgütlemiştir. Onun ikizi olan Köylü Solidarnosc'u ise 3 milyon bağımsız çiftçiyi. Bunları aileleri ile birlikte alırsanız, nomenklatura dışında bütün bir toplumun bir işçi muhalefetine ardında toplanmış olduğunu anlarsınız. Durum o kadar kritik hale gelmiştir ki, 1981'de BİD'lerin tarihinde

55 Macaristan için Ateş Uslu, "Ellinci Yıldönümünde 1956 Macar Devrimi", *Devrimci Marksizm*, sayı 1, Mayıs 2006, s. 130-154 ve Necip Çakır, "Macaristan 1956: Devrim mi, Karşı Devrim mi?", *Onbirinci Tez*, sayı 9, Şubat 1989, s. 162-218; Polonya için Oliver MacDonald, "Polonya Girdabı: Dayanışma ve Sosyalizm", *Onbirinci Tez*, sayı 9, Şubat 1989, s. 219-266; Çekoslovakya için Ateş Uslu, "Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948-1968)", *Devrimci Marksizm*, sayı 6-7, İlkbahar-Yaz 2008, s. 150-176; Çin için Ergun Aydınöğlü, "Çin'de Aşağıdan De-Maoizasyon ya da Marksizmin Yeniden Doğuş Sancısı", *Onbirinci Tez*, sayı 8, Haziran 1988, s. 152-181, Ernest Mandel, "Pekin Komünü", *Sınıf Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 119-130 ve Jin Xiaochang, "Çin'de Devrim Gerekıyor", *Sınıf Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 131-144; Sovyet madenciler grevi için Sungur Savran, "Vorkuta'da Grev Var!", *Sınıf Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 99-118.

ilk kez bir askeri darbe gerçekleşmiştir!⁵⁶ Polonya uluslararası düzeyde bütün BİD'lerde bir "uyan borusu" işlevi görmüştür. Her ülkenin bürokrasisi bu durumun sürdürülebilir olmadığını, mutlaka bir çıkış yolu bulmak gerektiğini kavramıştır.

● **Avrupa Birliği'nin yükselişi:** Bölünmüşlüğü dolayısıyla iki dünya savaşının ana tiyatrosu olan Avrupa kıtasının nihayet birleşebileceği umudunu (aldatıcı bir şekilde) yaratan Avrupa Birliği (AB), BİD'lerin hem bürokrasisi, hem de işçi sınıfı ve halk kitleleri üzerinde tam bir manyetizma etkisi yaratmıştır. Burada büyük bir ironi ile karşılaşyoruz: Marx ve Lenin için Avrupa'yı ve dünyayı sermaye değil sosyalizm birleştirebilirdi ancak. Ama sosyalizm, Stalinizmin imalatı milli komünizm dolayısıyla sonuna kadar "tek ülkede sosyalizmler" olarak kalırken, kapitalizm (elbette emperyalist mücadele içinde güçlenme amacıyla) Avrupa kıtasını birleştirme yolunda hiç olmazsa ciddi bir girişim yapıyordu. Bu girişimin emperyalist kapitalizmin rekabetçi doğası dolayısıyla başarılı olmaması ihtimali çok yüksektir, ama hiç olmazsa girişim yapılmıştır! Milli komünizmin zehirli meyveleri tekrar tekrar gelip kendisini vuruyordu.

● **Perestroyka:** İşte Mihail Gorbaçov bu koşullar altında 1985 yılında SBKP'nin genel sekreteri konumuna oybirliği ile seçilmiştir. Seçilir seçilmez de Ekim devriminin ülkesinde kapitalist restorasyonun yolunu açan ünlü "Perestroyka" (yeniden yapılanma) politikasını uygulamaya koymuştur. Bu süreci, henüz yaşanırken bütün ayrıntıları ve olasılıklarıyla tahlil etmiş bulunuyoruz.⁵⁷ Burada bizi ilgilendiren sürecin somut gelişme biçimi değildir. Önemli olan Perestroyka'nın iki sonucudur: (1) Gorbaçov'un Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze 1988 yılında mizahi tarzda "Sinatra Doktrini" adını taktığı bir yeni dış politika çizgisi açıklamıştır. Amerikalı şarkıcı Frank Sinatra'nın ünlü "My Way" şarkısından mülhem bu ad, bütün BİD'lerin kendi yollarını seçebilecekleri anlamına geliyordu. Başka bir şekilde söylenirse, SB Doğu Avrupa'nın halk demokrasilerini serbest bırakıyordu. Doğu Avrupa da kendi yolunu, 1989'da Berlin Duvarı'nın çöküşüyle simgeleşen bir hızlı süreç içinde, kapitalist restorasyonda ve AB'ye katılma yönünde seçti. (2) Sovyetler Birliği, federasyonu oluşturan 15 cumhuriyetin ortak kararıyla Aralık 1991'de dağıtıldı. Böylece Ekim devriminin ürünü olan Sovyet devleti çözülmüş, işçi devletinin Ekim devriminin kazanımlarını koruyan yapısı paramparça olmuş oluyordu. Bundan sonrası kapitalizmin değişen tempolarda restorasyonuydu.

56 Askeri darbe dâhil bütün bu gelişmenin Marksist bir analizi şu kaynakta bulunabilir: Daniel Singer, *The Road to Gdansk. Poland and the USSR*, New York: Monthly Review Press, 1982. Ayrıca bir önceki dipnottaki Oliver MacDonald makalesi de önemli bir kaynaktır.

57 Bkz. "Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?", *Onbirinci Tez*, sayı 8, Haziran 1988, s. 53-98; "SBKP 19. Konferansı", *Sınıf Bilinci*, sayı 2, Eylül-Ekim 1988, s. 6-47; "Kapitalist Restorasyon mu, Politik Devrim mi?", *Onbirinci Tez*, sayı 10, 1990, s. 8-40; "Piyasa Sosyalizminin Yükselişi ve Düşüşü", *Onbirinci Tez*, sayı 11, 1991, s. 9-56.

● **Bürokrasinin burjuvalaşması:** Sovyet devletinin bürokratik yozlaşması teşhisini koyduğunda Trotskiy bu toplumun geleceğinde sadece iki olasılık olduğunu saptamıştı: Ya işçi sınıfı bürokrasiyi bir politik devrim ile alt edecek ve bu toplumda sosyalizmin, dünyada ise dünya devriminin önünü açacaktır; ya da bürokrasi koşullar uygun olduğunda kapitalizmi yeniden tesis edecektir. Trotskiy bu ikinci dinamiği bürokrasinin bir hâkim sınıfın güvencelerine sahip olmamasının kendi iktidarı ile yarattığı çelişkiye bağlıyordu. Bürokrat, devlet içindeki güçlü konumu devam ettiği sürece durumundan memnun olabilirdi. Ama bu konum sarsıldığında birdenbire kendini ortada kalmış bulması işten değildi. Çünkü ayrıcalıkları özel mülkiyete dayanmıyordu. Bunun da ötesinde, devlette istikrar sağlansa ve bürokrat hayatının sonuna dek sağlam konumunu muhafaza etse bile, birikimini ve konumunu çocuklarına aktaramıyordu. Bunun için de özel mülkiyet hakkının tamamlayıcı parçası olan miras hakkı gerekliydi. Bu çelişkiler bürokrati zamanla proletarya devriminin kazanımlarını, yani kamu mülkiyetine ve planlamaya dayalı ekonomiyi sorgulamaya sürüklemesi anlamına geliyordu. Bu yüzden bürokrasi uzunca bir süre sosyalist inşanın zeminini oluşturan kamusal proleter ekonomisini savunsa bile, bir aşamadan sonra koşullar elverince ve/veya gerektirdiğinde yüzünü kapitalist restorasyona çevirmesi beklenmeliydi. BİD’lerin çöküşü tam da bu dinamiğin ürünü olmuştur! Trotskiy’in öngörüsü bir tarihi önerme olarak **bire bir gerçekleşmiştir**. Yazının 2. bölümünde çöküşün ve kapitalist restorasyonun genel panoramasını ele aldığımızda vurguladığımız gibi restorasyonun hâkim dinamiği devlete hâkim güçlerin, yani komünist denen partilerin inisiyatifinden kaynaklanmıştır. O aşamada elimizde henüz toplumun yönetici gücü olarak “bürokrasi” kategorisi yoktu. Şimdi biliyoruz ki kapitalist restorasyonun başlıca sorumlusu ilk kez SB’de oluşan, devrimlerden sonra öteki toplumlara da hâkim olan ayrıcalıklı bürokratik katmandır, nomenklatura’dır. Bu yazının sorduğu belki de en önemli soruyu böylece cevaplamış oluyoruz. Bürokrasi başlangıçta tek tek ülkeler düzeyinde kendi çıkarları gereği kamusal proleter ekonomisini koruma yönünde çalışır. Ama daha baştan yine kendi çıkarları açısından uluslararası planda dünya devriminin karşısına dikilir. Ne var ki, bir aşamadan sonra koşulları bürokrasiyi kendi topraklarında da restorasyonist bir yönelişe sokar. Kısacası, dünya solunun büyük bölümünün sandığının aksine, bürokrasi ve onun çeşitli ülkelerdeki siyasi araçları olan “komünist” adını taşıyan partileri devrimci bir tarihi özne olmaktan çoktan çıkmıştır! “Komünist” adını taşıyan partilerin kapitalizmin restorasyonunu gerçekleştirmesinin sırrını açıklamış bulunuyoruz.

● **Halk kitlelerinin burjuva toplumuna dönüş tercihi:** Çöküş ve restorasyonun somut yönünün ele alınması gereken son vechesi, bazı ülkelerde halk hareketinin kapitalist restorasyonun önünü açmak bakımından bürokrasiden bile daha faal olmasıdır. Aslında bürokrasinin restorasyonun esas öznesi olduğu toplumlarda bile işçi sınıfının ve emekçilerin planlı sosyalist inşa ekonomisini savunmak için parmağını dahi kıpırdatmaması da aynı doğrultuda düşünülmelidir.

Bürokrasinin restorasyonizminin köklerini açıklamış bulunuyoruz. İşçi sınıfı ve emekçi halk neden sosyalist inşa ekonomisini muhafaza etmekten kaçınmıştır? Bunun nedenlerine aslında bu yazının içinde değişik aşamalarda işaret etmiş bulunuyoruz. Bürokrasinin ayrıcalıkları ve siyasi iktidarın dolaysız mekanizmalarını gasp etmiş olması, bu ülkelerin işçi sınıfı için büyük bir yabancılaşma uçurumu açmıştır. İşçi sınıfının, koşullar çok elverişsiz olduğu halde, yani despotik bir rejim çerçevesinde politik örgütlenme tekeli bürokrasinin elinde olduğu halde olanaklarını bulduğunda politik devrim yoluna girmiş olması bunun açık ifadesidir. Ne var ki, tarihi gelişme içinde üç önemli faktör işçi sınıfının var olan rejimlerden kopuşunu hızlandırmıştır. Birincisi, BİD'lerin ekonomilerinin ilk dönemdeki hızlı gelişmeden farklı olarak son on yıllarda durgunlaşması sonucunda yaşam standardında bir durağanlığın baş göstermesi, BİD emekçi halkının gözlerini Batı'nın yaşam standardına hasetle çevirmesi; ikincisi, politik devrim girişimlerinin bazen kanla bastırılması sonucunda başka türden bir sosyalizm kurulabileceğine inancın adım adım yok olması; üçüncüsü, AB'nin iğvası. Biz 1989-91 aralığında hem Doğu Avrupa halk demokrasilerindeki, hem de SB'deki gelişmeleri yakından izledik. Türkiye ve dünya solu Gorbaçov'un Perestroyka yönelişi konusunda hayal dünyasında umutla yaşarken biz, erken- den, gidilmekte olan yolun kapitalist restorasyon tehlikesini beslediğini saptayıp uyardık. Doğu Avrupa'da kitle mücadelelerinin, isyanların vb. sosyalizm açısından bir umut olmakla birlikte oralarda da işçi sınıfının rejimden bağımsız devrimci öncü partilerinin var olmamasının durumu tehlikeli kıldığını da işaret ettik. Solun Stalinist akımlarının yanı sıra hızla yükselmekte olan sivil toplumcu/ sol liberal akımlarının da aldanma içinde yaşadıkları, Trotskist gelenekten gelen birçok akımın kapitalist restorasyona karşı mücadele görevlerinden bütünüyle uzak durduğu bu dönemde, esas olarak doğru bir sınav verdiğimizimize inanıyoruz. Ancak bir önemli yanlış yaptık. Bütün BİD'lerde işçi sınıfının devrimlerle gelen kazanımları dişiyile tırnağıyla savunacağı fikrine çok güvendik. Kitlelerin otuz-kırk yıllık bir deneyim sonucunda bu toplumların gidişatından umut kesmiş olduğunu, kapitalist restorasyon konusunda en iyisinden kayıtsız, en kötüsünden restorasyon lehinde bir tutum belirleyebileceklerini anlayamadık. Çekoslovakya gibi ülkelerde liberallerin (ünlü Vaclav Havel hatırlansın) gücünün çok tehlikeli olduğuna işaret ettik, ama kitlelerin uygun koşulları bulduklarında başka bir doğrultuda mücadeleye gireceklerine aşırı bir inanç besledik. Bu hatamıza ilişkin özeleştirimizi başka bir yazıda yapmış bulunuyoruz.⁵⁸ Ama bu özeleştiriyi de yaptıktan sonra, dediğimiz gibi, Marksizm için bir turnusol kâğıdı olarak iş gören bu dönemden alınımızın akıyla çıktığımızı inanıyoruz.

58 Sungur Savran, "Marksizmin Aşıl Topuğu", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 15, Kasım-Aralık 2004, s. 55-67.

12. Sonuç

Uzun yolculuğumuzun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu yolculuğa, 20. yüzyıl dünya tarihinin en önemli olayının, yani 1917’de Ekim devrimi ile açılan sosyalist inşa döneminin yüzyıl biterken sona ermesinin nedenlerini sorarak başladık. Bunun odak noktasına, 20. yüzyıl tarihine temel rengini vermiş olan tarihi olay Ekim devriminin ürünü olan ve bugün çöküşünün ve dağılışının 25. yıldönümünü yaşamakta olduğumuz Sovyetler Birliği’ni koyduk. Sonunda sorduğumuz soruya cevap vermiş bulunuyoruz.

Yazımızın başlığı “Sovyetler Birliği’ni kim yıktı?” olarak konuldu. Bu sorunun yalın cevabı: Sovyetler Birliği’ni yıkan siyasi iktidarı 1930’lu yıllarda ele geçirmiş olan bürokrasidir. Bu sadece Sovyetler Birliği için değil, onun ayak izinde ona çok benzer politik rejimlere ve sosyo-ekonomik düzene sahip öteki sosyalist inşa deneyimlerinden çoğu için de geçerlidir. Çin’de, Vietnam’da, Avrupa’daki bürokratik işçi devletlerinin çoğunda ve belki yarın Küba’da, yıkım kendine “komünist” adını takmış olan yönetici bürokrasiden gelmiştir. Bunun istisnaları vardır, ama azdır: Çekoslovakya’da geçiş, kitle mücadelelerinin restorasyonist liberal önderliklerin eline geçmesiyle gerçekleşmiştir; Doğu Almanya’da büyük kitle mücadeleleri eski rejimi yıkmış, ama yeni bir rejim kurulamadan ülke Batı Almanya emperyalizmi tarafından yutulmuştur; Polonya’da geçiş daha melez bir biçim almıştır: Çok güçlü bir işçi hareketi, ülke halkının tarihi olarak Katolikliğe bağlılığından yararlanan emperyalizmin bilinçli bir manevrası ile Polonyalı bir Papa’nın (Wojtyla ya da II. Ioannes Paulus) hegemonyası altına sokulmuş, ama bürokrasi emperyalizmden de hızlı davranarak 1981’de kurulan askeri diktatörlük eliyle kapitalist restorasyonun yolunu döşemiştir. Bunlar kuralı doğrulayan istisnalardır. Geri kalan bütün ülkelerde, biçimler değişmekle birlikte öz aynıdır: Başta Sovyetler Birliği olmak üzere 20. yüzyılın bütün sosyalizm inşa deneyimleri, kendine komünist diyen bürokrasi tarafından tasfiye edilmiştir.

Neden? Sovyetler Birliği’nde yaklaşık üç çeyrek yüzyıl boyunca, öteki ülkelerde kırk yıl boyunca sermayenin hâkimiyetine kesin bir engel olarak yükselen işçi devletlerini yöneten de yine aynı bürokrasi değil miydi? Bu bürokrasi geçmişte kendi yöntemleriyle sosyalist inşa sürecini savunurken son aşamada neden kapitalizmin restorasyonunun bayrağını yükseltmiştir? Bu yazıda bu sonuca ulaşmada rol oynayan temel dinamikleri belirli bir mantıksal zincir içinde ortaya koyduk.

Yazının başında, Ekim devriminin hemen ertesinde patlak veren Alman devriminin (1918-1923) sosyal demokrasinin sosyalizme ihaneti dolayısıyla başarısızlığa uğramasıyla sonuçlandığına işaret ettik. Bu gelişmenin Ekim devrimini iki dünya savaşı arası dönemde yalıtıldığını, üretici güçlerin sosyalizmi henüz çağırmadığı geri bir ülkede, yıkıcı bir savaş döneminden (1914-1921) sonra girilen sosyalist inşanın bürokrasinin aşırı derecede güçlenmesine ve siyasi iktidarı ele geçirmesine yol açtığını belirttik. Bürokrasinin hücrelerinde hayat bulduğu kamu mülkiyetine ve planlamaya dayalı proleter ekonomisini ve onun üstyapısı olarak iş gören devleti korumak zorunda olduğunu, buna karşılık hem emperyalizmle çatışmalardan

kaçınmak, hem de kendi hâkimiyetine yeni rakiplerin çıkmasını önlemek için başka ülkelerde devrimlerin zafere ulaşmasından, yani dünya devriminden vebadan kaçır gibi kaçtığı analizini yaptık. Sonra bunu somut verilerle kanıtladık. Bürokrasi devrimin hem ulusal çapta (Bolşevik Partisi), hem de uluslararası çapta (Komintern) araçlarını tam da bu politikası dolayısıyla imha edecekti. Bu imha işleminin Sovyet bürokrasisinin dünya devriminin çeşitli tezahürleri karşısında oynadığı karşı devrimci rolü kolaylaştırdığını ortaya koyduk.

Dünya devrimi karşısında bürokrasinin karşı devrimci rolünü, bir dergi yazısının yer sorunu dolayısıyla iki kez sınırlanmış biçimde ele aldık. Birincisi, zaman bakımından tartışmayı Stalin dönemiyle sınırlı tuttuk. Genel yaklaşımda Stalin sonrası dönem ünlü “Hruşçov revizyonizmi” tezi dolayısıyla zaten küçümsendiği için bu metodolojik açıdan yeterli olacaktı. Stalin döneminde ise sadece en önemli devrimleri ele aldık, ikincil sayılabilecek örneklere girmedik. Ele aldığımız örnekler iki türdendi. Birinci tür, bürokrasinin devrimi engellemeyi başardığı örneklerden oluşuyordu: Çin 1925-27, İspanya 1936-39, Fransa, İtalya, Yunanistan 1941-49. İkinci tür ise bürokrasinin karşı devrimci rolünü tersinden kanıtlıyordu. Bürokrasinin engellemeye çalıştığı devrimler ona rağmen zafere ulaşıyordu: Yugoslavya (1941-45) ve Çin (1949).

Dikkat edilirse, özetin bu aşamasına kadar Stalin'in ve Stalinizmin adları bile neredeyse edilmiyor. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği'nin (ve diğer bürokratik işçi devletlerinin) çöküşüne ilişkin **bu açıklamanın Marksist bir zemine yaslanmasıdır**. Biz, Trotskiy'i izleyerek, bu çöküşü, dünya çapında ve tek tek ülkelerde büyük sosyo-ekonomik ve politik güçlerin karşılıklı denge ve mevzilenmesi ile açıklıyoruz. Burada da önceliği sosyo-ekonomik faktörlere veriyoruz: Sovyetler Birliği'nin üretici güçlerinin geriliği ile sosyalizm inşasına girişmesi, iç savaşın bu ülkede işçi sınıfı öncüsünün büyük bölümünün hayatını alarak sınıflar arasındaki güç dengelelerini değiştirmesi, devrimin yalıtılması dolayısıyla her devrimden sonra doğacak bürokratikleşme tehlikesinin geri bir ülkede kontrol edilemez bir tehdit haline gelmesi, bürokrasinin sosyo-ekonomik ayrıcalıklarını korumak amacıyla bir iç savaş boyutlarına varan bir “temizlik” harekâtı sonucunda bir istibdad rejimi kurması bu açıklamanın ana halkalarıdır. Stalin ve Stalinizm bu dev tarihsel güçlerin gelişmesi içinde bürokrasinin kendisine uygun bularak seçtiği ve biçimlendirdiği zalim bir önder ve Marksizmi içinden çürüten bir politik-ideolojik akımdır. **Bizim sorumuz bireylerle değil, sosyal güçlerledir**. Elde ettiği sosyo-ekonomik ayrıcalıklarla işçi sınıfı ve köylülüğün karşısında yer alan ama sınıflaşmamış bir kastın, bürokrasinin 20. yüzyıl sosyalizminin katili olduğunu söylüyoruz.

“Sınıflaşmamış”. Yukarıda sözünü ettiğimiz paradoksun açıklaması da burada yatıyor. Uzun on yıllar boyu bürokratik olarak yozlaşmış olsa da işçi devletlerini kapitalizme karşı savunan bürokrasi, koşullar değiştirdiğinde **restorasyonist** bir doğrultuya girecek ve kapitalizmin yeniden tesisi için aktif olarak çalışmaya başlayacaktır. Çünkü bürokrat özel mülkiyete sahip olmadığından konumu kırılığandır, özel mülkiyetin uzantısı olan miras hakkına sahip olmadığı için gücünü, birikimini,

iktidarını çocuklarına aktaramaz. Dolayısıyla, bürokratin sosyal konumunun içinde daha en baştan itibaren **diyalektik bir çelişki** mevcuttur: Varlığını borçlu olduğu proleter ekonomisi, aynı zamanda onun önünde bir engeldir. Bürokratin zaman içinde evrimi aslında bu temel çelişkinin serpilip gelişmesinin ürünüdür. Yazının bu sonuç bölümünden önceki son bölümünde nicel gelişmenin bir nitelik sıçramasının koşullarını nasıl hazırladığına satır başlarıyla değinmiş bulunuyoruz.

Bu temel diyalektik çelişki, Trotskiy'in *İhanete Uğrayan Devrim* ve başka çalışmalarında ortaya koyduğu teorik analizin sonunda ulaştığı öngörünün temelinde yatıyordu. Bu öngörü muhteşem biçimde doğrulanmıştır. Önce *İhanete Uğrayan Devrim*'den bazı pasajlara göz atalım:

Üretim araçları devlete aittir. Ama devlet sözün gelişi, bürokrasiye "ait"tir. Şimdiki halde tümüyle yeni olan bu ilişkiler (...) katılaşacak, standartlaşacak ve meşrulaşacak olursa, uzun vadede proleter devrimin toplumsal kazanımlarının tümüyle tasfiye olmasına yol açacaklardır. Ama şu anda bu olaydan söz etmek için en azından vakit erken. Proletarya henüz sözünü söylememiştir. Bürokrasi henüz farklı mülkiyet koşulları altında kendi hâkimiyeti için gerekli toplumsal temelleri yaratmamıştır. Kendi iktidarının ve gelirin kaynağı olarak devlet mülkiyetini korumak zorundadır. Eyleminin bu yönüyle o hâlâ proletarya diktatörlüğünün bir aleti olarak kalmaktadır.

(...) Bürokrasinin ne hisse senetleri ne tahvilleri var. Kendine özgü farklı bir mülkiyet ilişkisinden bağımsız olarak bir idari hiyerarşi biçiminde devşirilmekte, desteklenmekte ve yenilenmektedir. Birey olarak bürokrat, devlet aygıtının sömürü haklarını mirasçılara devredemez.

Trotskiy böylece bürokrasinin nesnel varlığında içkin çelişkiyi ortaya koyar. Sonra bürokrasinin hâkimiyetinin başka hiçbir güç tarafından ortadan kaldırılmadan devam ettiği durumda olacakları şöyle betimler:

Bürokrasi, devletin başında işine devam eder. Bu koşullar altında bile toplumsal ilişkilerin evrimi sürecektir. (...) Denebilir ki, ona gerekli geliri sağladığı sürece büyük bürokrat, hâkim mülkiyet biçimlerinin ne olduğuna pek aldırmaz. Böyle bir sav yalnızca bürokratin kendi haklarının istikrarsızlığını değil, çocuklarının hakları ne olacak sorusunu da göz ardı eder. Yeni aile tapınması gökten zembille inmemiştir. Ayrıcalıklar eğer insanın çocuklarına aktarılamıyorsa kıymetlerinin ancak yarısı kadar ederler. Vasiyet hakkı,⁵⁹ mülkiyet hakkının ayrılmaz parçasıdır. Bir devlet tekelinin müdürü olmak yeterli değildir; aynı zamanda hissedar de olmak gerekir. Belirleyici özelliğe sahip bu alanda bürokrasinin zaferi, onun yeni bir varlıklı sınıfa dönüşmesi anlamını taşıyacaktır.⁶⁰

59 Doğru çeviri "miras hakkı" olmalıdır.

60 *İhanete Uğrayan Devrim*, a.g.y., 342-47.

1936 yılında kaleme alınan *İhanete Uğrayan Devrim* Trotskiy'in Sovyetler Birliği konusundaki teorik analizinin doruğudur. IV. Enternasyonal'in 1938 tarihli programı ise Trotskiy'in geleceğe dönük öngörüsünü programatik bir görev çerçevesinde ifade eder:

Yani SSCB şiddetli çelişkiler taşımaktadır. Yine de hâlâ **yozlaşmış bir işçi devleti** olmaya devam etmektedir. Toplumsal teşhis bu yöndedir. Politik gelişme için iki alternatif söz konusudur: Ya bürokrasi gittikçe daha çok dünya burjuvazisinin işçi devletindeki organı haline gelerek **yeni mülkiyet biçimlerini devirecek ve ülkeyi kapitalizme geri sürükleyecek**, ya da işçi sınıfı bürokrasiyi ezerek yolu sosyalizme açacaktır.⁶¹

Bırakın Stalin'in hazırlattığı 1936 tarihli yeni Sovyet anayasasının sosyalizmin zaferini “geri dönülmez” biçimde ilan etmesini, 1980’li yıllarda Stalinizmin etkisinin çok daha yumuşak olduğu bir dönemde bile bir Sovyet Stalinistine bu olasılığın sözünü etseniz, muhtemelen öfkeden çıldırır, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin dünya devrimci hareketinin öncüsü olduğunu ileri sürer, hatta belki duruma göre koşullar uygunsa “Troçkist hain”e fiziksel bir ceza vermeye bile kalkışabilirdi. Ama çok kısa süre içinde olacak olan tam da buydu!

Demek ki, başta Ekim devriminin ürünü olan Sovyetler Birliği olmak üzere, 20. yüzyıl sosyalizminin katili kendine özgü ayrıcalıklı çıkarlarını özel mülkiyet güvencesine bağlamak için kapitalizmin restorasyonuna girişen bürokrasidir. Ama bunu söylemek dünya çapındaki suç ortaklarını unutmak anlamına gelmemeli. Marksizmin devrimci yorumunun, proletarya enternasyonalizminin çıplak olarak ortaya koyduğu gerçeklere sırtını dönen, hatta şiddetle yanıt vermeye girişen uluslararası Stalinist hareketin her partisi ve her lideri ve her teorisyeni bu suçun ortağıdır. Karşı devrimciliğe erkenden uluslararası alandan başlayan, nihayet kendi ülkesinde Ekim devriminin yarattığı işçi devletini yıkan bir toplumsal katman ve onun uluslararası alanda kontrol altında tuttuğu siyasi hareketi desteklemekle, bu partiler ve liderler ve aydınlar **karşı devrimi desteklemiş olmaktadırlar**. İşte bugün Sovyet devletinin neden yıkıldığını ciddiyle, araştırarak, özeleştirel bir temelde ele almıyorlar. Ama bunu yaparak geçmişteki cinayetlerine yeni bir cinayet ekliyorlar. Geçmişte hiç olmazsa sığınabilecekleri bir mazeret vardı: Güçlü Sovyet bürokrasisinin yarattığı yanılısamanın tutsağı olduklarını ileri sürebilirlerdi. Şimdi ise bütünüyle ortaya çıkmış bir hakikati işçi sınıfından ve halk kitlelerinden saklıyorlar. Böylece felaketin sorumlusunun sosyalizm ve Marksizm olduğu yolundaki burjuva propagandasına katkıda bulunmuş oluyorlar, geleceği tehlikeye atıyorlar. Suçları büyüktür, çünkü apaçık gerçekler konusunda **halka yalan söylüyorlar**.

Buna itiraz mı ediyorsunuz? O zaman bu yazının ileri sürdüğü akıl yürütmesini

61 *Kapitalizmin Can Çekişmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri*, çev. Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s. 40. İlk vurgu metnin orijinalinde, sondaki vurgu ise bizimdir.

çürütün, ortaya koyduğu olguların gerçeğe tekabül etmediğini kanıtlayın. Bir de Sovyetler Birliği'nin neden çöktüğü ve dağıldığı konusunda bu yazının sorduğu soruya siz de bu yazı kadar **yalın ve berrak bir cevap verin**. Evelemeyin gevelemeyin, şu soruya açık bir yanıt getirin: Sovyetler Birliği'ni kim çökertti?

Bu söylediklerimiz, bütün farklar baki olmak kaydıyla, Maocular, Arnavutluk taraftarları ve bürokrasinin çıkarları doğrultusunda siyaset yürütmüş bütün akımlar için geçerlidir.

Ne var ki, bilerek ya da bilmeyerek karşı devrimci bürokrasinin yanında yer alanların sorumluluğunu teşhir etmekle yetinemeyiz. Ekim devriminin başına gelen yozlaşma felaketine neredeyse tek başına karşı duran, Ekim devriminin iki büyük önderinden biri iken yapayalnız kalan, çocuklarının teker teker katledildiğini ya da dayanamayıp intihar ettiğini gören, en yakın dostlarını kaybeden ama yine de yılmadan dünya devriminin zaferi için çalışan Trotskiy'in yolunu izleyerek IV. Enternasyonal'de örgütlenen devrimcilere de suç ortaklığı değil ama sorumluluk düşüyor. IV. Enternasyonal'in programı Sovyetler Birliği'nin tek kurtuluşunun proleteryanın politik devrimi olduğunu söylüyordu. Bu yazıda çok kısaca özetlediğimiz gibi politik devrimler oldu. Ama her proleter devrimi sınıfın öncüsünü örgütlemiş olan bir devrimci partiyi gerektirir. IV. Enternasyonal'in en önemli görevlerinden biri yerine getirilememiş olarak kaldı: Ne Sovyetler Birliği'nde ne de öteki bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinde devrimci partiler inşa edilemedi. Trotskist ya da devrimci Marksist hareket bunu özeleştirel olarak değerlendirmeli, gelecek için derslerini çıkarmalıdır. Bundan sorumlu olduğumuz ölçüde biz bu özeleştiriye vermekten kaçınmak için hiçbir neden görmüyoruz.

Hele hele Gorbaçov'lar, Deng'ler, Jaruzelskiy'ler ve bürokrasinin öteki renksiz politik önderleri kapitalizmi yeniden kurmaya girişmişken ya da 1989'da sokaklara dökülen kitleler üzerinde hegemonya kuran liberaller açıkça aynı amaca yönelmişken, "demokrasi" adına bu hareketleri destekleyen, kapitalist restorasyona karşı ellerinden ne gelirse artlarına koymayan sözde Trotskistlerin verilecek hesabı çoktur. Trotskiy bu konudaki devrimci Marksist tavrın ne olması gerektiğini açık açık ifade etmişti:

Bizim için Sovyet bürokrasisini devirme sorununun, SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununa tabi olduğunu; bizim için SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununun dünya proleter devrimini koruma sorununa tabi olduğunu bir an için bile gözden kaçırmamalıyız.⁶²

Bizim bu konuda verecek hesabımız yok. Önceliklerimizi daima Trotskiy'in koyduğu önceliklere paralel biçimde belirledik. Ama Trotskist hareket içinde bu dev hatayı yapan çoktur. Bir örgüt düşünün: IV. Enternasyonal'in kurulduğu 1938'den bürokratik işçi devletlerinde kapitalist restorasyonun başladığı 1980'li

⁶² Marksizmi Savunurken, a.g.y., s. 53.

yılların sonları arasında geçen **yarım yüzyıl boyunca** işçi devletlerini restorasyona karşı savunmayı programatik bir ilke olarak bellemiş. Bu yarım yüzyıl boyunca bu tehlike neredeyse hiç yaşanmamış. Ama tehlike tam gündeme geldiğinde örgüt (hem de ne çok sayıda örgüt!) bu ilkeyi aniden fırlatıp atıyor! Kendi saflarında bunun hesabını görmeyen gelecekte proletaryanın mücadelesine önderlik etme kapasitesine kavuşamayacaktır.

Öyleyse Stalinizme karşı mücadele etmeyen ya da yeterince etkili mücadele etmeyen herkes bugün sosyalizmin içinde bulunduğu durumdan sorumludur. Faşizmin ve çeşitli istibdad rejimlerinin dünyanın dört bir yanında yükselmesinden ya da bir nc Dünya Savaşı'nın somut olarak insanlığın gündemine girmesinden hepimiz derece derece sorumluyuz. Ancak bu tavrımızı kökten değiştirir ve devrimci Marksizmin politik doğrultusuna geri dönersek insanlığı barbarlıktan ve felaketten kurtarabiliriz.

Bu yazı şu gerçeği açıkça ortaya koymuştur: 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyiminin yenilgisi Marksizmi yanlışlamamış, tam tersine muhteşem biçimde doğrulamıştır. Gelecek yine Marksizmin olacaktır. Ama bunun için görev bürokrasiyi ve Stalinizmi tarihe havale etmektir.